SAFEVÎ TARİHİ DİZİSİ

Abdi Beğ Şirâzî

Safevîler

TEKMİLETÜ'L-AHBÂR

(Başlangıçtan 1571'e Kadar Safevîlerin Tarihi)

2. BASKI

TERCÜME VE NOTLAR
Doç. Dr. ŞEFAATTİN DENİZ ve Dr. HASAN ASADİ

Bilge
Kültür • Sanat

YAYIN NO: 931

SAFEVÎLER
Tekmiletü'l-Ahbâr
(Başlangıçtan 1571'e Kadar Safevîlerin Tarihi)
Abdi Beğ Şirâzî

Sertifika No: 16228

1. Basım: Nisan 2019
2. Basım: Nisan 2021

ISBN: 978-605-7931-31-3

Kapak: *Yasin Çetin*
Sayfa Düzeni: *Nurel Naycı*
Baskı-Cilt: *Çevik Matbaacılık*
Davutpaşa Cad. Besler İş Merkezi No: 20/18-19 Topkapı / İstanbul
Tel: (0212) 501 30 19
Kapak Baskı: *Saner Matbaacılık*

BİLGE KÜLTÜR SANAT
Nuruosmaniye Cad. Kardeşler Han No: 1 Kat: 1 34110 Cağaloğlu / İstanbul
Tel: (0212) 520 72 53 (Pbx) Faks: (0212) 511 47 74
bilge@bilgeyayincilik.com www.bilgeyayincilik.com

SAFEVÎLER

Tekmiletü'l-Ahbâr

(Başlangıçtan 1571'e Kadar Safevîlerin Tarihi)

ABDİ BEĞ ŞİRÂZÎ

Tercüme ve Notlar
Doç. Dr. Şefaattin Deniz
Dr. Hasan Asadi

Bilge
Kültür-Sanat

Doç. Dr. Şefaattin deniz

Kocaeli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi

1972 yılında Safranbolu'da doğdu. Doktorayı Mimar Sinan Üniversitesi'nde "Safranbolulu İzzet Mehmed Paşa'nın Vakıfları" üzerine yaptı. Halen Kocaeli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde bölüm başkan yardımcısı ve öğretim üyesi olan Şefaattin Deniz'in uzmanlık alanı Osmanlı ve İran tarihidir. Farsça dil eğitimini İran'ın Kazvin şehrinde almıştır. Bir kısmı seyahat bir kısmı akademik amaçlı olarak İran'ın tarihi bölgelerini dolaşmıştır. Anadolu'dan İran'a giden Türkmenleri konu alan *Târîh-i Kızılbâşiyye* ve Şah İsmail'in torunu II. İsmail'i anlatan *Safevî Şahı II. İsmail* adlı yazma eserleri Hasan Asadi ile birlikte Farsçadan Türkçeye tercüme etmiş, Bilge Kültür Sanat'ta yayınlanmıştır. III. Selim'in sadrazamlarından Safranbolulu İzzet Mehmed Paşa'nın biyografisini kaleme almıştır. XIX. yüzyıl camilerinden Nusretiye, Çırağan Mecidiye, Ortaköy Mecidiye ve Teşvikiye Camilerine dair makaleler yazmış, kitaplara bölümler hazırlamıştır. Beşiktaş'taki Yahya Efendi Dergâhı Haziresi'nde bulunan yaklaşık 2.500 mezar taşını bugünkü Türkçeye çevirmiş, burada 1897 Osmanlı-Yunan savaşında şehit olmuş askerlerin gömüldüğü bir şehitlik keşfetmiş, bu haber ulusal basında geniş bir yankı uyandırmıştır.

Dr. Hasan Asadi

Mohaghegh Ardabil Üniversitesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi

1974 yılında Erdebil'in Mogan ilçesinde dünyaya geldi. Doktorayı Kazvin'de Uluslararası İmam Humeyni Üniversitesi'nde *Nadir Şah'ın Mezhepsel Yaklaşımının Osmanlı İran İlişkilerine Etkisi* teziyle tamamladı. Yaklaşık altı yıl tarih öğretmenliği yaptı. Dört yıl *Cihan-ı İslam Ansiklopedisi*'nde Batı Anadolu ve Balkanlar bölüm başkanlığı yaptı, konu üzerinde 10'dan fazla madde yazdı.

Mohaghegh Ardabili Üniversitesi Tarih Bölümü öğretim üyesi ve Kafkaslar Bölgesi Tarih Araştırmaları Enstitüsü müdürü olan Hasan Asadi'nin uzmanlık alanları 17 ve 18. yüzyıl Safevî-Osmanlı ve Kafkasya tarihidir. Bir dönem İstanbul'daki yazma eser kütüphaneleri ile Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde araştırmalarda bulunmuştur. Richard Tapper'in, *İran Sınır Boylarında Göçebeler Şahsevenlerin Toplumsal ve Politik Tarihi* ile Beatrice Forbes Manz'ın *Timurlu İran'ında İktidar, Siyaset ve Din* adıyla Türkçeye de çevrilmiş olan eserleri İngilizceden Farsçaya, Memduh Şevket Esendal'ın *Tahran Anıları ve Düşsel Yazılar* adlı eserinin "Tahran Anıları" bölümünü Türkçeden Farsçaya çevirmiştir. Tarih dergilerinde çok sayıda makalesi yayımlanan Hasan Asadi, Farsça, İngilizce, Rusça ve Arapça bilmektedir.

İçindekiler

ÖNSÖZ

İran coğrafyasındaki Türk tarihinin önemli evrelerinden birisi olan Safevîler dönemi ile ilgili hem ana kaynak hem de literatür konusunda henüz ibtidâî bir aşamada sayılırız. Alana katkı olması babında daha önce Anonim *Târîh-i Kızılbâşiyye* ile Hasan Rumlu'nun yazma durumdaki II. İsmail ile ilgili bir eserini tercüme etmek suretiyle araştırmacıların hizmetine sunmuştuk.

Safevî tarihinin en önemli kaynaklarından biri de hiç kuşkusuz *Tekmiletü'l-Ahbâr* idi. Abdi Beğ Şirâzî tarafından kaleme alınmış olan bu eser, Safevî Devleti'nin ilk iki hükümdarı Şah İsmail ile Şah Tahmasb dönemlerini kapsamaktadır.

Tekmiletü'l-Ahbâr elbette sadece bir Safevî kaynağı değildir, aynı zamanda bölgedeki çağdaş bütün siyasi teşekküller ile ilgili dikkatli bir şekilde kullanılması gereken bir bilgi yumağıdır. Safevîler ve onun komşuları olan Osmanlı, Şeybânî ve Babür devletleri hakkında bilgiler sunar. Yine Safevî ordusu ve yönetiminin aslî unsuru olan Kızılbaş Türkmenler hakkında son derece ayrıntılı bilgiler verir.

Tekmiletü'l-Ahbâr mütercimlerin Farsçadan Türkçeye tercüme ettikleri üçüncü eserdir. Mütercimler arzu etmelerine rağmen kitabın tercümesi sırasında maalesef yüz yüze gelememişler, çalışmalarını Whatsapp, İmo ve Telegram gibi sesli ve görüntülü internet programları sayesinde sanal birliktelik sağlayarak okuyucuyla buluşturmuşlar, böylece aynı zamanda akademik çalışmalar için yeni bir çalışma metodu geliştirmişlerdir.

Son olarak, kitabın tercümesinde Dr. Abdülhüseyin Nevâî'nin hazırladığı ve 1990 (1369) tarihinde *Neşr-i Ney* tarafından basılan kitap esas alınmıştır. Tercümenin Türk okuyucu ve araştırmacılar

tarafından kullanılacağından hareketle kitaptaki bütün dipnotlar kullanılmamış, ayrıca mütercimler kendi notlarına çevirmenin notu (ç.n) şeklinde not düşmüşlerdir.

Bu tercümeye yayın aşamasına gelinceye kadar okuyarak hatalarımızı düzeltme imkânı sağlayan Aybüke Gülbeyaz'a, Dr. Osman Taşkın'a, Şebnem Demir'e ve elbette ki aynı şekilde Safevî tarihi ile ilgili kroniklerin basımını üstlenen Bilge Kültür Sanat çalışanları adına sahibi Adnan Mecid Yüksel Beğ'e teşekkür borcumuz var.

Mütercimler
Doç. Dr. Şefaattin Deniz
Dr. Hasan Asadi

MUKADDİME

Doç. Dr. Şefaattin Deniz
Dr. Hasan Asadi

Müellif ve Te'life Dâir

Abdi Beğ Şirâzî olarak tanınan *Tekmiletü'l-Ahbâr*'ın müellifinin asıl adı Zeynelabidin Ali'dir. Kendi verdiği bilgilere göre 19 Ağustos 1515 (9 Receb 921) tarihinde Tebriz'de dünyaya gelen[1] "bu hakir zerre"nin anne tarafından ceddi Erdebil'de bulunan Şeyh Safiyüddin türbesinin *veziri* Hoca Nizamüddin Muhammed bin Hoca İmadüddin Ali Şirâzî'dir. Hoca Nizamüddin Muhammed ailesini korumak için Erdebil'den Tebriz'e gelmiş, Safevîlerin yenilgiye uğradığı 1514 Çaldıran Savaşı sonrası Yavuz Sultan Selim'in beraberinde götürdüğü esirler arasında yer almıştır. Çocukları, Hoca Nizamüddin Muhammed'in başına gelenlerden haberdar olabilmek için Osmanlı topraklarına bir adam göndermişlerse de birkaç yıl sonra ona dair herhangi bir iz bulamadan geri dönmüştür. Torunu Abdi Beğ Şirâzî'nin ifadesiyle: "Takvâ sahibi ve salahiyetle meşhur olan o ihtiyar Şia'nın nerede olduğundan ve öldüğünden haberdar olunama"mıştır[2].

Müellifin babası Abdülmü'min, dedesi ise Sadrüddin'dir[3]. Abdülmü'min, Ustaclu Türkmenlerinden Abdullah Han'ın halası Han Hanım'ın hizmetine girmiştir. Han Hanım başlangıçta Tekelülerden Çuha Sultan'ın nikahlısıyken meşhur "Âfet-i Tekelü" olayı sırasında Çuha Sultan öldürülmesi akabinde Şamlulardan

1 Mukaddime kısmında kullanılan notlar, Farsça aslındaki sayfalara göre verilmiştir. Abdi Beğ Şirâzî, *Tekmiletü'l-Ahbâr*, bâ-mukaddime, tashih, ta'lîkât: Doktor Abdülhüseyin Nevâî, Neşr-i Ney, Tahran 1369, s. 56.

2 Abdi Beğ Şirâzî, *a.g.e*, s. 55

3 Abdi Beğ Şirâzî, *Mecnûn ve Leylâ*, tashih: Ebu'l-Fazl Haşimoğlu Rahimof, İntişârât-ı Dâniş, Moskova 1967, s. VI.

Hüseyin Han'ın nikahı altına girmiştir[4]. Böylelikle Abdi Beğ'in babası Abdülmü'min de Şamlu Hüseyin Han ailesine bağlanmış, haliyle Abdi Beğ de Hüseyin Han Şamlu'nun hamiliği altına girmiştir. Bu sıralarda Abdi Beğ 16 yaşında bir delikanlıdır.

Hüseyin Han, Abdi Beğ'i yetiştirip medrese eğitimi almasını sağlamış, Şeyh Ali bin Abdü'l-âli'nin şakirdliğinde bulunduktan sonra onu şehzadenin veziri yaptırarak şehzade sarayına sokmuştur. Fakat Abdi Beğ eserinde kendisinin hangi şehzadenin hizmetine girdiği hakkında bilgi vermemiştir. Bu sıralarda Abdi Beğ babası Abdülmü'min'i kaybetmiş ve tek başına kaldığı için Hüseyin Han ve adamlarıyla geçinememiştir. Bundan sonra "çaresiz" *defterhane-i hümâyûn*a giderek ilim yolunu bırakıp hesap işleri uzmanlığına başlamıştır. Böylece Abdi Beğ Şirâzî Safevîlerde "hesap erbabı" arasında yerini almıştır[5].

Abdi Beğ Şirâzî 30 Haziran 1534 (18 Zilhicce 940) Gadir Bayramı'nda *"müctehidü'z-zaman"* olarak nitelendirdiği hocası Şeyh Ali bin Abdü'l-âlî Necef'te vefat edince hocası için Şia'nın rehberi anlamına gelen *"muktedâ-yı Şia"* şeklinde tarih düşürdü[6].

1534 yılında Şah Tahmasp yaklaşık 1.400 kişiden oluşan emir ve kurçılarla birlikte Van Kalesi'ni muhasara ettiğinde onun mülazımlarından biri olan[7] Abdi Beğ Şirâzî bu sırada 19 yaşlarındadır.

Abdi Beğ'in 1553-54 (hicrî 961) senesinde tamamladığı "Envâr-ı Tecellî" isimli eserinde oğluna nasihat ederken "ey gözümün nuru on dört yaşındaki oğlum" şeklindeki ifadesinden hareketle, oğlu Şemseddin Muhammed Mü'min'in doğum tarihinin hicrî 947 olduğu anlaşılmaktadır. Yani Abdi Beğ 1540-1541 yılında çocuk sahibi olduğunda 25, on yıl sonra Kazvin'de gözlerini açan ikinci oğlu Celâleddin Sultan Muhammed doğduğunda ise 35 yaşlarındadır[8].

10 Mayıs 1566 (20 Şevval 974) tarihinde *istîfâ-yı mâliye-yi hassa* görevinden azledilip "dervişlik takdir" edilen Abdi Beğ Şirâzî, kendi durumuna şöyle bir şiirle tarih düşürdü:

---

4 Abdi Beğ Şirâzî, *Tekmile*, s. 73.
5 Abdi Beğ Şirâzî, *Tekmile*, s. 73.
6 Abdi Beğ Şirâzî, *Tekmile*, s. 80.
7 Abdi Beğ Şirâzî, *Tekmile*, s. 80.
8 Abdi Beğ Şirâzî, *Mecnûn ve Leylâ*, s. VI.

Felek beni Şevval'in yirmisinde
Mansıplardan uzlet ile rahatlattı

Eğer tarihini öğrenmek istersen
Şu "İşrîn-i Şevvâli" hatırla[9].

18 Kasım 1566 (5 Cemaziyelevvel 974) tarihinde Kazvin'den hareket eden Abdi Beğ Erdebil'e varınca Şeyh Safiyüddin türbesinde uzlete çekildi. Onun ardından Ocak 1567'nin ortalarında eş ve çocukları da Erdebil'e ulaştılar. Abdi Beğ buradaki inziva hayatında kendisini tamamen dinî ilimlerle tasavvufa verdi[10].

Şeyh Safiyüddin türbesinde 7 yıl çalıştıktan sonra Ḳazvin'e geri döndü. Bu sırada 60 yaşına ulaşmıştı. Kazvin'de altı yedi yıl yaşadıktan sonra yeniden Erdebil'e giden Abdi Beğ Şirâzî, 1580 (hicri 988) tarihinde 65 yaşında iken burada vefat etti[11].

Erken yaşlarda *Nevîdî* mahlasıyla gazel, kaside ve rubai tarzında şiirler yazmış, sonraki yıllarda ise *Abdî mahlas*ını kullanmıştır. Bundan sonra da Abdi Beğ Şirâzî olarak tanınmaya başlamıştır. O, Şah Tahmasb'ın teşvikiyle Mesnevî yazmaya başlamış[12] ve Nizami Gencevî'yi örnek alarak ona nazireler yazmıştır. Gazel, kaside ve diğer türlerdeki şiirlerinde üç divan tertip etmiş ise de bu divanlar tam şekliyle bugüne kadar bulunamamıştır. Bulunan çok sayıda mesnevi manzumeleri üç hamse halinde tedvin edilerek bir kısmı günümüzde neşredilmiştir. I. Hamse: "Mazharu'l-Esrâr", "Câm-ı Cemşîdî", "Mecnûn ve Leylâ", "Heft-Ahter", "Âyîn-i İskenderî"; II. Hamse: "Cevher-i Ferd", "Defter-i Derd", "Firdevsi'l-Ârifîn", "Envâr-ı Tecellî", "Hazâin-i Melekût", III. Hamse: "Ravzatü's-Sıfât", "Devhetü'l-Ezhâr", "Cennetü'l-Esmâr", "Zînetü'l-Evrâk", "Sahîfetü'l-İhlâs". Abdi Beğ'in "Selâmân ve Ebsâl", "Tarabnâme" ve "Dîbâçetü'l-Beyân" isimli şiir defterleri ise bugüne kadar bulunamamıştır[13].

---

9 Abdi Beğ Şirâzî, *Tekmile*, s. 127.
10 Abdi Beğ Şirâzî, *Tekmile*, s. 128.
11 Abdi Beğ Şirâzî, *Cevher-i Ferd*, tashih: Ebu'l-Fazl Haşimoğlu Rahimof, İdâre-i İntişârât-ı Dâniş, Moskova 1979, s. III.
12 Abdi Beğ Şirâzî, *Mecnûn ve Leylâ*, s. VII.
13 Abdi Beğ Şirâzî, *Mecnûn ve Leylâ*, s. VIII.

Abdi Beğ Şirâzî'nin tarih yazarlığından çok şairliği ön plana çıkmıştır.

O *Tekmiletü'l-Ahbâr*'dan başka Şeyh Safiyüddin Erdebilî türbesinin vakıfları hakkında bilgi veren *Sârihü'l-Mülk* isimli tarih kitabını da Erdebil'deyken yazmıştır.

Şah Tahmasp, Kazvin'de yeni saray ve devlethane inşa ettikten sonra Abdi Beğ bu saray için 5.000'lik bir mesnevi yazıp bu defterin adını "Cennât-ı Adn" koymuş ve Şah Tahmasp'a hediye etmiştir[14].

Abdi Beğ'in şairliği tarihçiliğinden önde gelse de Safevî tarihinin en önemli eserlerinden birisi olan *Tekmiletü'l-Ahbâr* hakkında bazı hususlara şu şekilde dikkat çekmek mümkündür.

Tekmiletü'l-Ahbâr'ın müellifi, İslam telif geleneğinin bir klasiği haline gelmiş olduğu şekliyle eserine Allah'a hamd u senâ, Peygambere ve ehline salavat ile başlamakta, ancak kendisi Şia mezhebine müntesip olmasından mülhem ehli sünnet müelliflerinden ayrışarak Hulefâ-yı râşidîn'den ilk üç halifeyi zikretmeden "masum imamlar"la dua kısmını tamamlamaktadır. Şirâzî, besmeleden hemen sonra Safevî sultanlarının "On İki İmam"lara bağlılığını özel olarak vurgulamayı da ihmal etmemektedir.

Sıkı bir Şia müntesibi olduğu anlaşılan Abdi Beğ Şirâzî, Peygamberden sonra riyaset hakkının Hazreti Ali'ye, ondan sonra nesilden nesile "On İki İmam"lara ait olduğuna inanmakta, bunların dışında hilafete yahut imamete talip olanların zalim olduğuna vurgu yapmaktadır.

Şia inancına göre, İmam Hasan el-Askerî'nin oğlu Muhammed Mehdi'nin gâib oluşundan ve ahir zamanda yeniden ortaya çıkacağına inanıldığından o, *sahib-i emr ve sultan-ı zaman* olarak kabul edilmektedir. *Silsile-i İlliyye-i Aleviyye-i Fâtimiyye*'den bu işe salahiyeti olanların Mehdi'nin hükmünü insanlar arasında yayıp, halkın ayağının kaymasından, karanlıktan ve zararlardan onları koruyup *İsna Aşere Mezhebi'ne* kılavuzluk edip onun hükümlerini geçerli kılacağına inanmaktadır.

---

14 Abdi Beğ Şirâzî, *Tekmile*, s. 94.

Abdi Beğ Şirâzî, Safevîler dışındaki devletlerin yönetimlerinin Ehli beyte dayalı olmamasından ötürü onları batıl saymaktadır. Şah İsmail'in zürriyetinin Hz. Ali'nin soyuna dayandığını kabul etmekte, onun on iki imam adına hutbe okutması ile hakkı temsil ettiğini diğerlerinin ise batıl olduğunu iddia etmektedir. Öyle ki, onun Sünnîleri bertaraf ettiğini övgü ile anlatmakta, böylesinin "Beni Fatıma" Seyyidlerinden kimseye nasip olmadığını ifade etmektedir. Emevi hanedanının kurucusu Muaviye'den "melun" diye söz etmekte, aradaki yönetimleri de zalim olarak vasıflandırmaktadır. Büveyhîlerin gayretlerine rağmen Abbasileri bertaraf edemediklerinden tam başarıya ulaşamadığını, Sultan Muhammed Olcaytu'nun hakikat gözünü açıp On İki İmam Mezhebi'nin yolunu tuttuğunu, ancak tam başarı için ömrünün vefa etmediğini, Şah İsmail ile ancak gerçek amaca ulaşıldığını kabul etmektedir.

Abdi Beğ Şirazî, Şialıktan dolayı Safevîlere derin bir sevgi ve muhabbet beslemektedir, onların siyasi varlığının hakkı ve hakikati temsil ettiğine olan inancını "Halbuki kafirler istemese de Allah nurunu tamamlayacaktır" ayeti başta olmak üzere başka ayetlerle pekiştirmektedir.

Şah İsmail'in 13 yaşında Lahican'daki hurûcu ile mevzuya giriş yapmış, hatta onun ortaya çıkışını İbrahim Peygamberin varlığı ile eşleştirerek onun Sünnîlere karşı olan mücadelesini şirk putlarını kırmakla özdeşleşmiştir; "*Teberrailerin baltasıyla Sünnî putu kırıldı, İbrahim'in darbesiyle Azer'in putlarının kırıldığı gibi*".

Abdi Beğ Şirâzî, Safevî Devleti ile Sünnî kanadı temsil eden Osmanlılar arasındaki savaşlar konusunda da benzetmeler yapmaktan geri durmamıştır. Sözgelimi, Safevî ordusunun kıtlık, tefrika, hayvanların zayıflığı ve Tekelülerden Ulama'nın Osmanlılara sığınışı gibi zorluklardan kurtuluşunu, Allah'ın yardımıyla Ad ve Semud kavminin başına gelenlerle özdeştirir. Hatta, Ebrehe ordusunun ebabil kuşlarının taşlarıyla yok edilişini, Nemrut'un askerlerinin burunlarına giren sineklerle perişan edilişini, Osmanlı askerlerinin de soğuktan yok oluşuyla benzeştirir.

Şah İsmail'in Bingöl yaylalarına geldiğinde Kızılbaş Türkmenler tarafından karşılanmasını, oradaki Türk boylarının ona

karşı olan teveccühünü, Hazreti Peygamberin Medine'ye gelişindeki sevgi, neşe ve mutlulukla benzeştirmektedir. Şah İsmail'in Ustaclulardan Oğlan Ümmet Çavuşlu'nun evinde misafir olması ise Peygamberimizin Medine'de Ebu Eyyüb el-Ensari'nin evinde misafir edilmesini çağrıştırmaktadır. Şöyle ki *"Sabahleyin tüm ak sakallılar, ileri gelenler, gençler, yiğitler, sufiler, yani Hamza Beğ'in sohbetlerini duyanların tümü karşılamaya koşup, o A'lâ-hazreti kendi kavminin içerisine Ensar'ın Hazret-i Resûlü Medine'ye götürdüğü gibi can siperâne bir şekilde oynayarak ve şarkı okuyarak götürdüler."* Burada birkaç ay kalan Şah İsmail'i bu süre zarfında sufiler, gaziler, Rumlu, Şamlu, Zülkadirli oymakları, Rum'dan, Şam'dan, Mısır'dan ve Diyarbekir'den topluluklar halinde gelip ziyaret ettiler.

Burada üzerinde durmaya çok fazla imkân olmamakla birlikte Safevî tarihçileri ile Osmanlı tarihçilerinin "devlet", "ordu" ve "padişah" gibi kavramları nitelerken hemen hemen ortak bir dil formu kullandıklarını hatırlatmak yerinde olacaktır. *Tekmiletü'l-Ahbar*'da geçen, *ordu-yu keyhân-pûy, ordu-yu a'lâ, ordu-yu hümâyûn, dergâh-ı cihân-penâh, devlet-i kâhire, şâh-ı cennet-mekân, devlet-i şâhî ve savlet-i Hayderi, devlet-i ebed-peyvend-i Şâhî, Memâlik-i Mahrûsa, evliya-yı devlet-i kâhire, sipahi-yi zafer-destgâh, Devlet-i ebed-ittisâl ve asâkir-i mansûre* gibi kavramların saltanatın meşruiyetinin kabulü ve devletin devamlılığına olan inancın pekiştirilmesi anlamında ayrıca değer kazanmaktadır. Gerek bu eserde gerekse Safevîlerle ilgili telif edilen diğer kaynaklarda sıkça kullanılan 12.000 "gazi sufi" teması gerçeklikten çok "On iki İmam"daki "on iki"yi çağrıştırıyor olmalıdır.

Şah İsmail'in, Şirvanşah hükümdarı Ferruh Yesar ile mücadeleye girmeden önce Osmanlılarla anlaşma yoluna giderek batı tarafını güvence altına alması, hasmını ortadan kaldırdıktan sonra Özbeklerden Şeybek Han'la mücadeleye girişerek onu da etkisiz hale getirmesi ve akabinde II. Bayezid'e karşı daha cüretkâr dil kullanması II. Bayezid'in Safevî tehlikesini öngörememiğinden ziyade ülke koşullarının buna uygun olmamasından kaynaklanmaktadır.

Kitapta devletin kurucusu Şah İsmail için, *a'lâ hazret, din-penah, müeyyed min indillah, nevvâb-ı hâkânî, cihân-ârâ, nevvâb-ı sâhib-kırân, nevvâb-ı hâkânî kişver-stâni, nevvâb-ı kâm-yâb-ı hâkânî Firdevs-mekânî Ebu'l-Muzaffer Şah İsmail Safevî el-Musevi el-Hüseynî, râyât-ı nusret-âyât, dergâh-ı felek-iştibâh, râyât-ı celâl, dergâh-ı felek-iştibâh-ı hâkânî, dergâh-ı muallâ, nevvâb-ı kâm-yâb-ı cennet-mekân, pâye-i serîr-i a'lâ, Şâh-ı cennet-mekân, nefs-i nefis, dergâh-ı muallâ, Nevvâb-ı hâkânî firdevs-mekânî , nevvâb-ı kâm-yâb-ı firdevs-cenâb, nevvâb-ı cennet-meâb, dergâh-ı gîtî-penâh, dergâh-ı âlem-penâh, nevvâb-ı firdevs-mekân-ı kuddûs-i intisâb-ı hâkânî, nevvâb-ı cennet-mekân, dergâh-ı a'lâ, nevvâb-ı firdevs-meâb, hazret-i hâkâni-yi cennet-mekânî', nevvâb-ı cennet-mekân, hazret-i hâkân-ı cennet-mekân, Şâh-ı âlî-câh, Nevvâb-ı a'lâ-hazret-i hâkâni-yi cennet-mekânî* Şah İsmail, *a'lâ hazret-i şâh-ı gufrân-destgâh, a'lâ-hazret-i hâkân-ı cennet-mekân, a'lâ hazret-i şâh-ı cennet-mekân, a'lâ-hazret-i hâkânî* Şah İsmail Safevî, *Şâh-ı firdevs-âşiyân, a'lâ-hazret-i hâkânî illiyyin-i âşiyânî* Şah İsmail Safevî, *pâye-i serîr-i a'lâ, râyât-ı zafer-nigâr* şeklinde nitelendirmeler kullanılmıştır.

Şah Tahmasp için kullanılan sıfatların babasından daha fazla olması herhalde zamanın hükümdarı olmasından ileri geliyor olmalıdır. *Nevvâb-ı kâm-yâb-ı bâ-saâdet-i sipihr-rikâb-ı zillullâhî-yi din-penâhî, nevvâb-ı kâm-yâb-ı eşref-i akdes Şâh-ı din-penâh-ı zıllullâh, nevvâb-ı kâm-yâb-ı şâhi-i zillullâhi, Nevvâb-ı kâm-yâb, Nevvâb-ı kâm-yâb-ı sipihr-rikâb-ı zafer-irtikâb-ı kudsî cenâb-ı kuddûs-i intisâb Seyyidü's-selâtîn Mevlâ el-havâkin, hulâsatü'l-mâ-i ve't-tîn, zıllullâhi fi'l-ardeyn, sâhibü'l-kırân, nâsır-ı sâhibü'z-zamân, el-müeyyid-i indellâhi'l-mansûr bi-nusretillah, a'nî alâ hazret-i şâhi-yi zıllullâh, Ebu'l-Muzaffer Şah Tahmasb bin Şah İsmail el-Haydârî el-Cüneydî summe Safevî summe Mûsevî summe* Hüseynî el-Alevî *halledallâhu mülkehû ve sultanehû ve efâze ale'l-âlemeyni birrehû ve adluhû ve ihsanuhû ve ahsene ileyhi kemâ ahsene ile'l-berriyyetihî, nevvâb-ı adâlet-intimâ, nevvâb-ı şâhî-yi zillullâhî, dergâh-ı felek-iştibâh, râyât-ı Nusret-âyât, râyât-ı celâl be-saâdet ve ikbâl, nevvâb-ı sipihr-rikâb, nevvâb-ı*

hazret-i a'lâ, Şâh-ı din-penâh-ı zillullâh, Hazret-i hâkânî, Hazret-i nevvâb-ı a'lâ, Nevvâb-ı kâm-yâb-ı nusret-râyât, Şâh-ı âli-câh, Eşref-i a'lâ, Nevvâb-ı kâm-yâb-ı hümâyûn, sipâh-ı zafer-dest-gâh-ı şâh-ı din-penâh, nevvâb-ı kâm-yâb-ı a'lâ, Livâ-yı cihân-güşâyî, cihân-ârâ, eşref-i akdes, dergâh-ı selâtin-penâh, Nevvâb-ı a'lâ, âlem-ârâ-yı nevvâb-ı kâm-yâb, nefs-i nefîs, câh-ı celâl, nevvâb-ı kâm-yâb-ı eşref-i akdes-i a'lâ, Şâh-ı din-penâh, dergâh-ı felek-iştibâh, Kahramân-ı kahr, nevvâb-ı hümâyûn, eşref-i akdes, eşref-i a'lâ, dergâh-ı gîtî-penâh, pâye-i serîr-i a'lâ, nevvâb-ı-tevfîk-âyât-ı şâhî-yi zillullâhî, nevvâb-ı cihân-bânî, nevvâb-ı kâm-yâb-ı kudsî-sıfât, nevvâbı kâm-yâb-ı a'lâ hazret-i Şâhî-yi Zillullâhî, nevvâb-ı kâm-yâb-ı a'lâ, Nevvâb-ı kâm-yâb-ı a'lâ-Şâhî, nevvâb-ı kâm-yâb-ı a'la-hazret-i şâhî-yi zillullâhî, nevvâb-ı kâm-yâb-ı eşref-i akdes-i a'lâ-hümâyûn, pâdişâh-ı din-penâh, Eşref-i nevvâb-ı kâm-yâb-ı şâhî-yi zillullâhî, Kâm-yâb-ı şâhî-yi zillullâhî, rikâb-ı zafer-intisab nevvâb-ı kâm-yâb-ı a'lâ-hazret-i şâhî, Nevvâb-ı kâm-yâb melceü's-selâtîn ve merceü'l-hâkânîn şâhi-yi zillullâhî, nevvâb-ı kâm-yâb-ı a'lâ-hazret-i şâhî-yi zillullâhî-yi din-penâhî, Nevvâb-ı kâm-yâb-ı şâhî, dergâh-ı âlem-penâh nevvâb-ı sipihr-rikâb-ı şâhi-yi zillullâhî, Nevvâb-ı kudsî-intisâb-ı sipihr-rikâb-ı zafer-irtikâb a'lâ-hazret-i Tahmasb Şâhî-yi zillullâhî sıfatları kullanılmıştır.

Şehzadelerden Muhammed Hüdabende için, *şehzâde-i âlem ve âlemiyân, nevvâb* Sultan Muhammed Mirza, *şehzâde-i kâmrân-ı cihâniyân* Ebu'l-gâlib Sultan Muhammed Mirza; Şehzade İsmail için, *şehzâde-i âlem ve âlemiyân, nevvâb-ı şehzâde-i âlemiyân* Ebu'l-Mansur İsmail Mirza; Mahmud için *Şâhzâde-i kâmran-ı cihâniyân* Sultan Mahmud Mirza; Şehzade Ali için *Şâhzâde-i âlemiyân* Sultan Ali Mirza; Şehzade Haydar için, *şehzâde-i din-penâh-ı Cemşid-câh-ı kürretü'l-ayn-ı mihr ü mâh* Sultan Haydar Mirza şeklinde hitaplar kullanılmıştır. Öyle anlaşılıyor ki, kullanılan sıfatların çeşitliliği mevcut siyasi konjonktürdeki durumları ile doğru orantılıdır.

Hanedan kadınlarından Tahmasp'ın kızı Perihan Hanım için, *şâhzâde-i cihân ve cihâniyân seyyidetü'l-muhaddirât-ı fi'z-zamân,*

nevvâb-ı müstetâb nâmûs-ı âlem-i Fâtımatü'z-zamânî, Mehdi Ulya-yı Perihan Hanım; Şehribanu için, *şâhzâde-i âlemiyân* Şehribanu Hanım[15]; Hatice için ise, *Şehzade-i âlemiyân* Hatice Sultan Hanım[16] hitapları kullanılmıştır.

Şehirlerin nitelenmesinde kullanılan ifadeler ise onların siyasi, sosyal ve tarihsel misyonlarına uygundur: *dâru's-saltana-i Şamahı, dârü's-saltana-i Tebriz, dârü'l-mülk-i Şiraz, medinetü'l-müminin-i Kum, dârü'l-irşâd-ı Erdebil, dâru's-saltana-i Herat, dâru'l-ibâde-i Yezd, cennet-simât-ı Herat, Necef-i eşref, dâru's-saltana-i Herat, dâru's-saltana-i Kazvin-i beheşt-tezyin, dâru's-saltana-i Kazvin, Kazvin-i işret-karîn, Tebriz-i işret-engîz, atabe-i illiyye-i mukaddese-i münevvere-i rezeviye,* Meşhed-i Mukaddese, *Atabât-ı Âlîye, Ravze-i raziyye-i mukaddese-i münevvere-i rezeviyye, âstân-ı felek-aşiyân, âstân-ı melek-pâsbân.*

Erdebil Tekkesi'nin mütevellisi olan Masum Beğ Safevî gibi büyük emirler için kullanılan *müşrifi'l-memâliki'l-İran, ferid-i devrân ve müfid-i zaman* gibi sıfatlar ise saltanat mensupları ile mukayese edildiğinde oldukça basit ve sönük kalır.

Metin içerisinde Şia'yı çağrıştıran *"Haydarî gaziler, aslan avcısı ve Zülfikar nişanlı kılıçları..."* şeklindeki ifadeler *"ben"* ile imlenirken, *"Yezid'e tâbi olan Şirvanşah"* ise "öteki" olarak Sünnîleri ve Sünnîliği çağrıştırmaktadır. Bu sadece küçük bir örnek niteliğinde olup, metin içerisinde buna benzer "Şialık" ve "Sünnîliği" imleyen çok sayıda ifade bulunmaktadır.

Abdi Beğ Şirâzî'ye göre Safevî Devleti'nin kuruluşu, "masum imamlar" zamanında "takiyye" yaparak gizlenmenin geride kaldığı ve artık kendilerini göstermenin zamanının geldiği dönemi ifade etmektedir. Ayrıca eserden Safevîlerin, komşu Babürlüler içinde Şia mezhebini yayma gayreti içinde oldukları anlaşılmaktadır. Bu çerçevede Babür'ün oğlu Hümayun'un Tahmasp'a sığınışı, Tahmasp'tan gördüğü hürmet, aldığı hediyeler, Kızılbaş külahı giyişi ve sonraki süreç ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır.

---

15 Tekelü Müseyyib Han ile nişanlanmıştır. Hasan Rumlu, *Safevî Şâlıı II. İsmail,* Tercüme, Mukaddime, Notlar ve Tıpkıbasım, Hasan Asadi-Şefaattin Deniz, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2017, s. 83.

16 Cemşid Hanla evlendirilmiştir. Hasan Rumlu, *Safevî Şalıı II. İsmail,* s. 83

Safevîlerin Şia mezhebini yayma gayretlerinin İran'daki Sünnîlere büyük zorluklar yaşattığına dair ifadeler de bulunmaktadır. Nitekim, Abdi Bey Şirâzî'nin Kazerun hatiplerinin sırf Sünnî oldukları gerekçesiyle öldürüldükleri söylemini diğer başka Safevî kaynakları da teyit etmektedir.

Tekmiletü'l-Ahbâr sadece siyasi tarihe dair olayların anlatımı bakımından değil, aynı zamanda Safevî Devleti'nin kurumsal yapısı ve devlet yönetimi açısından da paha biçilmez bilgiler sunar. Zülkadirli Türkmenleri ile Ustaclu Türkmenleri arasında yapılan savaştan önce her iki tarafın köpeklerinin dövüştürülmesi Türkmenler arasında yapılan savaşların yöntemi konusunda fikir vermektedir.

"Tâc-ı şâhî" olarak nitelendirilen Kızılbaş külahı giymenin veya çıkarmanın simgesel bir anlamı olduğu kadar bir ideal birliği altında toplanmak olduğu da gözlerden ırak değildir.

Eserde, Kızılbaş Türkmenlerin birbirleriyle olan mücadeleleri, Şeybanîlerle yapılan savaşlar, Anadolu'da Osmanlı Devleti'ne karşı isyan eden Tekelü Türkmenlerinin Osmanlı Devleti'ne karşı hurucu ve yapılan mücadeleler anlatılmaktadır. Yine bu eserde Osmanlılardan kaçıp Safevîlere sığınan Şehzade Ahmed'in oğlu Murad ile Kanuni Sultan Süleyman'ın oğlu Bayezid'in durumu hakkında çok kıymetli bilgiler vardır. Buna karşılık Safevîlerden kaçıp Osmanlılara sığınan Tekelü aşiretinden Ulama, şehzadelerden Elkas ve Sam Mirza olayları hakkında da oldukça doyurucu bilgiler bulunmaktadır. *Tekmiletü'l-Ahbâr* sadece Safevî hanedanının şehzadeleri hakkında değil, aynı zamanda hanedana mensup kadınlar hakkında da kıymetli bilgiler sunar.

Abdi Beğ Şirâzî Safevî ordusunun Çaldıran'da Osmanlı ordusu karşısındaki yenilgisini Durmuş Han Şamlu'nun kibirli tavrına, orduya nazar değmesine bağlar. Ancak Osmanlı ordusunun askeri teknik üstünlüğünün de farkında olmakla beraber Şah İsmail'in kahramanca mücadelesini ön plana çıkarır. Müellif daha önce birçok kez yaptığı gibi bu mücadelede de benzetme ve karşılaştırma yöntemini ustaca kullanarak Çaldıran Savaşı'nı Mekkeli Müşriklerle Müslümanlar arasında yapılan ve Müslümanların yenildiği

Huneyn Savaşı'na benzetir. Tabi onun benzetmesine göre Müşrikler Osmanlılarla Müslümanlar da Safevîlere özdeştir!

Bu kitap aynı zamanda Kızılbaş boy ve oymak asabiyetinin birbirlerini nasıl tükettiğinin, Osmanlılarla Safevîler arasındaki tampon bölgede kalan Kürtlerin, rakipleri ve hasımları Osmanlı Türkleri ile Şeybanî Türklerinin, hatta Şia mezhebine devşirmeye çalıştıkları Babürlülerin de tarihidir.

Ayrıca Kanuni'nin hasekisi Hürrem ile kızı Mihrimah'ın Tahmasp'ın çok değer verdiği öz kız kardeşi Perihan'a yazdığı mektuplardan, Şehdaze Mustafa ve Bayezid'in öldürülmesinden, Rüstem ve Pargalı İbrahim Paşalardan bahisler vardır. Bu veriler Osmanlı kaynakları ile mukayese açısından oldukça kıymetlidir.

Safevîlerin bir devlet olarak meşruiyet kazanmalarındaki en önemli etkenin Şia mezhebi olduğu aşikardır. Bu devletin teşekkülündeki en etkin güç ise Anadolu'dan İran'a giden Kızılbaş Türklerdir. Safevîler, devlet yönetiminde yerli unsurlar olan Taciklerden faydalanmayı da ihmal etmemişlerdir. Devletin kuruluş devri olan Şah İsmail zamanında Türklük ve Kızılbaşlık ögeleri ön planda iken, zamanla ve özellikle Şah Tahmasp'ın kendisinin de mutaassıp bir Şialığı tercihi bütün devletin bu yöne evrilmesine, hatta Kızılbaş Türklerin de Şialaşmaya zorlanmasına neden olmuştur.

Bu kitap özellikle Osmanlılar, Şirvanşahlar, Şeybanîler, Türkistan'daki Türk ve Moğol devletleri hakkında kıymetli bilgiler içerir. Çevre devlet ve toplumlar hakkında verdiği bilgilerin sıhhati elbette ki, Safevîler hakkında verdiği bilgiler kadar güvenilir değildir. Kesinlikle başka kaynaklarla iyi bir şekilde mukayese gerektirir.

Canı yaratan Allah'ın adıyla

Bismillah. İşleri hikmetle yürütene, nuru nurdan yaratana hamd olsun. Allah'ın salavâtı hoş ve mütebessim peygambere, onun pâk ve seçkin ehline, özellikle masum imamlara ve onların tümünün üzerine olsun.

Üçüncü Kısım

On İki İmamlara Bağlı Yüce Safevî Padişahları Hakkında

-Allah onların devletini ebedî kılsın-

چو دولت کسی را شود کارساز
به دنیا و دینش کند سرفراز
همایی است دولت ز پر مایگی
به ظل خدا کرده همسایگی
خجسته سحابی است گوهر نگار
به گیتی فروزی چو ابر بهار
سعادت کسی را که یاور شود
به دین و به دنیاش رهبر شود
سری را که شایسته باشد به تاج
دهد از در دین نخستش رواج

Devlet bir kimseye yar olursa
Dünya ve ahirette başı yüce olur.

Devlet bir hümâ kuşu gibi zengindir
Allah'ın gölgesi ile komşuluk edendir.

Mücevher saçan mübarek buluttur
Bahar bulutu gibi dünyayı ışıklandırır.

Saâdet bir kimseye yaver olursa
Din ve dünyasına rehber olur.

Tâca müstahak olan baş
İlk önce dinle revaç bulur.

Kalpleri mukaddes sırlarla dolu, basiret sahibi yüreklere apaçık ve aşikardır ki, *"Ben gizli bir hazine idim. Tanınmak istedim. Onun için mahlûkatı yarattım"* hadisi mefhûmunca dünyanın ve kâinatın yaratılmasındaki hikmet, âlemlerin Rabbi olan Allah'ın marifet nurunu, minnet ve şükran içinde olanlarla hakikati görenlerin yüreklerinde arttırmaktır. Bu yüzden kitabın başlangıcında söylendiği gibi Hazreti Mustafa ve Murtaza'nın[17] mukaddes nurları birinci mahluktur. Öyle ki, cihânın saltanat makamı, imkân âleminin hülasası olan Rahman'ın Nebîsi'ne aittir. Ondan sonra, Hak Teâlâ ve Hazreti Peygamber tarafından tüm mahlûkatın imâmet ve riyâsetine tayin edilen *emirü'l-mü'minîn*e aittir. O hazretten sonra bu yüce makam nesilden nesile on iki imam hazretlerine ait olmuştur. Onlardan sonra bu işe girişen kimse zalimdir. *Sâhib-i emr* ve *Sultan-ı zamân* (Mehdi) gâib *-Allah'ın salavâtı onun üzerine olsun-* olduğundan doğrusu budur ki, *Silsile-i İlliyye-i Aleviyye-i Fâtimiyye*'den bu işe salahiyeti olan bir kimse, *imâm-ı zamân*ın (Mehdi) hükmünü Allah'ın kulları arasında yayıp, halkın ayağının kaymasından, karanlıktan ve zararlardan koruyup hak olan *İsnâ Aşere Mezhebi'ne* kılavuzluk etsin. Saltanat tahtına oturup *Kâim-i Âl-i Muhammed*'in hükümlerini geçerli kılsın. Öyle ki, *Hazret-i risâlet-penâh sallallâhu aleyhi ve âlihi* buyurmuşlar:

"Bizlerden Tâlikan'da bir hazine bulunuyor ki ne altın ve ne de gümüştür. Belki 12.000 kişidir ki, Benî Hâşim gençlerinden birisi onlara rehberlik eder. Gri bir katıra binmiş, başında kırmızı sarık, sanki onu Fırat'tan geçerken görüyorum. Şiarları Allah, Allah, Allah'tır. O zuhur edince pisliğin üzerinde bile yürümeniz gerekirse ona doğru koşun."

---

17 Hz. Ali kastedilmektedir ç.n.

Hülagü Han'ın hayatının anlatıldığı yerde de olmak üzere defalarca söyledim; yine söyleyeceğim: Hazret-i *Emirü'l-Mü'minîn* (Allah'ın selamı ve rahmeti üzerine olsun) şöyle buyurmuştur:

"Abbasoğullarının hükümdarlığı hiçbir zorluğa uğramadan kolayca devam edecektir. Eğer Türkler, Deylemliler, Sindliler, Hintliler, Berberiler ve Taberistanlılar onların hükümdarlığını yok etmek için birleşseler bile buna güçleri yetmeyecektir. Onu asla yok edemeyeceklerdir. Ta ki köleleri (mevâli) ve devlet erbabı kendilerini terk edene kadar. Sonra Allah Türklerden bir hükümdarı onlara musallat edecek ve o tam onların hükümdarlığının başladığı yerden ayaklanacaktır. Geçtiği bütün şehirleri fethedecek, karşısına dikilen bayrakları devirecektir. Ona düşmanlık edenlere eyvahlar olsun! O her zaman zaferlere ulaşacak ve sonunda zaferini benim neslimden olan birisine teslim edecek. O hakkı söyleyecek ve onu uygulayacak."

Bu hadis Hak'tır. Çünkü Ebu Müslim'in yardımı ile Benî Abbas'a saltanat kolaylıkla nasip oldu. Selçuklu Türkleri ve Deylemliler'in gayreti, Sind ve Hind Padişahı Sultan Gazneli Mahmud ve diğerlerinin mücadeleleri Benî Abbas'ın saltanatını zevâle uğratmaya yetmedi. Sonunda Türk Hülagü Han'ın baskısı, Musta'sım-ı Abbasi'nin veziri İbn el-Alkami'nin ve Abbasilerin diğer ileri gelenlerinin gayreti neticesinde Benî Abbas saltanatı ortadan kaldırıldı. Ondan sonra zafer Hülagü Hânedânı'ndan, *emirü'l-mü'minîn* zürriyetinden ve *Silsile-i İlliyye-i Safevîyye*'den başka birisine intikal etmedi. Öyle ki *Şâh-ı cennet-mekân*[18] cihânı fethetti. Hak söyledi, yani on iki imam adına hutbe okutturdu. Onların hakikatini ve düşmanlarının bâtıl oluşunu anlattı. Hakla amel etti. Yani sözü-ameli bâtıl olan hâriciler ve Sünnîleri bertaraf etti. Böylesi *Benî Fâtıma Seyyidleri*'nden kimseye nasip olmamıştır. Mel'ûn Muaviye'nin[19] başlattığı fesattan bu zamana kadar zalim Sultanlar istifade edip, *Benî Fâtıma*'ya itaat etmeyip Benî Ümeyye hak etmedikleri halde saltanat ettiler. Onlardan sonra

18 Safevî Devleti'nin kurucusu Şah İsmail.

19 Peygamberin sahabesi Muaviye'ye olan bakışı ifade eden yaklaşımı göstermesi bakımından orjinaline dokunulmamıştır ç.n.

Benî Abbas bağımsızlıktan dem vurdu. Onların zamanında hak olan *İsnâ Aşere* Mezhebine bağlı olan (On İki İmam Mezhebi) *Âl-i Büveyh*[20] Sultanları gayret ettilerse de saltanatı Benî Abbas'tan koparamayıp Hazret-i *sâhib-i zamân* (Mehdi) için zapt edemediler. Benî Abbas bertaraf olduktan sonra Gazan Han[21] İslâm ile şereflenince ye kadar bir müddet Moğol Tatar kâfirleri saltanatı istila ettiler. Ondan sonra merhum Hüdâbende Sultan Muhammed Olcaytu Han[22] hakikat gözünü açıp Şia *İsnâ Aşere Mezhebi*'nin yolunu cihân ehline gösterdi. Ömrü yetmeyince erkenden *dârü's-selâm-ı cinân*a (cennete) gitti. Hakikat yolunun sonuna kadar yürüyemedi. Ondan sonra hayli müddet kargaşayla geçti. Ta ki hakikat olayı, yani *"Hak geldi, bâtıl yok oldu*[23]*"* karanlık perdesinden yüzünü gösterdi. *"Böylece zulmeden o toplumun kökü kesildi. Hamd, âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.*[24]*"* Cihânı süsleyen, saltanat aynasında güzel yüzünü gösterdi, yani büyük *Cihângîr-Hân-ı Kebir Cemşid-i İskender-serîr, Süleymân-ı âhir-zamân, Pâdişâh-ı sâhib-kırân, Mukaddemetü'l-ceyş-i sahibü'z-zaman,* Ebu'l-Muzaffer Sultan Şah İsmail bin Sultan Şah Haydar bin Sultan Cüneyd bin Sultan Şeyh Şah İbrahim bin Sultan Hoca Ali bin Sultan Hoca Şeyh Sadreddin Musa bin Sultan Şeyh Safiyüddin İshak bin Seyyid Emineddin Cebrail bin Seyyid Salih bin Seyyid Kutbeddin bin Seyyid Selahaddin Reşid bin Seyyid Muhammed el-Hafiz bin Seyyid İvaz el-Havas bin Seyyid Firuzşah bin Zerrin Külah bin [bin Seyyid Muhammed bin Seyyid Şeref Şah bin Seyyid Hasan bin Seyyid Muhammmed bin] Seyyid İbrahim bin Seyyid Cafer bin Seyyid Muhammed bin Seyyid İsmail bin Seyyid Ahmed bin Seyyid Muhammed Arabî bin Seyyid Muhammed Kasım bin Ebu'l-Kasım Hamza bin el-İmam Musa bin Caferi'l-Kazım'ın *-ona ve babalarına salât u selâm olsun-* keskin

---

20 932-1062 yılları arasında İran ve Irak'ta hüküm süren Deylem asıllı Şia mezhebini benimsemiş bir hânedândır ç.n.

21 1295-1304 yılları arasında hüküm sürmüş ve İslâmiyet'i İlhanlıların resmî dini haline getirmiş İlhanlı hükümdarıdır ç.n.

22 1304-1316 yılları arasında İran'da hüküm sürmüş İlhanlı hükümdarıdır ç.n.

23 İsra Suresi 81. Ayet.

24 En'âm Suresi 45. Ayet.

kılıcı, zulmün ve zulmetin pasını silerek feleğin aynasını inkâr kirinden arındırdı.

Bu hikâyenin hülâsası şudur ki, cihangirlik haşmeti bu tâifenin ahvalinden bellidir ve Şiîlik bunların mübarek tavırlarında âşikâr olduğu için zamanın padişahları onlara riayet ederlerdi. *"Zira kafirler istemeseler de Allah nurunu tamamlayacaktır.*[25]*"* Hazreti Hak Sübhânehu ve Teâlâ, zafer gösteren ilhamı ile Sâhib-kıran'ın melek bakışlı gönlüne, zamanın olayları ve Türkmen Sultanlarının, özellikle Rüstem bin Maksud bin Hasan Bayındırî[26] isyanı, düşmanların kötü niyetleri neticesinde vatan tuttuğu Gîlân'a bağlı Lahican'dan[27] dışarı çıkıp, yeryüzünü bidat pisliğinden temizleyip, sikke ve hutbeyi *İsnâ Aşer İmamlarının* yüce adları ile süsleyip, Halil[28] gibi Sünnîlerin putlarını *teberrâ baltası* ile kırması için ilham etti. O esnada oranın padişahı Hüseynî Seyyidleri'nden olan Karkiyâ Mirzâ Ali bin Karkiyâ Sultan Muhammed, tam olarak hizmet ve mihmandarlık yapmakta idi. O, *A'lâ-hazret*in hareket edeceğinden haberdar olunca ona, *"devlet-i ebed-peyvendin* hilali (henüz) yeni doğmaktadır, on dördüne varıncaya kadar bekle" diye yalvardı. Çünkü o *A'lâ hazret* (Şah İsmail) henüz 13 yaşındaydı. O *din-penâh* (Şah İsmail), yukarıdan memur olduğum için bu harekete mecburum diye cevap verdi. Etraf ve havaliden çok sayıda *"Sûfiyân-ı kadîm-i Geylânî"* lâkabıyla meşhur olup zafer gösteren sufiler ona doğru yöneldiler. Karkiyâ anladı ki, bundan fazla güneşi balçıkla sıvamak olmaz ve o *A'lâ hazret* (Şah İsmail) ile vedalaştı.

O *müeyyed min indillah* (Şah İsmail), 905 senesi Muharrem ayının ortasında (22 Ağustos 1499), mübarek bir eşref vakti, Deyleman'a bağlı Saman mevkiinden ordu ile cihângirlik sancağını kaldırıp, Gîlân'ın en uç noktalarından olan ve Erdebil

---

25 Saf Suresi 8. Ayet.

26 1493-1497 yılları arasında hüküm süren Akkoyunlu hükümdarıdır ç.n.

27 Safevî devrinde Gîlân iki nahiyeye bölünmüştü. Birisi merkezi Lahican olan Biyepiş, diğeri ise Gîlân'ın batısında bulunan ve merkezi Reşt şehri olan Biyepes idi. Lahican yani, doğu Gîlân (Biyepiş), Karkiyâ seyyidlerinin elinde idi. Merkezi Reşt olan Biyepes İshakvend hânedânına ait idi.

28 İbrahim Peygamber ç.n.

havalisinde bulunan Tevaliş hududuna yapışık Astara'nın Ercivan Kasabası'nda kışladı. *Yıldızların padişahı* Cedy[29], Delv[30] ve Hut[31] kışlağından kalkıp hemen Sur Yaylası'nda otağını kurdu. Ercivan'dan Erdebil'e teşrif buyurup mukaddes nişanlı ecdadını (Şeyh Safiyüddin türbesi) ziyaret etme mutluluğuna vardı. Onların mukaddes gönüllerinden meded umdu ve Erran'a bağlı Karabağ'a yöneldi. O esnada Cihânşah padişahın oğulluğu iddiasında bulunan Sultan Hüseyin isimli bir şahıs, *o hazret*le görüşüp hile yapmaktaydı. Bu hile, *o hazret*in güneş gibi parlak kalbinde ilham ile cilvelendi. Hemen oradan kalkıp Çukur Sa'd'a[32] yöneldi. Oradan Tokuz Ulam'a gitti. Karaca İlyas Bayburdlu[33], gönlü temiz olmayan ve müritlik yolunu katetmeye itikadı olmayan Rumlu sufilerle hizmete bağlandı. Aynı şekilde *Ali ehli*nin muhabbeti ve onun düşmanlarının kinini gönlünde barındıran her ormandan aslanlar, her gruptan bahadırlar, nehirlere karışan pınarlar, ırmaklara karışan nehirler, geniş denizlere kavuşan ırmaklar gibi, muhipler, mevaliler birer birer, ikişer ikişer gruptan ayrılıp dışarı çıkıyorlardı. Birbirleriyle arkadaş olup *Ali ehli*nin yüce sancağının altına vardılar.

O diyarın yolunda bulunan ve sufilerin geçidi olan Menteş Kalesi'nin ahalisi sufilere edepsizlik ettikleri için din erbabı ve yakîn ashabının düşmanlarının üzerine ilk yıldırım düştü. Şöyle ki, oraya saldırıp kale ahalisini keskin kılıçtan geçirip, kaledeki

---

29 Oğlak burcu.

30 Kova burcu.

31 Balık burcu.

32 Bugünkü Erivan Ermenistan'ın başkenti. Osmanlılar zamanında Revan ismiyle anılmaktaydı ç.n.

33 Karaca İlyas'ın mensup olduğu Bayburdlular, adından da anlaşılacağı üzere Bayburt'ta yaşıyorlardı. Bu boyun muteber emirlerinden Karaca İlyas, Şah İsmail tahta çıktığında onun hizmetine geldi. Anonim, Târîh-i Kızılbâşiyye, Tercüme, Notlar ve Tıpkı Basım: Şefaattin Deniz-Hasan Asadi, Bilge Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2015, s. 59; 1501-1502 yılında Akkoyunlu Elvend'in yenilgisi ile sonuçlanan Şerur Savaşı ve Tebriz'in Kızılbaşlarca alınmasında da İsmail'in yanında yer almaktaydı. Babak Javanshır, *İran'daki Türk Boyları ve Boy Mensubu Kişiler*, M.S.G.S.Ü. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2007, s. 717 ç.n.

mal ve mülkü talan edip, oradan Kağızman'a[34] geçip, Aras Nehri'nin kaynağı ve diğer yaylaklardan daha enfes olan ve o esnada Ustaclu Oymakları'nın yeri olan Bingöl Yaylası'na yöneldi. Hamza Beğ Ficoğlu[35], fermân üzere Şah'ın teşrif edeceği haberini Ustaclulara getirdi. Onu Oğlan Ümmet Çavuşlu'nun[36] evinde misafir ettiler. Sabahleyin tüm aksakallılar, ileri gelenler, gençler, yiğitler, sufiler, yani Hamza Beğ'in sohbetlerini duyanların tümü karşılamaya koşup, o *A'lâ-hazreti* kendi kavminin içerisine Ensar'ın Hazret-i Resûlü Medine'ye götürdüğü gibi can siperane bir şekilde oynayarak ve şarkı söyleyerek götürdüler. *Nevvâb-ı hâkânî* (Şah İsmail) birkaç ay onların içinde kaldı. Bu haber sufilerin ve Şiaların arasında yayıldı. Ondan sonra o oymakla birlikte Tercan'a[37] bağlı Sarukaya'ya ve oradan da Erzincan Vilâyeti'ne teşrif ettiler. Sufiler, gaziler, Rumlu, Şamlu ve Zülkadir Oymakları'ndan, Rum, Şam, Mısır ve Diyarbekir'den fevç fevç gelmeye başladılar. *Hazret-i Sâhibü'z-zamân*'ın (Mehdi) zuhûrunun öncesinde o *A'lâ hazret*'in zuhuru haberi fermânla her tarafa gönderildi. 12.000 muzaffer asker *-Hazret-i Peygamber'in haber verdiği gibi-* toplandılar. *Cihân-ârâ* (Şah İsmail) Şirvan'a saldırmaya ve düşmanlık bânisi olan Ferruh Yesar'ın[38] defedilmesine karar verdi. Ustaclu Oymağı ailelerini, yaşlıları ve acizleri Rum tarafına gönderip *Nevvâb-ı a'lâ-hazret-i hâkânî*'den Sultan Bayezid'e[39] mektup yazıp onlar hakkında ricacı olmasını istediler. Onların bu istekleri kabul gördü. Kendileri cansiperlik kemerini bellerine bağlayıp daima muzaffer bayrağın altına girerek yüce makamlara eriştiler. Şirvan tarafına gitmeye karar verildi.

---

34 Bugün Kars ilimizin bir ilçesidir ç.n.

35 Fethoğlu da olabilir.

36 Ustaclu oymaklarından biri olan Çavuşlulara mensuptur. Şah İsmail Bingöl Yaylası'na geldiğinde ona katılmıştır. Şah İsmail tarafından elçi olarak Zülkadirli Alâüddevle'ye gönderilmiş, orada iki yıl hapsedilmiş, iki yıl sonra kaçarak kurtulup Şah İsmail'e ulaşmıştır. Şah İsmail ona Hoy'un Yezdekan köyünü ona *suyurgal* olarak vermiştir ç.n.

37 Bugün Erzincan vilâyetinin bir ilçesidir ç.n.

38 Azerbaycan topraklarında kurulmuş Şirvanşahlar Devleti'nin hükümdarıdır. Şah İsmail'in babası Haydar'ı öldürmüştür ç.n.

39 Osmanlı padişahı II. Bayezid ç.n.

Hicri 906 senesinde (1500-1501) Koyun Ulumu adlı yerden geçip Şirvan'a vardılar. Gülistan Kalesi'nin yukarısında bulunan Cebânî Mevkii'nde Rüstem yürekli, Behmen kollu ve İsfendiyar'a benzeyen 12.000 gazi sufi ile yer tuttular. Kötü emelli Ferruh Yesar ki, Yesariye'nin uğursuzluğu onun kötü talihli adından Ferruhluğu'nu (mübarekliğini) sildi. Yezid bin Cun'un neslinden olmasına rağmen, Yezid bin Muaviye'ye tabi olmuş, Sultan Haydar Hüseyin'i öldürmüştür. 20.000 süvari ve piyade ile *-Kerbela'da Yezid'in askerinin sayısı-* karşısına çıktı ve savaş başladı. Haydarî gaziler, aslan avcısı ve Zülfikar nişanlı kılıçlarını Sasani neslinden Yezid'e tabi olan Şirvanşah'a çektiler. Ferruh Yesar'ı o diyarın ayan ve eşraflarıyla birlikte keskin kılıca maruz bıraktılar. Onların kanından nehirler akıtıp, kafalarından ve kalkanlarından köpüklü dalgalar yarattılar. Bu zaferden sonra o, savaş meydanı havalisinde üç gün bekledi. Bundan sonra *dâru's-saltana-i Şamahı*'ya[40] teşrif ettiler. Orada *Nevvâb-ı hâkânî*'nin vahiy misâli fermânıyla *halifetü'l-hulefa*lık[41] makamına tayin edilmiş olan -ismi Hâdim- Hulefa Beğ Talış'ı[42] bir grup cansiperle savaştan kaçan ve deniz kenarında Şirvanlı sipâhilerle bir araya gelen Şeyh Şah bin Ferruh Yesar'ı yakalamaya gönderdi. Şirvan sipâhileri bu haberi duyar duymaz dağıldılar. Şeyh Şah gemiye binip Gîlân'a yöneldi. Padişah Mahmûd-âbâd'da kışlamak istedi. Orada yıllarca Türkmen padişahlarının vezirliğini yapmış, o devletin büyüklerinden

40 Bugün Azerbaycan'a bağlı şehirlerden birisidir ç.n.

41 I. Şah İsmail saltanat işleriyle meşgul olduğundan dolayı müridleri irşad etmeye vakit bulamadığı için halifetü'l-hulefalık makamını oluşturdu. Bunların görevi tevhidhane ile ilgilenmek, sufileri ve müridleri irşad etmek ve onlarla ilgilenmekti. Ayrıca, tevhidhanede zikr-i celî ve zikr-i hafî adabını öğretmek, iyiliği emredip kötülükten nehyetmek, tevhidhane çalışanlarını tayin ve azletmek, tevhidhaneye yemek, helva ve mum temin etmek, nezirleri toplayıp deftere kaydetmekti. Halifetü'l-hulefânın emri sufiler için Şah'ın emri kabul edilir, Halifetü'l-hulefâlar sufiler ve halifeler içinden seçilirdi. Nigâr Zeylâbî, "Tevhidhane", *Danişnâme-i Cihân-ı İslâm*, c. 8, Tahran 1383, s. 435-438.

42 Talış boyuna mensup ünlü komutanlardandır. Şah İsmail'in askerî ve dinî eğitimi ile ilgilenen meşhur yedi Kızılbaş komutandan birisidir. Javanshir, *a.g.t*, s. 596 ç.n.

Emir Zekeriyyâ-yı Tebriz-i Keçeci, fıtratında devamlı devlet bulunduğundan, nübüvvet ve velâyet hânedânına itikadı olduğundan, Ehl-i Beyt'ten dem vuran, o silsileye bağlılığı olan Şeyh Muhammed Keçeci'nin oğullarından olduğundan, o *bâtıl tâife*den (Sünnî) çıkıp, *hak tâife*ye (Şia) yönelerek yer öpme şerefine ulaşıp *vezâret* mansıbına tayin edildi. *Nevvâb-ı sâhib-kırân* (Şah İsmail) onu *Azerbaycan'ın anahtarı* olarak adlandırdı. Ondan sonra Bakü'yü[43] muhasara etti.

Emir Zekeriyyâ, Bayındıriye Devleti'nin[44] ve saltanatının zevâli ve işlerinin karışıklığını arz ettikten sonra Azerbaycan'ın fethini önemli görüp kaleden çıkarak Azerbaycan'a gitti ve Nahcivan'a doğru hareket etti. Bahadırlığından dolayı *Tozkoparan* olarak adlandırılan Pîrî Beğ Kaçar[45] *karavul* (öncü) olarak gönderildi. Karşı taraftan da kendini Rüstem ve İsfendiyar'dan aşağı görmeyen Hasan Ağa Şekeroğlu *karavul*a gelmişti. Bişkin'e bağlı Germadüz Tuman'da Pîrî Beğ Kaçar'ın[46] geldiğini duyup kaçtı. Azerbaycan Padişahı Elvend Beğ bin Yusuf'un[47] askerlerine katıldı. Şah'ın geldiğini ve *karavul*un yaklaştığını haber verdi.

Kısaca Elvend Beğ çok sayıda savaşçı askerine düzen verdi. Nahcıvan'ın Şerur mahallinde müthiş bir savaş başladı. Bayındıriye'nin büyük emirlerinden Karınca Muhammed Latif Beğ ve Pilten Beğ'in neslinden olan Seydi Gazi Beğ, 8.000 savaşçı

43 Bugün Azerbaycan'ın başkentidir ç.n.

44 Akkoyunlu Devleti'ni kuranlar 24 Oğuz boyundan biri olan Bayındır'a mensup olduklarından Bayındırî olarak da anılmaktadırlar ç.n.

45 Onların muteber emirlerinden biri Pîrî Bey Kaçar'dır. Şah İsmail'in tahtının ilk yıllarında Musullu Osman Beğ ile savaşıp galip geldi. Akkoyunlu Sultan Murâd bin Yakub'u yenilgiye uğratıp katletti. Mardin Koruktepe'de Ustaclu Karahan'la birlikte Çavuş Bıyıklı Mustafa Paşa'yla yaptığı savaşta öldürüldü. Anonim, *a.g.e*, s. 76.

46 Bir kısmı Şam'dan gelmiş olan ve bir kısmı Gence ve Berde'de bulunan Kaçar boyunun muteber emirlerinden biridir. Şah İsmail'in tahtının ilk yıllarında Musullu Osman Bey ile savaşıp galip geldi. Sultan Murad savaşında Esilmez Bey'i yenilgiye uğrattı. 1512-1513'te Necm-i Sani ile birlikte Gocduvan'da öldürüldü. Anonim, *Târîh-i Kızılbâşiyye*, s. 76 ç.n.

47 Tebriz'de 1498 yılında Akkoyunlu tahtına oturtulmuş olan Elvend 1505 yılında vefat etmiştir ç.n.

bahadırlarıyla birlikte katledildiler. Elvend Beğ canını zor bela kurtarıp Diyarbekir'e kaçtı. Zafer bayrağını *dârü's-saltana-i Tebriz*'e götürüp *nevvâb-ı hâkânî kişver-stâni* (Şah İsmail) muzaffer bir şekilde padişahlık tahtına oturdu. Hutbe ve sikke padişahın lâkablarıyla süslendi. Bu olay 907 senesinde (1501-1502) meydana geldi. *Emîrü'l-ümerâlık*[48] mansıbı Hüseyin Beğ Lala-yı Şamlu'ya[49] ve *sadâret*[50] ise Gîlân'da *Nevvâb-ı hâkânî*'nin muallimi olan, bu muzaffer seferlerde rikâbda bulunan Kadı Şemsedddin Gîlânî'ye verildi. O kış Tebriz'de geçirildi. (Akkoyunlu) Türkmenlerinden elde edilen ganimetlerle asker donatıldı. Muhaliflere rağmen *teberrâîler teberrâ* çığlıklarını feleğe yükselttiler. İnsan kıyafetli şeytanları *ta'n u la'n* taşlarıyla göklerin çevresinde ürküttüler.

Beyt

از تبرزین تبرایی بت سنّی شکست
همچنان کاز ضرب ابراهیم نقش آزری

Teberrâilerin baltasıyla Sünnî putu kırıldı
İbrahim'in darbesinden Azer'in putlarının kırıldığı gibi.

48 Safevîlerde Kızılbaş aşiret kuvvetlerinin başkomutanıdır. Askerlik yetkileri dışında idari ve politik konularda da epeyce nüfuzu bulunmaktaydı. Bu makam Kızılbaşlara ait bir ayrıcalık sayılabilir. Roger M. Savory, "Şah İsmail Döneminde Safevî Devleti'nin Temel Kurumları", Çev. Emin Kırkıl, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Sayı: 10, İstanbul 2004, 199-216 ç.n.

49 Halep, Adana, Tarsus ve Şam civarlarından gelmiş olan Şamluların en meşhur emirlerinden biridir. O Lahican'da Şah İsmail'in hizmetindeydi. Şah İsmail tarafından *emirü'l-ümerâlık* makamı kendisine verildi. Ceyhan Nehri kenarında yapılan savaşta Saru Kaplan'a mağlup olması gözden düşmesine neden oldu. Ama Şeybek Han'ın katledilmesinden ve Horasan'ın fethinden sonra yeniden eski itibarını kazandı. Herat valisi oldu. Çaldıran Savaşı'nda öldürüldü. Anonim, *Târîh-i Kızılbâşiyye*, s. 19-20.

50 Safevîlerdeki en yüksek dinî makamdı. İran'da Şiîliğin yayılmasında çok etkin bir görev üstlenmiştir. Vakıf görevlileri, Aksakallılar, âlimler, müderrisler, Şeyhülislam, pîş-namaz, kadı, mütevelli, hatip, müezzin, hafız, müstevfi, türbe görevlileri gibi kişilerin atamaları onun sorumluluğu altındaydı. Mehmet Dağlar, *Şah Tahmasb'ın Dini Siyaseti*, Sakarya Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya 2017, s. 83 ç.n.

Böyle bir zafer hiçbir padişaha nasip olmamıştı. Emeviler zamanı Muhtar bin Ebî Ubeyd es-Sakafî, Yezidilere kılıç çekip Ubeydullah bin Ziyad, Ömer bin Sa'd, Şemr bin Zilcevşen[51] ve Kerbela şehitlerinin diğer katillerini öldürmüş, ancak zamanın padişahı olan Abdülmelik bin Mervan'ın[52] defedilmesine muvaffak olamamıştı. Bu yüzden *İmâm-ı zamân* olan Ali bin Hüseyin Zeynelabidin sorunsuz olarak saltanat tahtına oturamadı. Böylece o da birkaç gün sonra şehitlere katıldı. Mervli Ebu Müslim[53] Ehl-i Beyt'ten yana kılıç çekti, ama Benî Abbas'ın saltanat yolunu açtı. Onun gayreti masum imamlar için değildi. Onun gayretlerine Âl-i Abbas'ın verdiği karşılık ise Ebu Cafer'in eliyle parça parça edilmesi oldu. Acem Sultanlarından Muizzüddevle Ahmed bin Büveyh Deylemî haşmet ve azametine, kardeşlerinin ve yeğenlerinin ülkelere padişahlık yapmasına, kendisinin de Bağdat'ta Halifeye musallat olmasına rağmen, 352 Rebiülahir'de (963) mescitlerde o mel'ûnların[54] lanetlenmesine dair kinayeli sözler nakşettirmek istedi, ancak yapamadı. Sonunda şu iki cümleyi koydurdu: "Allah Âl-i Muhammed'e zulmedenlere baştan sona lanet etsin"[55]. Sadece alenen Muaviye'yi lanetlemeye güç yetirebildi.

Benî Abbas'ı tahttan indiren Hülagü'nün tahtına oturan Sultan Muhammed Hüdabende 709 yılında (1309-1310) *On İki İmam* adıyla sikke ve hutbeyi süsledi. Ancak bu İsfahân'da gerçekleşemedi.

---

51 Şemr bin Zilcevşen Kelabî'nin asıl adı Şerhabil'dir. Künyesi Ebu's-sâbıka'dır. Havazin kabilesindendir. Sıffîn Savaşı'nda Hz. Ali'nin ordusundadır. Kerbela Olayı'nda Hz. Hüseyin katillerinden birisi sayılmaktadır. İmam Hüseyin'in başını Yezid'e götürmüştür. Kerbela'nın öcünün alındığı savaşta öldürülmüştür. Bunlardan dolayı Şia arasında Hz. Hüseyin'i şehit ettiği için en acımasız insanlar için kullanılan bir kavram olmuştur. Lügatnâme-i Dehhoda. Safevî tarihçisi Hasan Rumlu da Hüseyin Kulu Hulefa için "yılan görünümlü ahu, akrep sîretli, alçak davranışlı, *şemr* yüzlü, erkek görünümlü ibne, din işinden gafil, utanmazlık meydanının süvarisi" gibi ifadeler kullanmıştır. Hasan Rumlu, *Safevî Şahı II. İsmail*, Tercüme, Notlar ve Tıpkı Basım: Hasan Asadi-Şefaattin Deniz, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2017, s. 72-73.

52 685-704 yılları arasında hüküm sürmüş 5. Emevi Halifesi'dir ç.n.

53 Abbasilerin tahta geçme mücadelesinde önde gelen şahsiyetlerdendir ç.n.

54 Burada Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman kastedilmektedir.

55 لعن الله الظالمين لآل محمد من الاولين و الآخرين

İsfahânlılar 710'a (1310-1311) kadar bunu kabul etmiyorlardı. Sultan Muhammed Hüdabende onların itaatsizliğini cezalandırmak için 20.000 süvariyi oraya göndermek istedi. Bir hayli zahmetten sonra Sünnîlerin öncüsü Molla Ebu İshak'ı yakalayıp onun ordusuna getirdiler. İsfahânlıların inatçılığı bundan sonra azaldı. Ancak gerektiği gibi yola gelmediler. Sultan Muhammed (Hüdabende) 717 yılında (1317-1318) ölünce o isyancı diyar ve mahalde inatçılıklar devam etti. Sultan Ebu Said[56] zamanında Sultan Muhammed'in gayreti zayi oldu. Sultan Hüseyin Mirzâ Gürkâni *On İki İmam*'ın adını hutbede zikretmek istedi. Ahalinin hücumu o kadar arttı ki, Mir Seyyid Ali Kaini'yi minberden aşağı indirdiler. Ancak *Nevvâb-ı kâm-yâb-ı hâkânî Firdevs-mekânî Ebu'l-Muzaffer Şah İsmail Safevî el-Musevi el-Hüseynî* imamların adını hutbe ve sikkelerde süslemeyi başardı. *Teberrâ* feryatları feleğin mavi kubbesine yükseldi. Masum imamlar zamanında takiyye elbisesinde gizlenen Hak mezhep *On İki İmam Şiîliği* zuhur etti. Harici öldüren[57] (Sünnîler kastediliyor) kılıcını çekip yeryüzünü inatçılardan temizledi. Bu mezhep o kadar revaç buldu ki, *Şâh-ı din-penâh* Ebu'l-Muzaffer Şah Tahmasb'ın topraklarının dışındaki yerlerde de zahmetsizce yayıldı. Hindistan'daki Nizamülmülk Padişah[58] ile sipâhi ve reayası bile bu mezhebe mensuptular. Sonraki satırlarda *Şâh-ı din-penâh*ın (Şah Tahmasb) saltanat günlerini anlattığımızda bu mezhebin yaygınlaşması ortaya çıkacaktır.

Beyit

تا جهان را بقاست جاهش باد
همه آفاق در پناهش باد

Dünya durdukça onun ihtişamı olsun
Bütün âlem onun sığınağında olsun.

56 1317-1335 arasında hüküm sürmüş İlhanlı hükümdarıdır ç.n.
57 Sünnîler kastedilmektedir ç.n.
58 Burada kastedilen 1530-1540 ile 1555-1556 yılları arasında hüküm sürmüş Bâbür hükümdarı Nasîrüddîn Muhammed Hümâyûn kastedilmektedir ç.n.

Hülasa, *râyât-ı celâl* (ihtişam bayrağı) (Şah İsmail) bu yılın baharında Alâüddevle'yi[59] cezalandırmak için Aladağ yolu ile Erzincan'a yöneldi. Aladağ yolundan Tercan'a gitti. Elvend boşalmış bulunca Tebriz'e, oradan da Ucan'a[60] geldi. Bu haber *ordu-yu muallâ*ya ulaşınca, aynı gün Azerbaycan'a yöneldi. Makü[61] Kalesi havalisine bir grup bahadırla hücuma geçtiler. Elvend haberdar olunca Ucan'dan Hemedan'a ve Hemedan'dan da Bağdat'a kaçtı. Bir daha devlet yüzü görmedi. Padişah Tebriz'de kışladı. Baharın başlarında Irak-ı Acem'in fethine yöneldi. Sultan Murad bin Yakup[62] o kış Dilican'da[63] kışlamıştı. Kışladan çıkıp 70.000 süvari ile savaşma arzusundaydı. 24 Zilhicce 908 senesi Pazartesi sabahı (20 Haziran 1503) Hemedan'ın Ulama Kulağı'nda çetin bir savaş oldu. *Sultan Murâd-ı Nâ-Murâd*'ın *emîrü'l-ümerâ*sı Güzel Ahmed Bayındır ve 10.000 askeri öldürüldü. Çok sayıda mal ve eşya gazilerin eline geçti. Irak, Azerbaycan ve çevresinde saltanat tamamen Bayındıriye Hânedânı'ndan Safevî Hânedânı'na geçti. Sözü doğru olan, kuluna yardımını esirgemeyen ve askerini

---

59 Maraş ve çevresinde hüküm sürmüş olan Dulkadirli Beyliği'nin hükümdarıdır. Osmanlı Padişahı II. Bayezid'in kayınpederi, Yavuz Sultan Selim'in dedesidir. Yavuz Sultan Selim'in emriyle dört oğluyla birlikte idam edilerek bu beylik ortadan kaldırılmıştır ç.n.

60 Şimdiki adı Bostan-âbâd'dır. Tebriz-Erdebil yolu üzerinde ve Ucan Nehri kenarında bulunmaktadır ç.n.

61 İran'ın kuzeybatısında Türkiye sınırına yakın ve Türklerin yaşadığı bir şehirdir.

62 Akkoyunlu Yakup Bey'in oğludur. İbe (Aybe) Sultan ile Fars valisi Pürnak Kasım Bey'in anlaşması sonucu Şirvan'da bulunan Murad hükümdar ilan edildi. Ancak başarısız oldu. Safevî Devleti kurulmadan az önce Fars bölgesinde hâkim oldu. Elvend'in Şah İsmail'e karşı yürüttüğü mücadelelere kayıtsız kaldı. 1503'te Hemedan'da Safevîlerle yaptığı mücadelede başarısız olarak Bağdat'a kaçtı. 1509'a kadar orada hüküm sürdü. Şah İsmail'in Bağdat'a yürümesi üzerine Dulkadırlılar'a sığındı. Çaldıran Savaşı'ndan sonra Yavuz Sultan Selim tarafından Güneydoğu Anadolu'nun fethine memur edilen Murad başarılı olamadı ve bir savaşta mağlup düşerek öldürüldü 1514. Bu şekilde de Akkoyunlu Devleti tarihten silinmiş oldu. Faruk Sümer, "Akkoyunlular", *DİA*, c. II, İstanbul 1989, s. 273.

63 Bugün Dilican olarak şöhret kazanmış, Kum ile İsfahân arsında bir yerleşim yeridir ç.n.

şereflendiren Allaha hamd olsun. Bu fethe *"hazz"* (حظ) şeklinde tarih düşürülmüştür.

Bundan sonra o *"Nâ-Murad"*[64] Şiraz'a gitti. *Râyât-ı Nusret-âyât* (zafer bayrağı) (Şah İsmail) onu takip etti. Bu seferde Kirman'ı ele geçirip Han Muhammed Ustaclu'ya[65] ihsan etti. O, 600 süvari ile oraya yöneldi. Muhammed Beğ Türkman yanında 2.000 genç bulunmasına rağmen orayı bırakıp Horasan'a kaçtı. Sıçan yılı nevruzunda (Şah İsmail) Fars'taydı. 909 senesi Rebiülahir'inin ikinci haftasında (Ekim 1503) *dârü'l-mülk'ü Şiraz*'a geldi. Kazerun[66] hatipleri Sünnîlikleri sebebiyle tutuklanıp katledildiler[67]. Şiraz Eyaleti'ni Keçel Beğ Hacılar Zülkadir olarak meşhur olan İlyas Beğ'e ihsan ettiler. O tarihten sonra Şiraz Zülkadir tâifesinin merkezi oldu[68]. Cemaziyelahir'in birinci günü (21 Kasım 1503) oradan geri dönüp *medinetü'l-mü'minîn-i Kum*'a teşrif buyurup orada kışladılar.

Hâr[69], Semnan[70], Demavend[71] ve Firuzkûh[72] hâkimi Hüseyin Kiyâ Çelâvi isyan çıkarıp Rey hâkimi İlyas Beğ Aygutoğlu'nu öldürdüğü için *râyât-ı celâl* (ihtişam bayrağı) Ramazan'ın 12'sinde (28 Şubat 1504) Deyr ve Kac yoluyla Rey'e gidip oradan da Çelâvilerin elinde bulunan Gülhandan Kalesi'ne teşrif buyurdular. [İki günde] o kale fethedildi. Orada ve Demavend'de katliam ve

64 Şah İsmail, kendi dayısının oğlu Sultan Murad'a "nâ-Murad" diyordu ç.n.

65 Şah İsmail tarafından Diyarbekir valisi yapılmış ve bu vazifede yedi yıl kalmıştır. Zülkadirli sipâhilerine karşı defalarca başarı kazanmıştır. 1514 yılında Çaldıran Savaşı'nda öldürülmüştür. Anonim, *Târîh-i Kızılbâşiyye*, s. 65 ç.n.

66 Fars eyaletinde bulunan bir şehir. Şiraz'ın batısında yer almaktadır ç.n.

67 Cihân Ârâ: "Kazerun hatipleri çok miktarda mal mülk sahibi idiler, Ehl-i Sünnet oldukları gerekçesiyle öldürüldüler. s. 268.

68 Şiraz'ın yönetimi onlara verildi. Şiraz'da Zülkadirlilerden Sultan Halil, Ali Sultan, Murad Sultan, Hamza Sultan, Kadı Han, İbrahim Han, Ali Sultan Talioğlu, Şah Veli Sultan, Berhurdar Sultan, Muhammed Can Sultan ve Veli Sultan valilik yaptılar. Onların Şiraz'da görev yapan valileri hakkında daha geniş bilgi için bkz. Anonim, *Târîh-i Kızılbâşiyye*, s. 69-71 ç.n.

69 Tahran Horasan yolunun üzerinde bulunan eski küçük bir şehir ç.n.

70 Tahran'ın doğusunda bir eyalettir. Selçuklu döneminden meşhur Cuma Mescidi ve Şahruh döneminden büyük bir Eyvan kalmıştır ç.n.

71 Tahran'ın doğusunda Demavend dağının eteğinde bulunan bir ilçedir ç.n.

72 Demavend ilçesinin merkezi Tahran, Mazenderan ve Semnan yollarının kesiştiği soğuk ve dağlık bir bölgedir. Tahran'ın doğusundadır ç.n.

yağma yapıldı. O günlerde, Kadı Muhammed Kâşî *sadâret* makamında Mevlânâ Şemseddin ile ortak oldu. Şevval'in 11. Günü (28 Mart 1504), Firuzkûh Kalesi'ni muhasara etti. 15 gün sonra (12 Nisan 1504) Ali Kiyâ Zamandâr -oranın muhâfızı- *dergâh-ı felek-iştibâh*a gelerek kaleyi teslim etti. *Ordu-yu keyhân-pûy* (dünyayı kateden ordu), Hablerud yoluyla Hüseyin Kiyâ Çelâvi ve Murad Beğ Cihânşâhî'nin bulunduğu İsta Kalesi'ni muhasaraya aldı. Bir ay sonra kalenin suyunu kestiler. Hüseyin Kiyâ çaresizce Zilhicce'nin 1'inde (16 Mayıs 1504) arkadaşlarıyla dışarı çıktı. Düşman avcısı gaziler Murad Beğ'i ibret olsun diye kebap ettiler. Hüseyin Kiyâ'yı kafese attılar. O kendini öldürdü ve cesedini Savuh Bulak'a bağlı Kûhe'de yaktılar. Kalenin dibinde bulundukları sırada Sultan Hüseyin Mirzâ Gürkan'ın oğlu Muhammed Hüseyin Mirzâ babasına kırıldığı için *dergâh-ı cihân-penâh*a iltica etti. Mirzâ Ali Karkiyâ'nın kardeşi Kiyâ Sultan Hasan *dergâh-ı felek-iştibâh*a geldi. İsteği üzerine kendi memleketine gitti.

Bu yılda *"nâ-Murad"* Bağdat'a gitti. Yezd hâkimi Murad Beğ Bayındır orayı kendi veziri Sultan Ahmed Sarukî'ye[73] verip ailesi ve kapı halkı ile Herat'a gitti. Yezd *divân-ı â'lâ*[74] tarafından *lala beğ* lâkabıyla meşhur olan Hüseyin Beğ Lala'ya verildi. O Çuka Beğ isimli bir kişiyi oraya *daruga*[75] olarak gönderdi. Sultan Ahmed onu karşıladı. Hizmette ve bağlılıkta kusur etmedi. Ama birkaç gün sonra Sultan Ahmed, Çuka Beğ'i hamamda öldürdü.

---

73 *Ahsenü't-Tevârîh*'te Sarûî, *Cihân Ârâ*'da Sultan Ahmed'dir.

74 Safevî devlet teşkilatı ile ilgili iki eserden biri olan Tezkiretü'l-Mülûk'ta doğrudan bu kavram geçmemekle birlikte devlet işlerinde tecrübeli kişilerden oluşan 12 kişiden oluşan bir yönetim birimi olduğu söylenebilir ç.n.

75 Moğolca "reis", "şehir reisi" gibi anlamlara gelen daruga, idari bir kavramdır. Bir şehir veya kasabaya atanan daruga onu içeriden ve dışarıdan korumak, insanların can ve mallarını tehlikelere karşı korumakla görevliydi. İdareleri altında kurçi, tüfenkçi ve gece bekçileri bulunmaktaydı. Ayrıca devletin büyük idari birimlerindeki üst düzey münşiler için de bu kavram kullanılmaktaydı. Defterhane ve Ferraşhane'nin de darugaları bulunmaktaydı. Darugalar 300-500 tümen gibi yüksek bir gelire sahipti. Zülfiye Veliyeva, *Safevi Devlet Teşkilatı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2007, s. 275-277 ç.n.

Birkaç piyade toplayıp Yezd'i zapt etti. Bayındıriye'nin[76] fetret zamanlarında Eberkûh'ta[77] kendi başına hâkimlik yapan Reis Muhammed Kere Yezd'i muhasaraya gitti. Birkaç gün sonra orayı ele geçirip Sultan Ahmed ve mülâzımlarını (adamlarını) öldürüp iktidarı ele geçirdi. Bu olay 910'da oldu (1504).

Râyât-ı celâl (ihtişam bayrağı), Hüseyin Kiyâ'yı bertaraf ettikten sonra Taht-ı Süleyman Yaylası'na gitti. Kışlamak için İsfahân'da durdu. O kışlakta Mirmirâniye ve akrabaları bertaraf edildi. Cemaziyelahir'in 24. Günü (2 Aralık 1504) Yezd'i muhasara için harekete geçti. Şehrin kendisini yirmi günde aldılar. Diğer yirmi günde de kaleyi ele geçirip katliam yaptılar. (Muhammed) Kere'yi kafeste hapsettiler. O günlerde Mir Kemâleddin Hüseyin Sadr, Sultan Hüseyin Mirza-yı Gürkan tarafından elçiliğe gönderildiği için Şah'ın gönlü daralmıştı. Oradan Tabes-i[78] Gîlekî'ye saldırdı. Şaban'ın 2. Çarşambası'nda katliam fermânı verdi. 7-8 bin kişiyi öldürdüler. Sonra Yezd'e döndü. Şiraz hâkimi Keçel Beğ lâkabıyla meşhur olan İlyas Beğ'i işlediği suç için öldürdüler. Yezd eyaleti Lala Beğ'e verildi.

Şaban'ın 26'sı Çarşamba günü (1 Şubat 1505) İsfahân'a teşrif ettiler. Muhammed Kere yolda kendisini öldürdü. Cesedini İsfahân'a getirip maiyetinden bütün erkek ve kadınları bu yılın Şevvali'nde (Mart 1505) yaktılar. O esnada Zülkadir gazileri Muhammed Kere'nin amcasının oğlu Reis İsa'nın tasarrufunda bulunan Eberkûh'u alıp onu Şiraz'da katlettiler. Kadı Mir Hüseyin Meybudi Yezd'de katledildi. O kışlakta Rum Padişahı Osmanlı Sultanı Bayezid'in elçisi *dergâh-ı felek-iştibâh*a geldi. Pars yılının nevruz gününden sonra, Şevval ayının 17'si Perşembe günü (23 Mart 1505), *ordu-yu muallâ* Surluk ve Taht-ı Süleyman Yaylası'na teşrif ettiler. 911 senesinde (1505) Şirvan'a bağlı Teberseran'da[79] bulunanlarla, Sultan Haydar'ın (katledilmesi) olayının sorgulaması

---

76 Akkoyunlular Oğuzların Bayındır boyundan olduğundan burada kendilerinden "Bayındıriye" olarak bahsedilmektedir ç.n.

77 Yezd'e bağlı bir şehirdir ç.n.

78 Horasan eyaletine bağlı Sebzvar yakınlarındadır ç.n.

79 Tebersaran savaşı kastedilmektedir ç.n.

işi *Kurçıbaşı*[80] Dede Beğ Zülkadir'e verildi. Bu sorgudan dolayı münafıklardan bazıları katledildi. Şiraz Eyaleti birkaç gün Mansur Beğ Afşar'a verildi.

Süleyman Beğ Zülkadir gazapla cezalandırıldı. Zülkadir ordusu Zülkadirli Ümmet Beğ Saru Şeyhli'ye verildi. Ona Sultan Halil lâkabı verildi. Şiraz Eyaleti'ni ona ihsan ettiler. Irak-ı Acem'e bağlı Tarum[81] *kışlak-ı hümâyûn* olarak belirlendi. *Râyât-ı zafer-âyât* (Zafer bayrağı) o esnada Emire Dubac'ın babası Emire Hüsameddin'in tasarrufunda bulunan Gîlân-ı Biyepes'e saldırmaya karar verdi. Sonunda *dergâh-ı felek-iştibâh-ı hâkânî*nin yakınlarından olan Şeyh Necm-i Zerger-i Gîlânî'nin şefaatiyle oranın günahını affetti. Zerger Zünnûn Keş mevzisindeki *zafer-eser* ordugâha geri döndü. Tarum hâkimi Çolpan Beğ Halhâli cezalandırıldı.

Tavşan yılında, *ordu-yu muallâ* Sultaniye ve Kaydar Yaylası'na gitti ve av yaparken Azerbaycan'a teşrif buyurdular. Hoy'da kışlak yapıldı. Mansur askerler yol kesmekle meşgul olan Kürt Sarum Beğ'in defedilmesine memur edildiler. Kürtler kendilerini dağ başlarına ve ulaşılması çetin yerlere attılar. Abdi Beğ Şamlu ve Saru Ali *Mühürdar*[82] Tekelü o savaşta öldürüldüler. Bu olay 912 senesinde oldu (1506).

Bundan sonra Ejderha yılında, Alâüddevle Zülkadir'in muhalefette olduğu haberi gelince onun topraklarına saldırmaya karar verildi. Önce Oğlan Ümmet Çavuşlu Ustaclu'yu elçi olarak ona gönderdiler. O, onu Körgölü'nde hapsetti. O, iki yıl mahpus kaldı.

---

80 Abdülkadir Özcan bu kavramı, silah manasına gelen "kor"un sonuna Türkçe "ci" ekinin gelmesi ile oluşmuş bir kelime olarak kavramsallaştırırken, Roger Savory, "korucu" kavramı ile açıklamaktadır. Bu makamda bulunan ilk kişi Zülkadirlilerden Dede Abdal Bey'dir. Bunlar Safevî ordusunun temelini oluşturan Türkmen aşiret süvarilerinden oluşuyordu. Savory, "a.g.m", s. 211; Abdülkadir Özcan, "Kurçi", *DİA*, c. XXVI, Ankara 2002, s. 441 ç.n.

81 Elbruz Dağları'nda Kazvin'e bağlı bir şehirdir. İsmailiye hareketinin önemli kale merkezlerinden biri buradadır ç.n.

82 Devletin mali belgelerini, hükümleri, fermânları ve diğer belgeleri mühürlemek ve saklamakla sorumlu kişidir. Safevî döneminde iki tür mühür bulunuyordu: Mühr-i hümâyûn ve mühr-i şeref-nifâz. Mirzâ Refîa, *Destûrü'l-Mülûk*, be-kûşeş ve tashih: Muhammed İsmail Marçinkofski, tercüme: Ali Kürdâbâdî, Merkez-i Esnâd ve Târîh-i Diplomasi, Tahran 1385, s. 405-406 ç.n.

Bir gece uykusunda *nevvâb-ı a'lâ-hazret-i hâkânî*'yi gördüğünde ona: *"suya gir ve yüz, sudan çık ve bize gel"* dedi. O bu şekilde yapıp kurtularak *dergâh-ı cihân-penâh*a geldi. O tarihten itibaren Hoy'un Yezdekan Köyü ona ve evladına *suyurgal*[83] olarak ihsan edildi. Kısaca Oğlan Ümmet'in gidişinden sonra İhtişam Bayrağı Rumda bulunan Kayseriyye'nin[84] sınırından geçti. Dede Beğ'i ordunun *karavulcu*su[85] yaptı. O, emrin aksine Ceyhan Nehri'ni geçip konakladı. Zülkadirli Alâüddevle gece ansızın baskın yapıp onu yendi. O yine çaydan geçip mevzi tuttu. *Râyât-ı Nusret-âyât* (zafer bağrağı) (Şah İsmail) savaş meydanına vardığında durumdan haberdar oldu. Bir iki menzil ileri giderek Akçakşak Dağı'nın eteğinde ordugâh kurdu. Dağlık ve sık ağaçlı ormanlar olduğu için Zülkadîrlilerin tasarrufunda bulunan Harput Kalesi'ni cebir ve zorbalıkla alıp topraklarının bir kısmını yağmalayıp geri döndü. Bu olay 913 senesinde oldu (1507-1508).

O günlerde, dede ve babadan o tabakanın emir ve emir-zâdesi olan Emir Beğ Musullu[86] *il* ve *ulusu*yla Elvend olayından ve Diyarbekir'i ele geçirdikten sonra *dergâh-ı cihân-penâh*a geldi. Padişahlığa yakışır bir merhametle karşılandı. Ulu emirler arasına girdi. Getirdiği nadir şeylerden birisi *devegözü* olarak meşhur olan *la'l taşı* idi.

Bu yılda, Diyarbekir Eyâleti babadan atadan kendi tâifesinin emiri olan Han Muhammed bin Mirzâ Beğ Ustaclu'ya verildi. O vilâyette çok sayıda fetih yapıp orayı kılıç darbeleriyle temizledi.

---

83 Türkçe-Moğolca bir kelimedir. Padişah tarafından verilen arazi veya arazi geliri, maaş ve hizmet karşılığı olarak verilir. Daha çok din erbabına verilirdi ç.n.

84 Burada Kayseri şehri de kastedilmiş olabilir, Rum Sultanı olarak da kullanılmış olabilir ç.n.

85 Askerin önünde giden gurup, öncü asker, akıncı gibi isimler de verilebilir. Düşman askerlerinin ilerlemesi ve görünmesi hakkında bilgi verir. Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, Çev. Mürsel Öztürk, TTK Yay. Ankara 2006, s. 106, 134,139 v.d.; Hayrünnisa Alan bu kavramı "istihbaratçı" olarak zikretmektedir. Alan, *Timurlular*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2007, s. 54 ç.n.

86 Akkoyunlu Uzun Hasan'ın *Emîrü'l-ümerâ*sı Taş Beğ'in oğludur. Sultan Ebu Said'in emirleriyle parlak savaşlar yapmıştır. Tokat şehrini yakıp yıkmıştır Anonim, *Târîh-i Kızılbâşiyye*, s. 37-38.

Örneğin, Alâüddevle Zülkadir bir ordusunu, yiğitliğinden dolayı Saru Kaplan olarak adlandırılan, oğlu Kasım Beğ serdarlığında onun üzerine (Han Muhammed) gönderdi. O (Han Muhammed) Herzin'de kışladığında çok sayıda donanımlı düşman askeriyle savaştı. Askerlerinin sayısının az olmasına rağmen *Şâh-ı cennet-mekânın devlet-i kâhire*sinin gücü ile galip geldi. Saru Kaplan ve oğlunu öldürdü. Zülkadir'in diğer ayan ve akrabalarını o savaşta esir alıp katletti. Onların başlarını Hoy kışlağında *dergâh-ı muallâ*ya getirdiler. Alâüddevle bir kere daha oğulları Kör Şahruh ve Ahmed Beğ'i 14.000 süvari ile Han Muhammed'in def'ine gönderdi. İki taraf karşılaşmadan önce iki ordunun köpekleri birbirlerinin üzerine yürüdü. Sonunda Ustaclu ordusunun köpekleri Zülkadirli köpeklerine galip geldiler. Han Muhammed bu hadiseyi iyi bir şans olarak algılayıp zafere inandı ve savaş başladı. Han (Muhammed) bir grup askerle pusuda bekledi. Zülkadir askerleri küçük bir zaferden sonra ganimet toplamakla meşgul oldular. Han ve askerleri pusuda onlara saldırıp onları kılıçtan geçirdiler. Alâüddevle'nin çocukları oymaklarının serdarlarıyla birlikte öldürüldü. Onların başlarını *dergâh-ı cihân-penâh*a gönderdiler.

Yılan yılına denk gelen 914 senesinde (1508-1509) *nevvâb-ı kâm-yâb-ı cennet-mekân* Irak-ı Arab'ı zapt etmeye gitti. Hemedan yaylaklarında ordu kuruldu. Orada, Zülkadirliler'in kesik başl'arı dergâha ulaştı. Orada *vekâlet*[87] mansıbı Mir Necm Zerger-i Gîlânî'ye verildi. Hükümlerde onun mührü emirlerin mühürlerinin üzerine vuruluyordu. Hesapları kendi eline alıp Türk emirlerini mali işlere dahil etmiyordu. Mülk işlerinde de en büyük oldu[88]. Hem orada padişahın hükmüyle *Yasavul*[89] Halil kıymetli

---

87 Şahın hem dünyevi hem de ruhani otoritesini temsil için seçtiği vekil kavramı politik işlerde önemli bir rol oynadığı gibi, *sadr* makamına atanacak görevlinin seçiminde de hatırı sayılır bir nüfuza sahipti. Önce bu makam Şamlu Hüseyin Han'da iken daha sonra Taciklere geçmiştir. Bu makam ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. Roger M. Savory, "a.g.m", s. 202-209 ç.n.

88 Demek ki *vekalet* makamı Roger M. Savory'nin belirttiği şekilde sadece politik ve dinî işlerde etkili olmuyor, bu makamdakiler aynı zamanda mali işlerin de kontrolünü ellerinde tutuyorlardı ç.n.

89 Yasavul, Moğolca'daki *yasa* kelimesinden türetilmiştir. Sultanın huzurunda emirleri ve fermânları uygulayan eden kimselere denirdi. Emirlerin evlatları

hilatleri Bağdat Valisi Pürnak Barik Beğ'e götürüp onu itaate davet etti. Barik Beğ ona hürmet etti. Kendi şireçisi[90] olan Ebu İshak'ı *pâye-i serîr-i a'lâ*'ya gönderip samimi bir şekilde itaatini arz etti. *Şâh-ı cennet-mekân* buyurdular ki, eğer o durmadan bizim hizmetimize gelse onu sadık buluruz. Ebu İshak dönüp bu sözü ona ulaştırdı. O bu sözden korkuya kapılıp isyan etti. Evvela taç giymeyi (Kızılbaş tacı) bıraktı. İkincisi Irak-ı Arab'ın *nakîbü'l-nükebâ*sı[91] Muhammed Kemune'yi tutuklayıp zindana attı. Kale içine çok miktarda iaşe taşıyıp kalenin istihkamıyla gururlandı.

Bu haber padişahın kulağına geldiğinde, Lala Beğ'i öncü gönderip ülkeler fetheden bayrağı o tarafa yöneltti. Barik (Beğ) kaçmaya karar verdi. Bağdatlılar Seyyid Muhammed'i zindandan çıkarıp padişah adına hutbe okuyup sikke bastırdılar. Zafer bayrağı (Şah İsmail) Cemaziyelahir'in 20'sinde (16 Ekim 1508) Bağdat'a girip Çaharbağ-ı Pir Budak'ta konakladılar. O günlerde büyük türbelerin ziyaretine gittiler. Ondan sonra o diyarlarda ahaliye eziyet eden Gaziyye Araplarına[92] saldırmak için harekete geçti. O cemaati şahane bir ceza ile yerlerine oturttu. O çölde *nefs-i nefis* (Şah İsmail) aslan avladı. O avı kendine mahsus yapıp diğerlerine avlamayı yasakladı.

Oradan Bağdat'a teşrif ettikten sonra oranın mallarını *emîr-i dîvân*[93] Hulefa Beğ Talış'a verdi. Saygın türbelerin tevliyetini Seyyid Muhammed Kemune'ye ihsan etti. Ona emirlik rütbesiyle, davul, alem, at ve menşur verdi. İhtişam bayrağı (Şah İsmail) oradan Gulat mezhepli Muşa'şaîlerin[94] kökünü kazımak ve Huzistan'ı

---

arasından seçilir, yasavul ağasının idaresi altında şah ve eyalet hâkimlerinin saraylarında kuralların uygulamasından sorumlu olurlardı. Daha geniş bilgi için bkz. Veliyeva, *a.g.t*, s. 230 ç.n.

90 Şireciler, Şaraphanede görevli kimse olarak tanımlanabilir ç.n.

91 Osmanlılarda bunun karşılığı *Nakîbü'l-eşrâf*lık kurumu idi. Peygamber ailesinden gelenlerle ilgili işlere bakan kurumdur ç.n.

92 Tehame ve Necid çevrelerinde yaşayan Teyy kabilesinin kollarından biridir. Lügatnâme-i Dehhoda.

93 Divan üyelerinden biri olmalıdır ç.n.

94 On İki İmam Şiîliğine aykırı gruplardan olarak kabul edilir. 1437 yılında Timurlular devrinde Huzistan'da Gulat-ı Şia'dan Seyyid Muhammed Fellah tarafından kurulmuştur. Safevî tarikatının devletleşmesinden önce Kufe ve

zapt etmek için harekete geçti. Yol esnasında Mir Necm-i Gîlânî ve Bayram Beğ Karamanî, Şah Rüstem Abbasi'nin *ulus*una saldırmaya memur edildiler. Ülkeler fetheden bayrak (Şah İsmail) Hüveyze'ye doğru hareket edip orayı tasarrufu altına aldı. Muşa'şaiye tâifesinin kökünü kazıdı. Kuhkiluye yoluyla Şiraz'a gidip orada kışladı. O vakitte Lar hâkiminin yanına elçi giden Ahi Beğ oranın hâkimi Alâülmülk'ün hediyeleriyle *dergâh-ı muallâ*ya geldi. Aynı şekilde orada Emir Yar Ahmed-i Hûzani-i İsfahânî ve Mevlânâ Şems-i (İsfahânî)'ye *vezâret* ve *istîfa*[95] mansıbı verildi.

At yılı baharı olunca, Irak'a yönelmeye niyetlendi. 915 senesi Safer ayında (Mayıs-Haziran 1509) *emâret* ile *sadâret*i aynı zamanda elinde bulunduran, Yezd, Kâşân ve bazen de Şirâz hâkimliğini elinde tutan Kadı Muhammed Kâşî, Emir Necm-i Gîlânî'nin düşmanlığından dolayı katledildi.

Aynı şekilde o günlerde Kazvin, Savuh Bulag[96] ve Hâr hâkimi Zülkadirli Abdal Beğ Dede emirlikten azledildi. Onun topraklarını Zeynel Han Şamlu'ya[97] ihsan buyurdu. *Sadâret* mansıbını tek başına baba tarafından Küçük Dâî Muhammed bin Zeyd'in

---

civarında etrafına topladığı müridleri ile Mehdi olduğunu ve bağımsızlığını ilan etmiştir. Hulul inancı gibi aşırı akideleri benimseyen bu grup 1454'te Şiîlerce kutsal kabul edilen Necef'i ele geçirdiler. Şah İsmail'in Safevî Devleti'ni kurmasından sonra güçlerini kaybederek Safevîlerin denetimine girdiler. 1541 yılında Tahmasb'a karşı isyan ettilerse de bu isyan kontrol altına alındı. Tahmasb bunlara doğrudan On İki İmam Şiîliğini telkin etmek yerine, devlet otoritesini sağlayıcı tedbirler alarak iktidarını korumaya çalışmıştır. Dağlar, *a.g.t*, s. 174-175 ç.n.

95 Bu makamda bulunan kişilere *müstevfî* denilmekteydi. Ülkedeki tüm ticari işler ve alınan vergiler *müstevfî*nin yazdığı ve her vilâyetin emirlerine gönderdiği emre göre yürütülürdü. Vilâyet emirleri bu belgelere bağlı olarak, fazla ve eksik olmadan vergileri alıp verirlerdi. Beylerbeyilerin, hanların, hâkimlerin, Sultanların tüm tiyulları, vezirlerin müşriflerin, kelanterlerin ücretleri, sivil ve ordu mensuplarının maaşları, emeklilikleri, görevleri onun onayından sonra işleme konurdu. Veziriazam, onun onayı olmadan maliye divanından hiçbir şey alamazdı. Veliyeva, *a.g.t*, s. 264 ç.n.

96 Tahran ile Kazvin arasında bulunan bir bölgedir. Merkezi Heşgird'dir ç.n.

97 Birkaç yıl Herat valiliği yaptı. O beldeyi zapt edemediği için azledildi. Birkaç yıl Esterâbâd'a hükmetti. 1527-1528 yılında Firuzkûh'ta Özbek Zeyniş ile yaptığı savaşta öldürüldü. Anonim, *Târîh-i Kızılbâşiyye*, s. 22.

torunlarından anne tarafından Allâme Emir Şerif Cürcani'nin[98] neslinden olan Mir Seyyid Şerefeddin Ali bin Seyyid Tacüddin Ali bin Mir Murtaza bin Mir Tacüddin Ali Esterâbâdi el-asl-ı Şirazî el-Muhted'e verdi. Ondan sonra dünyayı kateden ordu Azerbaycan'a geldi. Birkaç gün Tebriz'de durdu. Lala Beğ Şamlu'yu *divan emirliği*nden azledip bu mansıbı Muhammed Beğ Ustaclu'ya ihsan buyurdu ve ona Çayan Sultan[99] lâkabını verdi O bundan önce *sofracı* idi. Mir Necm-i Gîlânî, Hamine'ye bağlı Ervenek mevziinde, *zatü'l-cenb* hastalığından vefat etti. Mir Yar Ahmed-i Hûzanî, Mir Necm-i Sani lâkabıyla *vekil* oldu ve (Şah) Hoy'da kışladı

Kış esnasında Şirvan saldırısı meydana geldi. Şeyh Şah bin Ferruh Yesar Bigerd Kalesi'ne sığındı. Bakü ve Şabiran'ın diğer muhafızları *dergâh-ı cihân-penâha* geldiler. Bâbü'l-ebvâb Derbend Kalesi'nin muhafızları karşı çıktılar. *Râyât-ı zafer-nigâr* (zafer yazan bayrak) (Şah İsmail) o tarafa hareket etti. Yar Ahmed Ağa, Muhammed Beğ ve oranın muhafızları birkaç gün sonra zorlukla hilafetle sonuçlanan tahtın ayağına geldiler ve o kale fethedildi. Oranın hâkimliği Mansur Beğ'e ve fethedilen Şirvan'ın diğer vilâyetleri ise Lala Beğ'e verildi. Hazreti Sultan Haydar'ın naaşı Taberistan'dan (Taberseran) *dârü'l-irşâd-ı Erdebil*'e nakledildi. Zafer bayrağı (Şah İsmail) Karabağ'da kışladı. Koyun yılının baharında Irak (-ı Acem)'in Harekan Yaylası'na yöneldi.

916 senesinde (1510), Özbeklerin Kirman'a saldırdığı haberi Şah'ın kulağına geldiğinde, Kadı İsa Sadr-ı Yakubî'nin yeğeni Kadı Nurullah Enesî ve Şeyh-zâde Lahicî olarak meşhur olan Şeyh Muhyiddin Ahmed'i bir kere daha elçi olarak Özbek Şeybek Han'a gönderdi. Onu bu hareketten men etmeye çağırdılar. O son defa Emir Kemaleddin Hüseyin Ebiverdî'yi *dergâh-ı muallâ*ya gönderdi. Mektubunda büyüklük göstermişti. Bu hareket padişahın ağrına gitti. Yaylaktan Horasan'a yöneldi. Dam-

98 740 senesinde doğup 815'te vefat eden, Şah Şuca'nın yanında bir dönem bulunan ve Timur tarafından Semerkand'a götürülen İslâm âlimlerinden Mir Seyyid Şerif Cürcani'yi kastetmektedir ç.n.

99 Ustacluların önemli komutanlarındandır. Şah İsmail'in sofracılığını yaptı. Şamlu Hüseyin Bey'in azlinden sonra *emîrü'l-ümerâ* yapıldı. 1523-1524 yılında vefat etti. Anonim, *Târîh-i Kızılbâşiyye*, s. 65.

gan'a[100] vardığında Şeybek Han'ın damadı Ahmed Sultan ve Esterâbâd hâkimi Hace Ahmed Kınkırad kaçtı. Aynı şekilde Horasan vilâyetinin çoğu Özbeklerden boşaltıldı. *Divân-ı a'lâ*'nın *daruga*ları tayin edildi. *Nevvâb-ı hâkânî-yi Firdevs-mekânî* saygı ve hürmet gösterilen İmam Rıza'nın türbesini ziyaretle müşerref oldu. Oradan Serahs'a[101] yöneldi. Şeybek Han Receb'in son günlerinde yakıp yıkılmış yol üzerinden bir kez daha Herat'tan Merv'e yöneldi. Dana Muhammed Afşar çok sayıda askerle öncü olarak gidip Tahir-âbâd mevziinin yakınlarında Özbeklerin bir grubuyla karşılaştı. Özbekleri yendi ve onlar hisara kaçtılar. Ardınca *ordu-yu a'lâ* yetişti. Merv'i muhasara etti. Savaşta muhasara fayda etmediğinden Şaban'ın 28'i Çarşamba günü (30 Kasım 1510) şehrin çevresinden kalkıp üç fersah uzaklığında bulunan Mahmûdî Nehri'nin köprüsünden geçip ordu kurdu. Perşembe orada geçirildi. Bir mutemedin eliyle Şeybek Han'a serzeniş içeren bir mektup gönderildi. Cuma sabahı Telhtan'a doğru hareket etti. Emir Han lâkablı Emir Beğ Musullu köprünün ağzında bırakılıp, kendisine düşmanlar görününce savaşa başlamaması ve *ordu-yu muallâ*ya yetişmesi emredildi. Şeybek Han bu hilelerden habersiz 15.000 süvari ile hisardan dışarı çıktı. Emir Han'ın kaçışını zayıflığa yorumlayıp Mahmûdî Nehri Köprüsü'nü geçti. İhtişam Bayrağı (Şah İsmail) hemen geri dönüp ona saldırdı ve savaş başladı. Sabahtan akşama kadar zor bir savaş oldu. Şeybek Han mustarip olup kaçış yolu bulmak için 500 süvari ile kendisini bir harabeye attı.

Burun Sultan Tekelü[102] ve diğer gaziler ona hücum ettiler. Özbekler birbirlerinin üzerine düştüler[103]. Şeybek Han o izdihamda el ayak altında helak oldu. Zafer eserli gaziler onun başını kesip padişahın önüne getirdiler. *Nevvâb-ı kâm-yâb-ı firdevs-cenâb* o

---

100 Horasan ve Tahran yolu üzerinde kurulmuş bir şehirdir. İslâm'dan önce İran'daki Eşkânîlerin payitahtı "Seddervaze" buradadır ç.n.

101 Türkmenistan, İran ve Afganistan sınırında bulunan tarihi bir şehir.

102 Yıllarca Meşhed-i Mukaddes valiliği yaptı. Hüseyin Mirzâ'nın torunu Muhammed Zaman'ı yendi. Seksencik'te Ustaclular eliyle öldürüldü. Anonim, *Târîh-i Kızılbâşiyye*, s. 47.

103 Hepsinin cesetleri üst üste yığıldı.

harabeye çıkıp Özbek maktullerine baktı. Canvefa Mirzâ ve Kamber Beğ gibi Özbek serdarlarının ekseriyeti yakalanıp katledildi. Şia mezhebine mensup Şeybek Han'ın veziri Hace Mahmûd Sağerçi Merv'den şehrin anahtarını dergâha gönderip Şah'ın inayetini kazandı. *Divân-ı a'lâ* vezirlerinin safına girdi. Bu olaya "*feth-i şâh-ı din-penâh*" şeklinde tarih düşürüldü.

Fetihten sonra azamet ve ihtişam bayrağı (Şah İsmail) talihle *dâru's-saltana-i Herat*'a teşrif buyurarak kışladılar. Oranın hâkimliğini Lala Beğ'e ve Merv hâkimliğini de Dede Beğ'e verdi. Herat *Şeyhülislamı*[104] Seyfeddin Ahmed bin Yahya bin Mevlânâ Sa'düddin Taftazanî Sünnî oluşundan dolayı öldürüldü. Han Mirzâ lâkabıyla meşhur olan ve hizmete gelen Mirzâ Sultan Üveys bin Mirzâ Sultan Mahmûd Ebî Saidî iltifat gördü ve kendi vilâyeti olan Hisar-ı Şaduman'a gitti.

917 senesine denk gelen Maymun yılında (1511-1512) İhtişam Bayrağı (Şah İsmail) Maveraünnehir'in zaptına hareket etti. Meymene ve Faryab zafer nakışlı çadırların kurulduğu yer oldu. Özbek Sultanları ve hanları şefaat kapısından girdiler. *Erkân-ı Devlet-i kâhire*[105], vezir Hace Mahmûd'u Amuye Nehri'ni geçmemesi için aracı yaptılar. Belh, Endhud, Şuburgan, Çiçekto, Meymene, Faryab, Mergab, Garcistan'ı *nevvâb-ı cennet-meâb*ın eniştesi Bayram Beğ Karamanlu'ya verdiler. *Ordu-yu muallâ* Horasan'dan Irak (-ı Acem)'e teşrif etti.

O günlerde, 15.000'e yakın Tekelü Rum'da huruç etmiş ve Rum emirleriyle savaşmışlardı. Erzincan hududunda bir kafileyi yağmalamış, bu kafileden 500'e yakın kişiyi öldürmüş, ondan sonra *dergâh-ı muallâ*ya gelmişlerdi. Irak'ın Şehriyar'ında onların

---

104 İran'da bu unvan Büyük Selçuklular zamanında kullanılmaya başlanmıştır. Safevîlerde Şah Tahmasb zamanında tekrar kullanılmaya başlanmış, bu makam hiyerarşik olarak *Sadr*'lık makamının altında kabul edilmiş, ancak Kerekî'ye bu unvanın verilmesinden sonra *Sadr*lık makamının önüne geçmiştir. İlk başlarda kadılık vazifesinden Cuma namazının kılınmasına kadar çeşitli görevleri uhdesinde bulundurmuştur. Dağlar, *a.g.t*, s. 86 ç.n.

105 Kurçibaşı, kullarağası, eşikağasıbaşı, tüfenkçiağası'ndan oluşan dört kişilik bir ekiptir Veliyeva, *a.g.t*, s. 186 ç.n.

serdarlarını katlettirdi. O cemaati yanlarında bulunmaları şartıyla emirlere paylaştırıp Kum'da kışladı.

Mazenderân hâkimleri Seyyid Abdülkerim ve Ağa Muhammed Rûzefzûn *dergâh-ı gîtî-penâh*a geldi. Oranın 30 tümenlik rüsûmu (vergi) onlara verildi. Emir Seyyid Şerif *sadâret* mansıbını bırakıp mübarek türbelerin ziyaretine gitti. O mansıp *dâru'l-ibâde-i Yezd*'de hidayet tahtına oturan Seyyid Abdülbâki Nimetullahî'ye verildi. Fütuhatı tebrik etmek için Mısır ve Şam padişahı Kansu[106] ve Rum padişahı Bayezid'in elçileri dergâha geldiler.

Aynı şekilde bu yıl, Osmanlı Sultanı Selim, babası Bayezid (II) ve kardeşlerine karşı galip geldi. Bazılarını bertaraf ederek tahta oturdu. Sultan Murad bin Ahmed[107] amcasından kaçıp *dergâh-ı âlem-penâh*a geldi. Gürkanlı padişahı Bâbür, Hakan'ın (Şah İsmail) kölelerinin yardımıyla Maveraünnehir'i istila etmişti. Ondan bunu beklemiyordu. Kışlak yurdunda onun bu devletten yüz çevirdiği arz edildi. Emir Necm-i Sani'yi onu cezalandırmaya memur etti. Horasan emirleri, Bayram Beğ Karamanlu ve diğerleri gibi ona tabi olmakta karar kıldılar. Zilhicce'nin sonunda (1512) Kum'dan Horasan'a yönelip Maymun yılında Surluk ve Taht-ı Süleyman'da yayladı, İsfahân'da kışladı.

Emir Necm 918 senesinde (1512) şarka doğru yöneldi. Menzil menzil gidip Belh'in çevresine ulaştı. Orada yirmi gün durduktan sonra Herat'tan yanında getirdiği Mir Muhammed Yusuf'u Bâbür Padişahı getirtmek için hisara gönderdi. Recep ayında (Eylül-Ekim 1512) Termiz geçidinden geçti ve Demir Derbent olarak adlandırılan Çiçek Boğazı'nda Bâbür onun yanına geldi ve iki taraflı

---

106 Meşhur Memluk hükümdarı Kansu Gavri'dir ç.n.

107 Yavuz Sultan Selim'in yeğeni, Şehzade Ahmed'in oğlu Murad, babasının taht mücadelesine girdiği sıralarda Amasya'nın idaresini üstlenmiş, Safevî düşüncesini Anadolu'da yaymaya çalışan Nur Ali Halife'nin etkisi altında kalıp bu fikirlere temayül etmişti. Bir Osmanlı casusuna göre Şah İsmail Div Ali Sultan'ı Şehzade Murad ile birlikte hareket etmesi için göndermiş ve Rum Beylerbeyliğini Şehzade Murad'a vermişti. Şehzade Murad'ın bu hareketleri muhtemelen babası Şehzade Ahmed tarafından da kabul görmemiştir. Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul 2010, s. 72 ç.n.

ziyafet verilip hediyeler sunulduktan sonra Maveraünnehir'e gitti. Akpolad Sultan Hâkim dayanma gücü kalmayınca aman dilemek için dışarı çıkınca tutuklandı. Holkutu Bahadır (Yurtiki) kalede müdafaaya hazırlandığı sırada Özbeklerden bir grupla öldürüldü. Oradan Karaşi'ye gittiler. Oranın hâkimi Şeyhim Mirzâ dayanmaya çalıştı. Orayı cebir ve zorbalıkla alıp katliam yaptılar. 15.000'e yakın kişi öldürüldü. Şair Mevlânâ Benâî'de bu arada keskin kılıçtan geçirildi. Oradan kalkıp Buhara'nın iki fersah uzaklığında ordu kurdu. Orada Muhammed Timur bin Şeybek Han ve Ebu Said bin Küçkünci'nin, Canibeğ Han ve Ubeyd'e yardım etmek için Buhara'ya ulaşmak üzere oldukları haberi geldi. Bu nedenle Bayram Beğ Karamanlu'yu bir grup askerle onların def'ine gönderdi. Özbeklerde dayanma gücü olmadığı için kendilerini Gucduvan'a attılar. Mir Necm bunu duyup geri kalan askerlerle oranın muhasarasına gitti. Birkaç gün kalenin önünde bekledi. Bâbür Padişah ve Vezir Hace Mahmud oraları iyi bildikleri için Emir Necm'e orada bulunmak uygun değil dediler ise de kabul etmedi. 3 Ramazan Salı[108] günü sabahı (12 Kasım 1512) Canibeğ ve Ubeyd Sultan Buhara'dan Gucduvan'a yöneldiler. Gucduvan içinde bulunan emirler dışarı çıkıp onlara katıldılar ve savaş başladı. Irak (-ı Acem) ordusuna acayip nazar değdi. Bayram Beğ savaşın başlangıcında öldürüldü. Ondan sonra Mir Necm ve Emir Zeynelabidin Safevî katledildiler. Bâbür Padişah vaktinde kaçışı zafer sayıp Hisar-ı Şaduman yolunu tuttu. Kızılbaş ordusu dağıldı.

Bundan dolayı Özbekler cesaretlendiler. Canibeğ Han Zilkade'nin başında Herat'ın muhasarasına geldi. Kehdestan Olengi'nde[109] ordu kurdu. Ondan sonra Ubeyd geldi. Sak Selman'da ordu kurdu ve muhasara iki ay devam etti. Bu korkunç haberler İsfahân'da Şah'ın kulağına geldi. Horasan'a yürümeye karar verdi. 919 senesine denk gelen Tavuk Yılı'nda (1513-1514) Özbekler Herat muhasarasını kaldırdılar. Canibeğ Ceyhun'u geçip kendi ülkesine gitti. Ama Muhammed Timur oralarda suyu geçip Murgab havalisinde Ubeyd'e katıldı. Birlikte Meşhed-i Mukaddes'e

---

108 Cuma gününe denk gelmektedir ç.n.

109 Moğolca çimen demektir.

doğru gittiler. Merv'den Esferayin'e kadar ele geçirdiler. Herat'ta iaşe azaldığından Lala Beğ ve Ahmed Sultan Sofuoğlu[110] Ustaclu orada durmayı uygun görmeyip Sistan ve Tabes yolu ile Irak (-ı Acem)'e geldiler. Herat ahalisinden Hace Ebu'l-Vefa gibiler bu haberi Timur Sultan'a gönderip onu oraya davet ettiler. O da oraya koşup *Cihân-ârâ* bağında konakladı. Herat Sünnîleri harekete geçip Şia oldukları için birçoğunu öldürdüler. Sonunda Emir Muhammed Mir Yusuf'un tedbiriyle o fitne yatıştırıldı.

O taraftan, *râyât-ı nusret-âyât* (zafer bayrağı) (Şah İsmail) Herat'a yöneldi. Savuh Bulag'ın Sarukamış menzilinde *emîrü'l-ümerâ*lık *vekalet*i mansıbını Mir Abdülbâki Nimetullahî'ye ihsan buyurdu ve "Şeyhîsiz Sultan" lâkabı verildi. Bu sırada Seyyid Şerif saygın türbelerden dönüp Fars'a gitmişti. Ona hilat-ı fâhire gönderip *sadâret* mansıbını ona ihsan buyurdu. O iki büyüğün arasındaki küskünlüğü kaldırmak için Mir Abdülbâki'nin kızı Mir Seyyid Şerif'e nikahlandı. Şu anda hayatta bulunan Mir Seyyid Şerif o kızdan olmuştur. Zilkade-i Şerif 920 (1514-1515).

Kısaca, *i'lâm-ı Nusret-fercâm* (zafere ulaşan bayraklar) (Şah İsmail) Horasan'a doğru hareket edip Bestam'ın[111] Kalpuş Yaylası'na vardığında Şiraz Hâkimi Sultan Halil'i *karavul* (öncü) olarak gönderdi. Özbek Ubeyd bu haberi duyunca Meşhed'den kalkıp Şirşotor yoluyla Çaharcûy güzergâhını geçip Buhara'ya gitti. Oranın bazı büyüklerini kendisiyle götürdü. Aynı şekilde Timur Sultan da Sima Mir Muhammed Yusuf gibi Herat büyüklerini yanına alıp Semerkand'a kaçtı. O günlerde o diyarda müstakil bir hâkim bulunmadığından Sultan Hüseyin Mirzâ zamanında itibar kazanan, Şeybek Han zamanında işleri iyiye giden ve onun oğlu Muhammed Timur'un fetret zamanında müşâvirlik yapan Ebu'l-Kasım

110 Şah İsmail zamanından 1528-29 yılında meydana gelen Cam Savaşı'na kadar Kirman hâkimliğini yürüttü. Şah Tahmasb onu Kirman eyaleti valiliğinden azledip yerine Saru Şeyhli Mustafa Afşar'ın oğlu Şah Kulu Bey'e verdi. Anonim, *Târîh-i Kızılbâşiyye*, s. 67 ç.n.

111 Bugün Semnan eyaletine bağlı Şahrud'un 6 km mesafesinde bir kasabadır. İran'ın eski ve mühim kasabalarından biriydi. Moğol istilasında harap edildi. Selçuklu döneminin meşhur ariflerinden Bayezid-i Bestamî'nin mezarı buradadır ç.n.

Bahşi bu kargaşada tek başına hâkim olmak istedi. Bir grupla ittifak edip fitneye başladı. Birkaç gün Herat'ı muhasara etti. O esnada Fuşenç hâkimliğine aday olan Pîrî Sultan oraya vardığında fitne yatıştı. İhtişam bayrağı (Şah İsmail) Kalpuş'tan Radkan Olengi'ne gittiler. Dede Beğ Merv'i bırakıp kaçtığı için diğerlerine ibret olsun diye ona kadın elbisesi giydirip bir eşeğe bindirip orduda dolaştırdılar. Herat'ı Zeynel Han Şamlu'ya, Belh ve çevresini Div Sultan[112] olarak adlandırılan Ali Beğ Rumlu'ya verdi. Kâin, Emir Han Rumlu'ya verildi. *Ordu-yu muallâ* Baba Hâki Yaylası'na yöneldi. Şahruh Sultan Afşar'ı Kandahar ve o diyarın kışlaklarını zapt etmeye gönderdiler. Ama oranın hâkimi Şuca' Beğle sulh yapıp onun hediyelerini *dergâh-ı muallâ*ya getirdi. Kışlak İsfahân'da oldu. Mir Abdülbâki, Çayan Sultan Ustaclu ve Çuha Sultan[113] lâkablı Bahşi Beğ Tekelü'yü Sultan Muhammed bin Baykara bin Ebi'l-Muhsin Mirzâ bin Sultan Hüseyin Mirzâ'yı Nesa'da saltanata çıkaran Rahman Kulu'nun defedilmesine gönderdi. O işi yerine getirip İsfahân kışlağında *dergâh-ı cihân-penâh*a geldiler. Bu yılın 26 Zilhicce'sinde (11 Şubat 1515) *nevvâb-ı kâm-yâb-ı bâ-saâdet-i sipihr-rikâb-ı zillullâhî-yi din-penâhî* Tahmasb *-onun saltanatının talihi mübarek olsun-* doğdu.

920 yılına denk gelen İt yılında (1514-1515)[114] Rum Padişahı Sultan Selim bin Sultan Bayezid-i Osmanî babasını bertaraf edip saltanatı ele geçirdikten sonra fetih için Azerbaycan tarafına geldi. Bu haber İsfahân'da Şah'ın kulağına gelince onun zararına engel olmak için Azerbaycan'a yöneldi. Oraya ulaştığında Diyarbekir askeri Han Muhammed Ustaclu ile geldiler. Hoy'un Çaldıran'ında taraflar arasında savaş oldu. O savaşta Durmuş

---

112 Rumluların en önemli emirlerinden biridir. Tebriz'in fethinde bulundu. Erzincan, Belh ve Şıbırgan valiliklerinde bulundu. Gürcistan seferlerinde görev yaptı. Ustaclu Köpek Sultanla mücadeleye girişti. 1527 yılında Tahmasb'ın emriyle öldürüldü. Javanshir, *a.g.t*, s. 411-417 ç.n.

113 Gerçek ismi Bahşı Bey olan Çuha Sultan Tekelü boyundandır. Rum Sultan'ın öldürülmesinden sonra *emîrü'l-ümera* oldu. Devletin bütün kontrolünü eline geçirdi. 1530-31 yılında Gendüman yaylağında öldürüldü. Anonim, *Târîh-i Kızılbâşiyye*, s. 45 ç.n.

114 Bu tarih yanlıştır. Yavuz Sultan Selim 1512 tarihinde tahta çıkmıştır. ç.n.

Han Şamlu[115] ve diğer emirlerin kibirleri yüzünden -birinci defa Müslümanların Huneyn Gazvesi'nde olduğu gibi- Kızılbaş ordusuna nazar değdi. Mir Abdülbâki, Mir Seyyid Şerif, Seyyid Muhammed Kemûne, Han Muhammed Ustaclu, Saru Pire Ustaclu, Lala Beğ, Sultan Ali Mirzâ Afşar, Pir Ömer Beğ Çavuşlu Şıracı şehadet şerbetini içtiler. *Nevvâb-ı cennet-mekân* bu yenilgiye rağmen -öyle ki ne sağ kanattan ne de sol kanattan eser kalmıştı- tek başına savaşa devam etti. Karşı ordunun kalbine saldırıp onların arasına zelzele saldı. Onların savaş tarzı şöyleydi, topları zincirle birbirine bağlayıp orduyu koruyorlar, oradan *top, darb-zen, gazgan*[116] *ve badleş*[117] atıyorlardı. Buna rağmen Haydar neslinden olan Şah bundan çekinmeyip cüretle ilerleyip önce cesarette Amr Abdûd'a[118] eş olan Malkoçoğlu'nun başına kılıcı vurup sinesine kadar yardı. Toplara varıp kılıçla topların sağlam zincirlerini kesip yeniçerilerden bir grubu daha paramparça etti. Bu durumda Kızılbaş ordusunun tümünün kaçtığından haberdar oldu. Ne sağ kanat kalmış ne sol kanat. Bu yüzden talih kendi eliyle o cesaret şehsuvarının durmayan atının gemini tutup geri çevirdi. O savaş meydanından -çünkü bundan sonra ne yapsa fayda etmeyecekti- selametle dışarı çıkıp Dercezin'e[119] gitti. Arkasından Sultan Selim gelip biraz Tebriz'de durdu. Fazla beklemeye cüret edemeyip aceleyle Rum'a döndü. *Ordu-yu muallâ*da bulunmayan bazı Kızılbaşları bahaneyle kendisiyle birlikte götürdü. Bunlardan o zaman Safevîlerin mukaddes ve müteberrik türbesinin veziri olan ve ailesini

---

115 Şah İsmail'in yeğeni ve ona sadık komutanlardan biridir. Çaldıran Savaşı'nda bulundu. İsfahân valiliği yaptı. Akkoyunlu Murad'ı öldürerek hânedânın ortadan kalkmasını sağladı. Şah Tahmasb tarafından Çaldıran Savaşı'ndaki yenilginin baş sorumlularından biri olarak görüldü. Mazenderan ve Bağdat'ta görev yaptı. Şeybanîlerden Ubeyd Han'a karşı mücadele etti. Horasan *emîrü'l-ümerâ*lığında bulundu. 1526 yılında vefat etti. Javanshir, *a.g.t*, s. 367-374 ç.n.

116 Kazan.

117 Türkçe "badlic" olup manası topdur.

118 Bu kişi Mekke müşriklerinin ileri gelenlerindendir. Hendek Savaşı'nda Hz. Ali tarafından öldürülmüştür.

119 Hemedan'ın Rezen şehrine bağlı bir kasabadır. Ahalisi Türk'tür ç.n.

korumak için Erdebil'den *dârü's-saltana-i Tebriz*'e gelmiş olan bu fakirin anne tarafından ceddi Hace Nizamüddin Muhammed bin Hace İmaduddin Ali Şirazî'yi de esir alıp götürdüler. Çocukları, onun başına gelenlerden haberdar olmak için adam gönderdiler. O adam birkaç yıl sonra döndüğünde hiçbir haber getirmedi. Takva ve salahiyetle meşhur olan o ihtiyar Şia'nın nerede olduğundan ve nerede öldüğünden haberdar olunamadı.

Hülâsa, Selim Amasya'ya gitti. *Kışlak-ı hümâyûn nevvâb-ı firdevs-mekân-ı kuddûs-i intisâb-ı hâkânî dârü's-saltana-i Tebriz*'de oldu. *Emîrü'l-ümerâlık* Çayan Sultan Ustaclu'ya, *nezâret-i divân-ı a'lâ* Mirzâ Şah Hüseyin İsfahânî'ye verildi. Melik (Beğ) Hoyî devlete yakınlık ve emirlik buldu. *Sadâret*, Seyyid Abdullah Lâle-i Tebrizî'ye verildi. Bir müddet sonra ondan yüz çevirerek *sadâret*i alıp Şialığında kuşku bulunmayan Mir Cemaleddin Muhammed Şirengi-yi Esterâbâdî'ye verildi.

O yıl Herat'ta kıtlık oldu. Özbekler de oraya saldırdı. 921 (1515-1516) yılına tekabül eden Domuz yılı -Cemel hesabıyla "fezâil"e muvafıktır- *râyât-ı celâl* (ihtişam bayrağı) (Şah İsmail) Ucan'a geldi. Oradan mukaddes Safevî türbesini tavaf edip Sehend Yaylası'na döndü. Kayin[120] hâkimi Emir Han, Şah'ın huzuruna geldi. Horasan'ın durumundan ve Özbeklerin saldırısından haber getirdi. Bu esnada (Div) Sultan da Belh'ten dergâha gelip aynı haberi Şah'a ulaştırdı. Bu yüzden tüm Horasan'ın saltanatını yani Amuderya'dan Semnan ve Irak (-ı Acem)'in sınırına kadar *nevvâb-ı kâmyâb-ı eşref-i akdes Şâh-ı din-penâh-ı zıllullâh'a* (Şah Tahmasb) -onun saltanatı uzun sürsün- verdi. Emir Han Musullu'yu o hazrete (Şah Tahmasb) lala tayin etti. Mir Muhammed bin Mir Yusuf'u o hazretin (Şah Tahmasb) *sadrı* tayin etti. Emirlerden birkaçını Emir Han'a tabi kılıp Horasan'a gönderdi. *Kışlak-ı hümâyûn* Tebriz'de oldu. Bu yıl Rum Padişahı Selim, Zülkadir Alâüddevle'yi öldürdü. Bu hakir zerre bu yıl 9 Receb'de doğdu (19 Ağustos 1515).

922 senesine denk gelen Sıçan yılında (1516) Sehend'de yaylak, Tebriz'de kışlak oldu. Safer'in 10'u Cuma günü (15 Mart 1516)

---

120 Horasan eyaletine bağlı Bircend şehrinin kasabalarından biridir. İran Afganistan sınırında ve Meşhed-Zahedan yolu üzerinde bulunmaktadır ç.n.

yılın başı -nevruzdan üç gün geçmiş- idi ki Elkas Mirzâ *tâife-i sûfiyye-i halîliyye*'den olan Han Beği Hanım Musullu'dan oldu. 923 senesine denk gelen Sığır yılında (1517-1518) yaylak Surluk'ta ve kışlak Nahcıvan'da oldu. Bu yıl Sam Mirzâ[121] ile Behram Mirzâ[122] doğdular. Şirvan Padişahı Şeyh Şah itaatini açıkladı. Onun yüreğinden korkuyu çıkarmak için Mir Cemaleddin Muhammed Sadr ve Mirzâ Şah Hüseyin Şirvan'a gidip ant içip onun korkusunu ortadan kaldırarak döndüler.

924 senesine denk gelen Pars yılında (1518) Surluk'ta yayladılar. Orada Telvar Nehri'ne gidip balık avlayarak eğlendiler. Oradan haremini Mirzâ Şah Hüseyin maiyetinde Kum'a gönderdi. *Râyât-ı celâl* (ihtişam bayrağı) (Şah İsmail) avlanmak için Bistun ve Çemçemal'e gitti. Oradan dönüp Kum'da kışladı.

Mazenderan hâkimleri vergi göndermeyi ihmal ettikleri için Durmuş Han ve Zeynel Han Şamlu onları cezalandırmaya gittiler. Zilhicce'nin 7'sinde 10 Aralık 1518) Hisar-ı Evlad ve Kilis'i muhasara ettiler. 11'inde (13 Aralık 1518) Kilis fethedildi. Ağa Muhammed Evlad Kalesi'ni kendisi teslim etti. Kısacası Mazenderan zapt edildi. Mazenderan, Rüstemdar ve Hizarcerib hâkimleri *dergâh-ı cihân-penâh*a geldiler. Onların suçları görmezden gelinerek affedildi.

925'e (1519) tekabül eden Tavşan yılında kışlak Tebriz'de oldu. Karkiyâ Sultan Ahmed Lahican'dan dergâha gelip sonsuz inayete kavuştu. O esnada Gîlân-ı Biyepes Valisi Emire Dubac'ın isyanından birkaç cümle arz etti. Durmuş Han Şamlu, Zeynel Han Şamlu, Rüstemdar ve Mazenderan serdarları Karkiyâ Sultan Ahmed ile birlikte onun üzerine gitmeye memur edildiler. O (Emir Dubac) Karkiyâ'yı kendisine şefaatçi yapıp "divane" lâkabıyla meşhur olan Mevlânâ Abdullah, Halife Seyyidi Ali'yi dergâha gönderdi. Mezkûr Karkiyâ'nın onun suçunun affedilmesi isteği kabul gördü. Karkiyâ ona, *dergâh-ı cihân-penâh*a gelmemesi durumunda işlerinin iyi gitmeyeceğini yazdı. Emir Dubac, Karkiyâ'nın mektubundan sonra Hemedan Olengi'nde yer öpme şerefine nail oldu.

---

121 Şah İsmail'in oğlu ve Şah Tahmasb'ın kardeşidir ç.n.
122 Şah İsmail'in oğlu ve Şah Tahmasb'ın kardeşidir ç.n.

Ona *"Muzaffer Sultan"* lâkabı verildi. Mehd-i Ulya Haniş Begüm'ü onunla nişanladılar.

926 senesine denk gelen Ejderha yılında (1519-1520) yakın tabiplerinden olan Mevlânâ Alaüddin Ahmed bin Mevlânâ Sadrüddin Ali Şirâzî Kaşan'da kışlaktan İsfahân'a dönerken *zatü's-sadr*[123] hastalığından vefat etti.

Şiraz hâkimi Sultan Halil Zülkadr'den gönlü döndüğü için onun başını kesip *dergâh-ı a'lâ*ya getirmesi için Kör Süleyman'ı gönderdi. Şiraz Eyaleti'ni ve Zülkadir boyunu asıl adı İzzüddin olan Ali Sultan Çiçeklü Zülkadr'e verdi. Bundan önce *kurçıbaşılık* mansıbını da ona vermişti.

Sultan Selim'in ölüm haberi İsfahân'da Şah'ın kulağına ulaştı. Tesadüfen o yıla *"zevâl-i Hüdâvendigâr"* şeklinde tarih düştü. *Nevvâb-ı cennet-mekân*, Durmuş ve Zeynel Han'ı Horasan'da bir sorun olması ihtimaline karşı Emir Han'a yardımcı olsunlar diye Firuzkûh Yaylası'na gönderdi.

927 senesine denk gelen Yılan yılında (1520-1521) Div Sultan Rumlu Gürcistan'a gönderildi ve oranın hâkimleri Levend, Gargara ve Davud ile münasip hediye ve armağanları *dergâh-ı âlem-penâh*a getirdi. Div Sultan emirlerden birisi olan Çirkin Hasan Tekelü'yü, suçundan dolayı mallarını müsadere edip kısas olarak öldürdü.

Kaçıp kendisini Mazenderan'a atan Ağa Muhammed Rûzefzûn dışındaki Mazenderan, Rüstemdar ve Hezarcerib hâkimleri vergilerini tahsildara verip kendi topraklarına döndüler. Peşi sıra gönderilen Çuha Sultan, onu (Ağa Muhammed Rûzefzûn) Mazenderan'da yakalayarak *dergâh-ı felek-iştibâha* getirdi.

O yıl, 19 Cemaziyelahir Pazar günü (27 Mayıs 1521), Özbek Ubeyd Herat'ın muhasarasına geldi. 2 Recep Cuma günü (8 Haziran 1521) Maveraünnehir'e döndü. Emir Han Musullu 6 Recep'te (12 Haziran 1521) *sadâreti emirlik*le bir arada elinde tutan Mir Muhammed Yusuf'u Bâbür Padişah ile iş birliği yaptığı ithamıyla öldürdü. Emir Han'ın mülâzımı Şah Kulu, Şaban'ın başlarında bu haberi Şah'ın kulağına ulaştırdı. *Hazret-i a'lâ*'nın gazabına sebep

---

123 Zatürre hastalığı ç.n.

oldu. Bu yüzden Emir Han'ı *nevvâb-ı kâm-yâb-ı şâhi-i zillullâhi* (Tahmasb) ile dergâha çağırdı. Onların yerine Sam Mirzâ'yı Durmuş Han ile Herat'a gönderdi.

Bu yıl Şeyh Şah, Ramazan'ın ortasında (19 Ağustos 1521) (Bünâb mevziinde kapı öpme şerefine nail oldu. Bir müddet sonra kendi memleketine dönmesi için izin aldı.

928 yılına tekabül eden At yılında (1521-1522) Şirvan Padişahı Şeyh Şah'ın oğlu Sultan Halil *dergâh-ı cihân-penâh*a geldi. Bu yıl "*Muzaffer Sultan*" lâkablı Emir Dubac Gîlânî'nin nişanlısı Haniş Begüm'ü onun evine gönderdiler. *Nevvâb-ı kâm-yâb-ı zillullâhi* (Tahmasb) -*saltanatı uzun sürsün*- Lala Emir Han ile birlikte Herat'tan teşrif ettiler. Emir Han, *dergâh-ı muallâ*da vefat etti. *Nevvâb-ı kâm-yâb*ın lalalığı Mirzâ Şah Hüseyin'e verildi. Emir Han ailesi ve askerleri, *mühürdar* olan kardeşi İbrahim Sultan'a İbrahim Han lâkabını verdiler. 929 senesine denk gelen Koyun yılında (1522-1523), *Rikâbdar başı* olan ve *emirlik* mertebesine ulaşan Şahkulu Helvacıoğlu Arabgirlü'nün mihteri o günlerde bütün ülkenin devlet işlerini yöneten Mirzâ Şah Hüseyin'i öldürüp kaçtı. Çok ilginçtir ki "Mirzâ Şah Hüseyin İsfahânî" onun katledildiği tarihtir. Bir müddet sonra Şah Kulu'nun mihterini yakalayıp kısas ettiler. Mirzâ Şah Hüseyin'in katlinden sonra mansıbı, bundan önce onun naiplerinden olan Hace Celaleddin Muhammed Han Emir-i Tebrizî'ye verildi.

Bu yıl, Çayan Sultan Ustaclu kendi eceliyle öldü. Oğlu Bayezid Beğ'e Sultanlık verip babasının yerine oturttular.

930 senesine denk gelen Maymun yılında (1523-1524) *ordu-yu muallâ* Nahçıvan kışlasından çıkıp avlanmak için Şeki'ye gitti. Döndükten sonra Göktepe ve Savalan'da yayladı. Şeyh Şah Şirvanî yine hizmete geldi ve istediğine kavuşup döndü. İhtişam bayrağı (Şah İsmail) oradan Erdebil'e gidip Safeviyye'nin ulu şeyhlerini -kaddesallâhu esrârehum- ziyaret ettikten sonra Serab'a yöneldi. Sayın Tepeleri'nde *ordu-yu hümâyûn* kuruldu. Orada Çayan Sultan'ın oğlu Bayezid Sultan hakkın rahmetine kavuştu. *Emirü'l-ümerâlık* mansıbı, tek başına Div Sultan Rumlu'ya verildi.

Bu esnada *nevvâb-ı firdevs-meâb*ın mizacı döndü. İlaç ve tedavi yetersiz kaldı. Haliyle mukaddes ruhu bedeni arzuların çamurundan kalkıp *âlem-i kudsiyy*e uçtu. Gökteki meleklerle hem-âşiyân oldu. Allah onu cennet bağlarının sakini kılsın. Ona rahmet, mağfiret ve nimetler yağdırsın. Mevlânâ Hasan Dik-bend Eberkûhî şöyle tarih düşürmüş:

Tarih

شاه عالم پناه اسماعیل
تا شده مهر در نقاب شده

رفت خورشید و «ظل» شدش تاریخ
سایه تاریخ آفتاب شده

Alemin sığınağı Şah İsmail
Göçünce güneş yüzüne peçe çekti

Güneş battı tarih "zıll" oldu
Gölge güneşin(şahın) tarihi oldu.

Nevvâb-ı kâm-yâb-ı sipihr-rikâb-ı zafer-*irtikâb-ı kuddusî cenâb-ı kuddûs-i intisâb Seyyidü's-selâtîn Mevlâ el-havâkin, hulâsatü'l-mâ-i ve't-tîn, zıllullâhi fi'l-ardeyn, sâhibü'l-kırân, nâsır-ı sâhibü'z-zamân, el-müeyyid-i indellâhü'l-mansûr bi-nusretillah, a'nî alâ hazret-i şâhi-yi zıllullâh, Ebu'l-Muzaffer Şah Tahmasb bin Şah İsmail el-Haydârî el-Cüneydî summe Safevî summe Mûsevî summe Hüseynî el-Alevî halledallâhu mülkehû ve Sultanehû ve efâze ale'l-âlemeyni birrehû ve adluhû ve ihsanuhû ve ahsene ileyhi kemâ ahsene ile'l-berriyyetihî.*

930'un Receb ayında (Mayıs-Haziran 1524) saltanat ve *cihân-bânîlik* tahtına oturdu. Cemel hesabıyla *"âhiru'z-zamân"* tarih düştüğü için ahir zaman saltanatı o *a'lâ hazret*e mahsustur. Din-i Muhammedî'nin mezhebi *İsnâ Aşere* o *a'lâ Hazret* saltanatının zamanında o mertebeye vardı ki, zaman *sahibü'l-emr*in (Mehdi) bayrağının kaldırılmasına uygun oldu.

Gizli değildir ki, sonucu hilafet olan taht, arş gibi münevver kürsü, O Hazretin ebediyete kavuşmuş mübarek cülusuyla

şereflendiğinde o Süleyman-şân'ın lalalığına Div Sultan Rumlu tayin edildi. Çayan Sultan'ın kardeşi "Köpek Sultan" lâkabıyla meşhur olan Mustafa Sultan Ustaclu, kardeşi yerine eyalet mansıbını alıp, *emirü'l- ümeralığa* Div Sultan ile ortak oldu. Mirzâ Şah Hüseyin'in mansıbı Kazvin'in seyyidlerinden olan, ilim ve fazilette, hat, inşa ve edebiyatta, vezâret ve divan işlerinde eşsiz, Seyyid Kadı Cihân el-Hasanî el-Kazvinî'ye ihsan edildi. Hace Celaleddin Muhammed Tebrizî, bazı kötü emellerle itham olunduğu, iş başında olduğu müddette işlerinde hileler yaptığı için; Mir Seyyid Şehristanî'nin zamanında vezirliğe ulaşan Mevlânâ Şemsüddin Müstevfi'l-Memalik de sahte defterler düzenlediği için, *nevvâb-ı adâlet-intimâ*nın buyruğu ile *ordu-yu muallâ*da yakıldılar. Meşhurdur ki, o durumda Hayrânî-yi Hemedanî'nin şu beytini kendi haline uygun şekilde okudu:

Beyit

گرفتم خانه در کوی بلا بر من گرفت آتش
کسی کاو خانه در کوی بلا گیرد چنین گیرد

Bela mahallesinde ev kurdum üzerime ateş düştü
Bela mahallesinde ev kuranın sonu böyle olur.

Mevlânâ Edhem Münşî Hıyarcî-yi Kazvinî de fitne çıkarması ihtimali üzerine katledildi. Kadı Cihân Kazvinî ve Mir Cemaleddin Sadr-ı Esterâbâdî'nin araları ihtilaflı olduğu için Şaban ayında Mir Kıvameddin Hüseyin Nakib-i İsfahânî'yi *sadâret*te onunla ortak yaptı. Tebriz'de kışladı. Çuha Sultan Tekelü'ye İsfahân'ı verip oraya gönderdi.

931 yılına denk gelen Tavuk yılında (1524-1525) İhtişam Bayrağı (Şah Tahmasb) Sehend ve Ucan Yaylası'na gitti. Vaktini *Ayş u işret*le geçirdi. Bu esnada Özbeklerin Horasan'a ulaştıkları haberi geldi. Bu yüzden *ordu-yu hümâyûn* o tarafa gitmeye niyet etti. Tebriz'de Ali Han Bağı'nda konakladı. Sonra gitmekten vazgeçti. *Emîrü'l-ümerâlık*ta Köpek Sultan'dan önde gelen Div Sultan

Rumlu tedbirli davranıp Özbeklerin defedilmesi sorumluluğunu üzerine alarak *dergâh-ı muallâ*dan ayrılıp, yolda Irak ve Fars emirleri Taberistan sınırında bulunan Lar Yaylağı'nda ona katılsınlar diye yola koyuldu. Kader gibi cereyan eden fermân üzere İsfahân Hâkimi Çuha Sultan Tekelü, Şiraz Valisi Ali Sultan Zülkadir, Hamedan Valisi Karaca Sultan Tekelü, Meşhed-i Mukaddes Hâkimi Burun Sultan Tekelü bu yaylakta bir araya gelip Köpek Sultan ve Ustaclu tâifesinin def ve bertaraf edilmesini önerdiler. Oradan Horasan'a gitmeyip dergâha yöneldiler. Bu haber *dergâh-ı cihân-penâh*a vardığında Köpek Sultan yumuşaklıkla o fitneyi def etsin diye alttan alarak onları karşılamaya Germrud'un Türkmen köyüne gitti. Onlarla birlikte Şah'ın ayağını öpmeye gittiler. *Ordu-yu hümâyûn* Tebriz dışında Çerendab Çölü'nde kurulmuştu. Emirler ayak öpmeye müşerref olduktan sonra [aynı günde] [fitneyi def etme bahanesi] ile Karınca Beğ, Hacı Fakihlü Ustaclu ve Narin Beğ Kaçar'ı katlettiler. Kadı Cihân'ı tutuklayıp Luri Kalesi'ne gönderdiler. Onun yerine mansıbını Div Sultan ailesine bağlı olan Mir Cafer Savucî'ye verdiler. Köpek Sultan işleri böyle görünce kendi memleketine gitti. Çuha Sultan onun yerine hükümlere mühür vurdu. Div Sultan'ı hükümlere *melikü'l-ümerâ* ve Çuha Sultan'ı *rüknü's-saltana* yazdılar.

Bu yıl Mir Cemaleddin Sadr ve Mir Muhsin Rezevi Kalemi cennete koştular. *"Onlara, 'girin oraya esenlikle, güven içinde' denilir*[124]*"* ayeti onların vefat tarihi oldu.

Aynı yıl Sam Mirzâ'nın lalası Durmuş Han Şamlu Herat'ta vefat etti. Onun yerine kardeşi Hüseyin bin Abdi Beğ Şamlu tayin edildi. Hüseyin Han *nevvâb-ı şâhî-yi zillullâhî*nin halası oğluydu.

Aynı şekilde Şiraz Hâkimi Ali Sultan Zülkadir'de Tebriz'de vefat etti. Onun yeğeni Murad Sultan'ı, onun (Ali Sultan) ordusu ve memleketine aday gösterdiler, lakin olmadı. Bu nedenle Hamza Sultan Çavuşlu Zülkadir'e verildi.

932 senesine tekabül eden İt yılında (1525-1526), Köpek Sultan Ustaclu kendi (orduda) olmadığı zaman tımarlarını kestikleri için Rumlu ve Tekelü ile savaşma niyetiyle Recep ayının başlarında

124 Hicr Suresi, 46. Ayet.

(Nisan 1526) Halhal'dan Sultaniye'ye geldi. Ustaclu emirleri Kılıç Han bin Han Muhammed, Saru Pire *Kurçıbaşı*nın kardeşi Menteşe Beğ Şıhlar, *Kurçıbaşı* olan Bedir Beğ ve Kürt Beğ ona katılıp *ordu-yu muallâ*ya yöneldiler. Şaban'ın 14. günü Cumartesi sabahı (26 Mayıs 1526) Heştad Çift mevkiinde Türklerin deyimiyle [Seksencik]te müthiş savaş başladı. O esnada Karaca Sultan Tekelü Hemedan'dan yetişti. O varır varmaz Ustacluların eliyle öldürüldü. Burun Sultan Tekelü'de katledildi. Lakin büyük kurçılarla Rumlu ve Tekelü emirlerin baskısıyla Ustaclu emirleri hezimete uğrayıp Ebher'e gittiler. Orada Tekelüler onlara saldırdılar. Çaresiz bir şekilde Tarum'a gidip Biyepes Hâkimi Muzaffer Sultan Gilek'e sığındılar. Han Muhammed'in yeğeni Abdullah Han bin Karahan ile Luri Kalesi'nden kaçıp kendisini kurtaran Kadı Cihân el-Hasanî Kazvin'e gelip Rumlu ve Tekelülerle ters düştüler. Kirman Hâkimi Ahmed Sultan Sofioğlu Ustaclu da onlara katıldı. Sonunda onların ittifakı bozuldu. Kadı Cihân Gîlân'a Abdullah Han ve Ahmed Sultan Sofioğlu Ustaclu ise Rey ve [Har]a gittiler. Ustaclu ve o iki boy arasında bir daha Hazervil Nahiyesi'nde büyük bir savaş oldu. Gîlân'dan da çok sayıda piyade getirmişlerdi. Ustaclular ve Gîlânlılar büyük bir mağlubiyete uğradılar. Öyle ki onların başlarından Kazvin'de minare kuruldu. Onlar Reşt'e gittiler ve İhtişam Bayrağı da Kazvin'e gitti. Onun Kazvin'de ilk kışlağı oldu.

Domuz yılına tekabül eden 933'te (1526-1527) Özbek macerası ve Herat muhasarası öne çıktı. *Ordu-yu muallâ* Horasan'a gitmek istedi. Savuh Bulak'a kadar gittiler. Reşt'te bulunan Ustaclu emirleri Halhal yoluyla Erdebil'e gittiler. Erdebil Hâkimi Badıncan Beğ Rumlu onların savaşına gitti. İki tarafta çarpışma çıkınca Badıncan'ın yanında birkaç kişi vardı. Bir saat içinde Rumlular yenilgiye uğradılar. Badıncan Sultan bu esnada Köpek Sultan'ın *tavacısı*[125] olan Ahmed Ağa Çavuşlu tarafından öldürüldü. Erdebil'de böyle yaptıktan sonra Rumlu tâifesinin makamı ve meskeni olan Div Sultan'ın ordusunun bulunduğu Çukur Sa'd'a

125 Şah'ın ve büyük emirlerin hükümlerini alt mertebedekilere bildiren makamın sahibidir ç.n.

gittiler. Div Sultan ve Çuha Sultan bu haberi duyunca Horasan'a gitmekten vazgeçip Ramazan'ın 8'i Cuma günü (8 Haziran 1527) Savuk Bulak'ın Mahor Çimeni'nden Azerbaycan'a doğru yürüdüler. Ramazan ayının 29'u Cuma günü (29 Haziran 1527) Nahcıvan Vilâyeti'nin Arpaçayı'nda onlara yetişip müthiş bir savaşa tutuştular. Ustaclular yenik düşerken Köpek Sultan öldürüldü. Dergâhtan yüz çevirip Ustaclulara katılan Derviş Beğ Hamza Hacılu *Eşik Ağası*[126] Türkman ve Muhammedî Beğ bin Bayram Beğ Karamanlu esir alınıp katledildiler. İhtişam bayrağı (Tahmasb) Savuk Bulak'tan Sultaniye'ye teşrif buyurdular. Sultaniye Çimeni'nde emirler gelinceye kadar durdular. Daha sonra Güzeldere'ye gittiler ve orada Şevval'in 26'sı Perşembe günü (26 Temmuz 1527) Çuha Sultan'ın tahriki ile Div Sultan öldürüldü. Onun ordusu mülâzımlarından olan Süleyman Beğ Rumlu'ya verildi. Ona "Sultan Süleyman" lâkabı verildi. Çuha Sultan *vekalet* işinde tek kaldı. Onu (hükümlerde) *emîrü'l-ümerâ* yazdılar.

Aynı şekilde bu yıl, Ahi Sultan Tekelü ve Emrî Sultan Şamlu Bestam'da Özbek Ubeyd Hanla yapılan savaşta öldürüldü. Ahi Sultan'ın mansıbı, *tiyulu*[127] olan Kazvin, Çuha Sultan'ın *nöker*lerinden olan Muhammed Beğ Şerefeddin oğlu Tekelü'ye verildi ve ona "Muhammed Sultan" lâkabı verildi.

934'e tekabül eden Sıçan yılında (1527-1528) Ordu Harekan Yaylası'na gitti. Esterâbâd Hâkimi Zeynel Han Şamlu, Sebzivar Hâkimi Çekirge Sultan ve Save *tiyuldan* Mustafa Sultan Afşar'ın 21 Şaban Pazar günü (11 Mayıs 1528) Özbek Zeyniş Bahadırla Firuzkûh'ta savaşıp her üç emirin katledildiği ve Özbeklerin kuvvetlendiği haberi geldi. Bu yüzden Çuha Sultan, Sultan Meydanı'ndan Damgan'a yürüdü. Zeyniş Han'ı o kalede muhasara etti. [O kaleye yüksek ağaçlar dayadı, yiğit tüfekçileri ağaçlara çıkarıp kale ve şehir içinden göze görünen herkesi hatasız vuruyorlardı]. Kendisi yiğitlerle Damgan'ın hendek ve hisarına yürüdü.

126 Bunların başı eşik ağasıbaşı'dır. Mühim görevleri umumi meclislere ve toplantılara teşrifat başkanlığı yapmaktır. Nöbetçi, bekçi ve ağaların sorumlusudur. ç.n.

127 İran'da askere verilen topraklar için kullanılan bir terimdir. Osmanlılardaki askerlere verilen dirliklere karşılık gelmektedir. ç.n.

Hendeğin derinliği ve hisarın istihkamına rağmen kısa sürede fethedip Zeyniş'i öldürüp kellesini *dergâh-ı felek-iştibâh*a gönderdiler. Ardından Çuha Sultan kendisi de dergâha geldi. *Râyât-ı celâl* (ihtişam bayrağı) bu fetihten sonra Horasan'a yöneldi.

Aynı şekilde bu yılın Ramazan ayının 14'ünde (2 Haziran 1528) o zaman Kelhor[128] Hâkimi ve "Nohut Sultan" lâkabı ile meşhur olan Zülfikar bin Ali Beğ Musullu; Emir Hanî ordusunun başı, Bağdat ve Irak-ı Arap'ın hâkimi ve o vakit Mahideşt Yaylağı'nda olan amcası İbrahim Han ve oğullarını katletti. Özellikle Mercimek Sultan bin Emir Han'ı öldürüp bütün Irak-ı Arap'ı zapt etti.

Aynı şekilde Sıçan yılına denk gelen 935 senesi Muharreminin 10'u Cumartesi günü (24 Eylül 1528), "Küçüm Han" lâkabı ile meşhur olan Küçküncü Han'ın da içerisinde bulunduğu Özbek Sultanları, Cam'ın Berduye (kasabasında) *nevvâb-ı kâm-yâb-ı şâhî-i zıllullâhî*nin adamlarıyla savaştılar. Başlarda Özbekler Kızılbaşlara üstün geldiler. Çuha Sultan, [Muhammed] Sultan Tekelü, Yakup Sultan Kaçar ve diğer emirlerden bazıları yenilip kaçtılar. Özbekler ganimet toplamakla meşgul oldular. Ama *devlet-i şâhî ve savlet-i Hayderî* kendi tesirini gösterdi. Çünkü *nevvâb-ı kâm-yâb-i şâhî-yi zillullâhî* yerinden kıpırdamadı, sonra o tâifenin en bahadırı ve iddialısı olan Ubeyd Özbek'e doğru hamle yaparak onun adamlarından birkaçını öldürdü. *Hassa-yı hümâyûn kurçı*larından birisi Ubeyd'e varıp onu tanımadan omzuna kılıçla vurdu, onu bırakıp diğeriyle meşgul oldu. *Din Kılıç Bahadır* ve Ubeyd'in ordusundan kalanlar canlarını kurtarıp kaçtılar. Ubeyd'in hezimete uğradığı haberi Küçüm Han ve Canibeğ Han'a ulaşınca durmadan Merv'e kadar kaçtılar. Kaçmakta olan Çuha Sultan, kaçan ordunun çoğunun savaşa yöneldiğini görünce hemen döndü. Dağılan ordunun çoğu da geri dönüp *nevvâb-ı kâm-yâb*ın başına toplandılar. O geceyi çölde geçirdiler. Ama Ubeyd'in akıbetinin ne olduğu meçhuldü. Sabah olunca Ubeyd'in kaçtığını öğrendiler. Takibe başlayıp kimi buldularsa öldürdüler. Bütün Horasan'ı Özbek askerlerinin murdarlığından

---

128 Kirmanşah'a bağlı bir şehirdir. Aynı zamanda meşhur Kürt boylarından birisinin ismidir. ç.n.

ve pisliğinden temizlediler. Nişabur'da konaklamak istediler. Sonunda Bağdat'tan (haber) alınca Irak'a yöneldiler. Kum'a gelip orada kışladılar.

Bu yıl içtihat iddiasında bulunan Mir Nimetullah Hillî *sadâret* makamında Mir Kıvameddin Hüseyin Nakîb-i İsfahânî ile ortak oldu. Ondan sonra Sığır yılının nevruzu Kum kışlağından yaylağa gitti. *Râyât-ı nusret-âyât* (zafer bayrağı) (Tahmasb) Bağdat'a doğru hareket etti. Ardından Bağdat'ı muhasara etti. Hava çok sıcaktı. Muhasara uzadı. Hisarın fethi çok müşkül oldu. Şahın talihi yardım etti. Sofi Halil Musullu'nun torunu Ali Beğ Bektaşoğlu ve kardeşi Ahmet Beğ Zülfikar'ı yakalayıp onu kılıçtan geçirip katlettiler. Başını kesip kafasını Şevval'in 3'ü Perşembe günü 10 Haziran 1529) orduya gönderdiler. Bağdat fethedildi. Muhammed Sultan Şerefeddinoğlu Tekelü'yü "Muhammed Han" lâkabıyla Bağdat Hâkimliğine tayin edip Irak-ı Acem'e döndüler. *Ordu-yu muallâ* Kazvin'de kışladı. Geri dönerken Hassa-i Şerife ulağı Melik Beğ Hoyî'nin oğlu Şatır Ali'yi Ebher'in Farscin Çimeni'nde öldürttü.

936 yılına denk gelen Pars yılında (1529-1530) Gîlân'da bulunan -Bedir Han, Menteşe Sultan, Çayan Sultan'ın kardeşi "Kazık Sultan" lâkabıyla meşhur olan Hamza Sultan ve diğer emirler Çuha Sultan'ın şefaati üzere toprak öpme şerefine nail oldular. Her birine vilâyetler tayin edildi. Kendi vilâyetlerine döndüler.

Mir Kıvameddin Hüseyin Sadr, Ebher'in Farscin Çimeni'nde vefat etti.

Deştek seyyidlerinden olan Mir Gıyaseddin Mansur Şirazî orada Emir Nimetullah Hilli ile *sadâret*e ortak oldu.

Yeniden Özbeklerin def'i için *râyât-ı celâl* (ihtişam bayrağı) (Tahmasb) Horasan tarafına doğru hareket etti. Merv'de toplanan Özbek Sultanları kaçıp Maveraünnehir'e gittiler.

Sam Mirzâ ve Hüseyin Han Herat'ı bırakıp Sistan yoluyla Fars'a gittiği için, Behram Mirzâ Herat Valiliği'ne tayin edildi. Daha önce işaret ettiğimiz gibi Gürcistan seferinde Çuha Sultan'ın eliyle öldürülen Çirkin Hasan Tekelünün oğlu Gazi Beğ'i Çuha Sultan'ın

mülâzımlığından çıkarıp *kıyçacı-yı hassa-yı şerife*[129] yaptı. Sonra o mansıptan emirliğe yükseltip Gazi Han lâkabı verdi. (Ardından) Behram Mirzâ'nın lalalığına tayin edip Herat Hâkimliği'ne oturttu. *Râyât-ı celâl saâdet ve ikbâl* ile Tabes Çölü yoluyla Yezd'e, oradan da İsfahân'a gelip orada kışladı. Bu yolculuk esnasında, yanında bulunan *Müctehidü'z-zaman* Şeyh Ali bin Abdü'l-âli İsfahân'a geldi. Onunla *Sadr* Seyyid Mansur Şirazî arasında ilmî mübâhese oldu. *Müctehidü'z-zamân*ın adamları galip geldiyse de Mir Gıyaseddin Mansur inadından onun *Müctehidliğni* kabul etmedi.

937 senesine denk gelen Tavşan yılında (1530-1531) Çuha Sultan, Şâh'ın kışlakta bulunduğu sırada, Sam Mirzâ ve Hüseyin Han Şamlu'nun izinsiz Herat'ı bırakıp Şiraz'a gitmelerini isyan olarak yorumladı. Hüseyin Han ile Çuha Sultan arasında mektuplaşmalar oldu. Çuha Sultan çeşitli hilelerle (Sam) Mirzâ'yı *dergâh-ı muallâ*ya getirmek istedi. Çuha Sultan onun karşılığında Şâh'ın inayetini ona kazandırıp Horasan'dan daha muteber vilâyetleri Mirzâ'ya, ona (Hüseyin Han Şamlu) ve onun yanında bulunan emirlere vermeyi, onları hemen o vilâyetlere göndermeyi taahhüt etti. Kışlaktan çıkıp Fars Eyaleti'nin sınırında bulunan İsfahân'ın Genduman [Rar ve Mezdec] yaylağına hareket etti. Zilkade'nin 2'si Pazar günü (17 Haziran 1531) mezkûr (Sam) Mirzâ ve Hüseyin Han adamlarıyla dergâha geldi. Çuha Sultan, *ordu-yu muallâ*da hazır bulunan Tekelü ve diğer boyların emirleri onları karşıladılar. Sonsuz tazim ve hürmetle o cemaati *dergâh-ı cihân-penâh*a getirdiler. Sam Mirzâ *devlethane-i hümâyûn*un çadırının kubbesini ve otağını görünce attan inip büyük bir sevinçle yer öpmeye yöneldi. Yanında bulunan emirler de aynı şekilde yaptılar. Sam Mirzâ, *meclis-i cennet-âyin*de yer öpme şerefine nail oluncaya kadar birkaç kez alnını yere sürüp başında bulunan bâtıl sevdanın ağrısını bargâh toprağıyla teskin etti. Yer öpme saâdetine nail olduktan sonra sonsuz iltifat görüp ümitlendi. Aynı şekilde Hüseyin Han ve arkadaşları Şah'ın şahane iltifatıyla yüceldiler. Çuha Sultan, Hüseyin Han'a "oğlum" diye hitap edip onu sonraki gün evinde verdiği

129 Saray terzihanesidir. Şahın, harem ehlinin ve emirlerin pahalı kıyafetlerini hazırlamak için kurulmuştur Veliyeva, *a.g.t*, s. 246-247 ç.n.

ziyafete davet etti. Ziyafet ve teşrifattan sonra işlerin maslahat üzere yürütülmesine karar verildi.

Hülasa, gece yaklaşınca Hüseyin Han kendi ordusuna katılmak için gitti. Sam Mirzâ'nın onunla dönmesine izin vermediler. *Nevvâb-ı kâm-yâb* onun annesi yerinde olan Begüm'ü ve kız kardeşlerini sevindirmek için onu hareme gönderdi. Bu iş Hüseyin Han'ın ağrına gitti. Bu yüzden fikrini değiştirdi.

Hüseyin Han, Mirzâ olmaksızın evine gitti. Çuha Sultan onun ne halde olduğunu öğrenmek, yumuşak söz ve muhtelif yollarla gönlünü almak için ve yarın korkmadan kendi yanına gelsin diye "Arık"[130] lâkabı ile meşhur olan veziri Hoca Hidayetullah Savuci, Kuduz Sultan gibi Tekelü'nün muteber emirlerinden iki üçünü, vezir Mir Cafer Savuci ile birlikte onun yanına gönderdi. Bu nedenle (Çuha) Sultan'ın ordusunda merasim ve ziyafet işleri başlatıldı. Kurbanlar kesilip, ihtiyaçların temin edilmesi için hazırlıklar görüldü. Gönderdiği adamlar oraya gittikten sonra işin başka bir şekle döndüğünü gördüler. Çünkü Han'ı sıkıntılı ve adamlarını isyan halinde gördüler. Kendilerini bir tavırla o kargaşadan sağ kurtarıp *ordu-yu muallâ*ya döndüler. Ordu hareketsiz idi. Çünkü herkes Sam Mirzâ geldiğinde güvende olacağını zannediyordu. Çuha Sultan yaşlı idi. Tamamen hile yapıp şehzadeyi ele geçirip *nevvâb-ı kâm-yâb*a teslim ettikten sonra kendi haremine gidip istirahat ile meşgulken adamları dönüp onun yanına gittiler. İzin alıp onu görmeye haremin içine girdiler. Dediler ki *"biz Hüseyin Han'ı gördük"*. Bu gece o kötü işler yapacak. Çuha Sultan dedi ki: "Onda *devlethane-i eşref-i a'lâ*ya gelmek erkekliği yoktur." Dediler ki, *"Onun ne işi varsa seninledir."* (Çuha Sultan) cevap verdi: *"Benim cesedimden bile korkar. Siz Tacik, korkak ve ciğersizsiniz. Sizin yanınızda bulunan Türkler de savaş görmemişler."*

Kısaca onlar bu konuda ne kadar ısrar ettilerse de aldırmayıp kibirle yattı. Onlar da kendi evlerine gittiler. Sahur vakti idi ki Hüseyin Han adamları ve ordusuyla silahlanıp *devlethane-i hümâyûn*a saldırdı. Kavga başladı. Çuha Sultan kalkıp atın üzerine atlayıp meşalesiz ve adamsız devlethaneye ulaştı. Bu yüzden

130 Azerbaycan Türkçesi'nde zayıf demektir ç.n.

yolda kimse onu tanıyamadığından yakalayamadılar. *Divân-hane-i eşrefe* varınca *nevvâb-ı kâm-yâb-ı a'lâ* da *divan-haneye* varıp, muhafazada bulunan *kurçıları*, Şamluları defetmeyi emretti. Çuha Sultan da varınca *divân-hane* dışında durup ok atarak düşmanı püskürtmeye başladı. Diğer emirler ve Çuha Sultan'ın ordusu da durumdan haberdar oldular. Hepsi silahlanıp devlethaneye yöneldiler. Sabah olunca her taraftan asker gelince Şamlular'da dayanma gücü kalmadı. Hezimete uğradılar. Tekelü emirleri onları takip ettiler. Ama Çuha Sultan, *divân-hane* çevresinde durup ok atıyordu. Onun ok ve yay kurçısı olan Cemşid'in elindeki oklukta okları bitti. Bundan dolayı *divân-haneye* gelip *nevvâb-ı kâm-yâbdan* ok istedi. *Nevvâb-ı sipihr-rikâb* ona dolu bir okluk verdi. O (Çuha Sultan), bunları da bitirdi.

Çuha Sultan Hüseyin Han ile iş birliği yaptığı için muhafızlık nöbeti Zülkadir ve Şamlu kurçılarına gelince Koruklu Zülkadir *kurçılarından* Mısır isimli bir şahıs süngü ile Çuha Sultan'ın kasığına ağır bir darbe vurup onu halsiz bıraktı.

Çuha Sultan'ın yanında bulunan iki adamı, yani *ok ve yay kurçısı* Cemşid ve *Cebedâr* Mustafa onu bu halde bulunca ölmesin diye tutup *divân-hane-i eşrefin* içine getirdiler. *Nevvâb-ı hazret-i a'lâ* onu bu halde görünce, o iki adamdan, onu (Çuha Sultan) yaralı olduğu için çadıra götürüp istirahat ettirmelerini istedi. Onun bu halini gizli tuttu. Öyle ki, ona kastedenler ve katiller onun öldüğünden haberdar olmadılar. Gün doğunca Şamluları bir hayli takip eden (Tekelü) askerler ve emirler onlardan (Şamlular) büyük emirleri yakalayıp dergâha getirip *devlet-hane-i hümâyûnun* önünde kılıçtan geçirdiler. Hüseyin Han Şamlular'ın kılıç artıkları ile İsfahân yoluyla Fars'a yöneldi.

Nevvâb-ı hazret-i a'lâ, kavga yatıştıktan sonra Çuha'nın büyük oğlu Şah Kubad'ı babasının yerine tayin etti. Sultanlık makamı ile emirlik mertebesini elinde bulunduran Şah Kubad'ın yerini Çuha'nın küçük oğlu Ali Beğ'e verip her ikisine "Sultan" lâkabı verdi. Fitne ateşi birdenbire söndü. Çuha Sultan'ın def'ini çok zamandır bekleyen Ustaclu, Zülkadir, Afşar ve diğer oymakların emirleri oğullara babalarının makamının verilmesini sindiremeyip

yeniden fitneye başladılar. Çuha Sultan, gayet müstebit ve kibirli, oğulları ondan yüz kere daha kibirli olduğundan, Tekelü tâifesinin ihlasla hizmette bulunan diğer tâifelere tasallutunu uygun bulmayan *nevvâb-ı kâm-yâb*, diğer oymaklara meyil buyurdu. Yirmi gün sonra *Tekelü şeytanlarının* recim edilmesini emretti. Bütün oymaklar silahlanıp *devlet-hane*de toplandılar. Tekelü tâifesi *devlet-hane*ye gelip vaziyeti görünce büsbütün ümitsizliğe kapılıp Bağdat'a doğru yola koyuldular. Olay tersine dönüp bu defa diğer tâifeler onları takip etmeye başladı. Daver Beğ *Kurçı* ve *Mühürdar* "Kaba Halife" lâkabıyla meşhur olan İbrahim Halife gibi Tekelülerin muteber emirlerini katledip Tekelü ayan ve emir-zâdelerini birer birer, ikişer ikişer bağlayıp dergâha getiriyor, önceki savaşta Şamlulara içirttikleri şerbetlerden onlara içiriyorlardı. Bu olaya *"Âfet-i Tekelü"* şeklinde tarih düşürdüler. Birkaç gün sonra kaçan ve başka yerlerde bulunan Tekelüler suça bulaşmadıkları için ümitle Hemedan havalisinde dergâha geldiler. Hepsi siyaset kılıcına maruz kaldılar. Kaçan kılıç artıkları Bağdat Hâkimi Muhammed Han Şerefeddinoğlu'nun yanına gittiler. Bunlardan fitneye sebep olanların bazılarını Muhammed Han, *nevvâb-ı hazret-i a'lâ*ya itaatini izhar etmek için bertaraf etti. Mesela fitne ve fesat merkezi olan Kuduz Sultan ve *emîrü'l-ümerâ*lık iddiasında bulunan Çuha Sultan'ın oğlu Şah Kubad Sultan katledilerek onların sebep olduğu fitne yatıştırıldı. Padişahın tahtının ayağında diğer oymakların emirleri yüce makamlara erdiler. Bazıları *rütbe-i emâret ve eyâlet*e eriştiler. *Nevvâb-ı kâm-yâb* Hüseyin Han'a iltifat etti. Onu *ordu-yu muallâ*ya getirmek için Fars'a bağlı Germsir'e adamlar gönderdi. *Emîrü'l-ümerâ*lık mansıbı *Şâh-ı din-penâh-ı zillullâh*ın halası oğulları olan o (Hüseyin Han) ve Abdullah Han bin Karahan Ustaclu'ya verildi. Hüseyin Han, Şah'ın yanında hürmeti olan ve Şah'a yakın bulunan Emir Cafer'i (Savucî) içten sevmediği için kendi adamını onun yerine tayin etmek istedi. Bu yüzden Muharrem 938'de (Ağustos-Eylül 1531) onu katledip kendi veziri olan Ahmed Beğ Nur Kemal İsfahânî'yi onun yerine tayin etti.

O vakit, *Hazret-i hâkânî*'nin zamanında alçak rütbeli *yasavul* olan Ulama Tekelü daha sonra yükselip *eşik ağası* oldu. *Nevvâb-ı*

kâm-yâb-ı şâhî-i zilullâhî zamanında *emirlik* mertebesine ulaştı. [Daha sonra] isyan etti. Tekelü içinde, Çuha Sultan'a iki kişinin düşmanlığı vardı. [Birincisi] Çuha Sultan'ın yükseliş günlerinde düşmanlığını âşikâr edip onu öldürmek isteyen Veli Beğ Tatar oğlu *kurçıbaşı* idi. Çuha Sultan ondan önce harekete geçip onu bertaraf etti. Ama Ulama çok tedbirli birisi idi. Yakasını ele verecek hiçbir iş yapmadı. Pars yılında Horasan seferi ortaya çıkınca Şah'ın emri ile Azerbaycan *emîrü'l-ümerâ*sı olan o [Ulama Tekelü], 300 adamı Horasan savaşına göndermeye karar verdi. *Ordu-yu keyhân-pûy* (dünyayı kateden ordu) İsfahân'da kışlakta bulunduğu ve Sam Mirzâ ile Hüseyin Han'ın Şiraz'da bulunduğu sırada Ulama Tebriz *dâru's-saltana*'sına gelip Tebriz *dâruga*sını tutuklamak istedi. Tebriz'de bulunan *Hassa-i şerîfe* atlarını ele geçirdi. Şah'ın Tebrizli altın işlemecilerine altın kumaş sanatı yapmaları için verilen Şahın bazı cariyelerini onlardan alıp kendi mülâzımlarına verdi. Tebriz *ferrâş-hâne*sinde[131] üzerinde işlemeler yapılmış olan *Hassa-i şerîfe* çadırını dışarı çıkarıp kendisi için kurdu. *Ordu-yu muallâ*'dan Tebriz'de ve o havalide bulunan herkesi yağmalayıp mallarını alıyordu. Bu yüzden Zülkadir Ürkmez Beğ ile birlikte baş kaldırıp Tebriz'den dışarı çıktılar. Sarulu tâifesinin -*mülhidlik ve zındıklık ile meşhur olan, hayasızlıkta haddi aşarak kendi nikahlarını birbirinden esirgemeyen, bu yüzden yârlar lâkabı ile meşhur olan*- adamlarını seçip onlara *emirlik* verdiler. Adamlarının sayısını çoğalttı. Ordu mevzi tutup *Tekelü fitnesi*ni bertaraf ettikten, emirlerin ve vezirlerin nasbı gibi önemli işleri tamamladıktan sonra bu haber Şah'ın kulağına ulaştı. Emirler ikinci istişare meclisinden sonra durmaksızın *Nevvâb-ı hümâyûn'un* rikabında Ulama'nın üzerine gidilip arkadaşları ile birlikte cezalandırılmasına karar verdiler. Birkaç gün, gece gündüz yol katedip son sürat gittiler. Ömür ölçeği dolmamış olacak ki bu haberi alıp aynı gece kaçtı. Sabah olunca yola çıkıp onun ordugâhına vardılar. Çadırdan ve taşıması zor olan birkaç

---

131 Ferş açıp çadır kuran kişilere denir. Ateş yakan şahıs anlamı verenler varsa da bu çok doğru değildir. Ferraşlar Şah sarayının hizmetçileridir Veliyeva, *a.g.t*, s. 248 ç.n.

şeyden başka ortada bir şey kalmamıştı. Emirler onu takip ettiler. O Van'a kaçtı. Sultan Süleyman'ın veziriazamı İbrahim Paşa ile görüşüp onu aldattı. Onun hikâyesini biraz sonra anlatacağız.

Kısaca *ordu-yu hümâyûn* Ulama'nın kaçışından sonra *dâru's-saltana-i Tebriz*'e teşrif buyurup fetret günlerinde cesaret edip vezir Hâce Ahi Beğ'i ve tanınmış birkaç adam ile devlet adamlarını katleden Tebriz serserilerini cezalandırdılar. Sadr Mir Gıyaseddin Mansur'u hikmet, felsefe, astronomi, matematik ve tıpta diğer âlimler arasında mümtaz olmasına rağmen fıkhı tam bilmediği için *sadâret* mansıbından azlederek onun yerine fakihlikte mümtaz, takvada diğer akranlarından üstün olan Emir Muizzüddin Muhammed Nakib Mîr-i Mîrâni-yi İsfahânî'yi bu makama tayin etti.

Bu kışlakta *Şâh-zâde-i âlem ve âlemiyân* Ebu'l-gâlib Sultan Muhammed Mirzâ doğdu. Onun lalalığı Hüseyin Han Şamlu'ya verildi. Şehzadeyi büyük bir cümbüş ile onun evine gönderip verdiler. Büyük bir tören yaptı. Bu fakîrin [Abdi Beğ Şirâzî] büyümesinin ilk yıllarıydı.

Abdullah Han Ustaclu'nun halası Han Hanım Çuha Sultan'ın nikahlısı idi. Çuha Sultan olayından sonra Hüseyin Han'ın nikahına girdi. Bu fakîrin babası o hanımla tanıştığından dolayı Çuha Sultan'dan sonra Hüseyin Han ailesine bağlandı. [Hüseyin Han] bu fakiri yetiştirip medrese talebeliğini ve Şeyh Ali bin Abdü'l-*â*li'nin şakirdliğini bitirdikten sonra şehzadenin veziri yapıp şehzadenin sarayına soktu. Babam o esnada vefat etti. Bu fakir tek başına kaldığı için Hüseyin Han ve adamlarıyla çalışamadı. Çaresiz *defterhane-i hümâyûn*a gidip okuyup yazmayı bırakıp hesap işlerine başladım. O tarihten bu yana bu kulun adı hesap erbabı arasına girdi.

Ejderha yılında, 938'in başları ve 939'un sonları, Ulama Rum'a gittiği için Kürdistan'ın Bitlis emirliğini ona verdiler. O, Diyarbekir Beylerbeği Pil (Fil) Paşa ile birlikte Bitlis ve İmadiye Valisi Kürd Şeref Beğ Rûjegî'nin üzerine yürüdüler. Şeref Beğ *dergâh-ı cihân-penâh*a gelip iltifat gördü. Ve *hanlık* rütbesiyle müşerref oldu. *Ordu-yu muallâ* Karangu Deresi'ne varınca Delü Yadigâr Rûjegî Bitlis Kalesi'nden gelip Fil Paşa'nın topları bırakıp kaçtığını

haber verdi. Bu yüzden *ordu-yu hümâyûn* Çukur Sa'd'a hareket etti. Şeref Han'ı diğer bazı emirlerle Bitlis'e gönderdi. Kendisi Tebriz kışlağına geldi. Rum'da Sultan Süleyman Frenk'e yöneldi. *Nevvâb-ı kâm-yâb-ı zillullahî* tarafından elçiliğe gönderilen Habil Bey mihmandarı Frenk yolundan *"Kürd Şeref Beğ'i yakalayıp bana gönderin"* mesajıyla *dergâh-ı muallâ*ya geri gönderdi. Bu söz Şah'ın emirleri ve devlet erkânının ağrına gitti. Çünkü o tarafa giden Ulama'yı göndermeyip ve hatta onu güçlendirip bizim memleketin sınırı olan Bitlis'e gönderip, Bitlis'i ona verip, *"Şeref Beğ'i yakalayıp bize gönderin"* diye hüküm gönderiyorlar.

Sonuçta, Hüseyin Han, Abdullah Han, Menteşe Sultan, İl Eyledi Ağa Hacı'yı Rum'a gönderdiler. *"Ulama bizden kaçıp sizin yanınıza gelmiş, Şeref Beğ de sizden kaçıp bizim yanımıza gelmiştir. Siz onu yakalayıp bize gönderin, biz de Şeref Beğ'i yakalayıp size gönderelim".* Rumlular (Osmanlılar) kabul etmedi. Ulama'yı güçlendirmeyi ve Şeref Beğ'i ortadan kaldırmayı amaçladılar. Kızılbaş emirlerine Rumluların karşı çıkacağı belliydi. [Kızılbaş emirleri] *nevvâb-ı kâm-yâb*ı Rum'a saldırmaya teşvik ettiler. Çünkü Sultan Süleyman'ın Frenge gitmesini fırsat saymışlar, ancak *Hazret-i nevvâb-ı a'lâ* bunu kabul etmemiştir. Çünkü o cihat için gitmişti ve kafirlerle savaştaydı. *"Biz bu fırsatla onun ülkesine saldırsak kafirlere yardım etmiş oluruz".* Emirler dediler ki; Rum Padişahı'nın Ulama'yı güçlendirmesinden belli ki çok geçmeden bizim üzerimize gelecek, her halde onunla savaşıp müdafaa etmemiz lazım. Bu meşveretten sonra emirler izin alıp savaş hazırlığına başladılar. Bahar gelince herkes kendi imkânı ölçüsünde uğraşmak için kendi memleketine gitti. *Ordu-yu muallâ* Çukur Sa'd'dan *dâru's-saltana-i Tebriz*'e teşrif buyurup kışlak ettiler. O esnada *hanlık* mertebesine ulaşan ve saltanata oturtulan Ubeyd Özbek'in Horasan'a gelip Herat'ı muhasara ettiği haberi ulaştı. Oranın halkı özellikle *Şâh-ı din-penâh*'ın diğer kardeşlerinden daha çok sevdiği öz kardeşi Behram Mirzâ zor duruma düştü. Kıtlık ve açlık son dereceye ulaştı. *Nevvâb-ı kâm-yâb* Özbekleri defederek kardeşini muhasara ve muhataradan kurtarmak için Horasan'a yönelmeyi önemli bulup oraya doğru harekete geçtiler.

Yılan yılının baharında, Kamış Oğlan Özbek Irak-ı [Acem] e saldırıp *devlet-i ebed-peyvend-i Şâhî*'de Esterâbâd Eyaleti'nin hâkimliğine ve *hanlık* mertebesine ulaşan Şahruh Beğ Alâüddevle'nin oğlu Muhammed Han Zülkadir'in Savuh Bulag'ın Mehor Çimeni'nde bulunan ordugâhına saldırıp talan ve katliamda bulunmuştur. *Nevvâb-ı kâm-yâb* Elkas Mirzâ'ya davul, bayrak ve ordu verip Bedirhan Ustaclu'yu da onun lalası yapıp Özbeklerin, özellikle Kamış Oğlan'ın def ve bertaraf edilmesi için Horasana yöneldi. O günlerde Şâh'ın mühürdârı Mahmud Beğ Zülkadir *kabak oyunu* (ok atma oyunu) meydanında attan düşüp öldüğü için *eşik ağası başı* olan Şalı Kulu Halife Koruklu Zülkadir'i onun yerine *mühürdar* olarak tayin ederken *eşik ağalığı*na Kara Veli Arapgirli'yi atadı. İsa Beğ Musulluoğlu Musa Beğ'e ise Azerbaycan *emîrü'l-ümerâlığını* verip onu *dâru's-saltana-i Tebriz*'e vali yaptı. 939 senesi Zilhicce'nin son on gününde (13-22 Temmuz 1533) cihângirlik bayrağını Horasan'a doğru kaldırdı.

Râyât-ı fethı-âyât (Fetih bayrağının) (Tahmasb) Horasan'a yönelmesi haberi ulaşınca Özbekler bulundukları yerlerde zulmü bırakıp geri döndüler. Ubeyd, Herat'ın muhasarasını bırakıp Maveraünnehir'e gitti. *Râyât-ı celâl* (ihtişam bayrağı) (Tahmasb), fetih, zafer ve ikbal ile Allahu Teala'nın himayesinde Horasan'a vardı. *Cennet-simât-ı Herat*'ta kışladı.

940 senesinin [....] ayında (1533-1534), Ulama Bitlis'e gelip Kürd Şeref Han, ona yardım için giden Ece Sultan Kaçar ve diğer emirlerle savaştı. Şeref Han öldürüldü. Şemseddin Beğ bin Şeref Han babasının yerine o kavmin başına geçti. Bu haber Herat kışlağında Şah'ın kulağına ulaştı. Davul, bayrak, taç, sarık, Bitlis Eyaleti ve babasının memleketinin menşuru *hanlık* lâkabıyla ona verildi.

Aynı yıla (940) tekabül eden Ejderha yılının baharında Elkas Mirzâ'yı Merv tarafına; Hüseyin Han Şamlu, Menteşe Sultan Ustaclu, eskiden *hazinedar* olup sonradan Kazvin Valiliği ve tımarına ulaşan Emir Beğ Rumlu ile Garcistan'ın fethine gönderdi. *Nevvâb-ı kâm-yâb* fetih ve zaferden sonra İmam Rıza'nın türbesini (selam ve salavât onun üzerine olsun) ziyaretle müşerref oldu.

O türbenin gümbetinin (kubbe) altından yapılmasını emretti. Bu münasebetle gereken halis altınları *hazine-i âmire*'den verip o gümbeti baştan aşağı altınla kapladılar. Bu gümbeti, yüce güneşin yeryüzündeki eşi misali feleğin gök kubbesine ibret olsun diye inşa ettiler. İhtişam bayrağı (Tahmasb) zafer ve ikbal ile Herat'a teşrif buyurdular. O esnada Elkas Mirzâ Merv'den sağ salim ve ganimetlerle döndü. Garcistan'a giden emirler de fetih ve zafere ulaşıp orada hükümeti zorbalıkla elde tutan Şah Muhammed Seyfü'l-mülûkü defedip *dergâh-ı muallâ*ya döndüler.

Bu yılda, [Şiraz] Eyaleti'ni Hamza Sultan Zülkadir'den alıp Sultan Halil'in kardeşi Gazi Han Zülkadir'e verdi. Zafer bayrağı (Tahmasb) Belh ve Maveraünnehir'e gitmek için harekete geçti. Zilhicce'nin 11. gününde (23 Haziran 1534) Herat'tan çıkıp kırk güne kadar *Oleng-nişin*'de ordugâh kurdular. Ondan sonra ulaklar Irak'la Azerbaycan'dan yetişip Ulama'nın Tebriz'e geldiğini haber verdiler.

Böylece Ulama Osmanlı Sultan Süleyman'ın veziriazamı İbrahim Paşa'yı *"şark diyarı boş ve Kızılbaş emirlerinin çoğunun gönlü benimledir"* diye aldatıp, *"eğer padişah o tarafa gelse ben o diyarın zaptını taahhüt ediyorum"* dedi. İbrahim Paşa ona aldandı. Ulama'yı büyük bir ordu ile gönderip kendisi de ardından yola koyuldu. Sultan Süleyman da onlardan sonra Azerbaycan ve Irak'a yöneldi. Ulama 940 senesinin Kurban Bayramı günü (22 Haziran 1534) Tebriz'e geldi. Musa Sultan onun geldiğinden habersiz, Rum ordusundan önce gelen taun (veba) hastalığı nedeniyle şehirden çıkıp Heştrud'a bağlı Aydoğmuş Çay ve Gavrud'da idi. Ulama Tebriz'i aldı. Musa Sultan, Aydoğmuş Çaydan Irak-ı [Acem]'e gitti. Ulama'dan sonra İbrahim Paşa sayısız askerle 941 senesinin Muharrem ayında (Temmuz-Ağustos 1534) Tebriz'e geldi. Ondan sonra Sultan Süleyman karınca ve çekirge misali askeriyle Tebriz'e geldi. Oraya *daruga* tayin etti. Bir grubu Azerbaycan vilâyetlerini zapt etmeye gönderdi. Kendisi Irak'a yöneldi. *Nevvâb-ı kâm-yâb-ı Nusret-râyât* bu haberi duyduktan sonra Sam Mirzâ'yı Ağzıvar Han Şamlu ile Herat'ta bırakıp Oleng-nişin'den kırk menzil sonra Irak-ı [Acem]'e gelip Behram Mirzâ ve

Gazi Han Tekelü'yü de yanında getirdiler. *Kurçıbaşı* Oğlan Halife lâkabıyla meşhur olan Muhammed Halife Şamlu'yu, bazı büyük *kurçı*lar ve Menteşe Sultan Ustaclu ile ordunun öncüsü olarak gönderdiler.

Ebedî saâdet ve devamlı devlet bu yüce padişahın yoldaşı olduğundan yol esnasında ordu imamı Seyyid Muhammed Cebel-i Amilî Bestam'a vardıktan sonra rüyasında gördü: *Hazret-i risâlet-penâh, Şâh-ı âli-câha* buyurdu ki, *"bütün günahlardan vazgeç ki memleketlerin fethi sana müyesser olsun."* Bu rüyayı *nevvâb-ı tevfik-âyâta* arz ettiler. Vezir Ahmed Beğ Nur Kemal ve huzurda bulunan bazı emirler bu rüya ile ilgili endişe etmeye başladılar. Bu günahlar nasıl terk edilecek? *Nevvâb-ı kâm-yâb* ilham almış bir dille *"bu gece yatıp rüyada ne gördüysek ona göre hareket edeceğiz"* diye söyledi. O gece rüyasında O hazrete (Tahmasb), pencerenin dışında *hazret-i imâmü'l-cin ve insin* (Allah'ın salât ve selamı onun üzerine olsun) *Muhtesip*[132] Mir Hadi Musevî'nin elinden tutup şarap, zina, livâtâ ve müskirata tövbe ettirdiğini gördü.

Sabahleyin rüyasını emirlere söyledi. Nasuh tövbesi buyurdular. Emirler, devlet erkânı ve muzaffer askerler, tevbe kapısı açık olduğu için muvafakat ediyorlar. Şarap, kumar ve diğer günahların yasakları ile ilgili hüküm ve fermânları *Memâlik-i Mahrûsa*'ya gönderdi. Şaraphane, macunhane, kumarhane ve kerhanelere tahsis edilen paraların memleketin bütün defterlerinden çıkarılmasını emretti. Bundan sonra dile ve kaleme getirilmemesine, mevzu bahis edilmemesine ve bu fermânlara uymayanların cezalandırılmasına hükmetti. Bundan dolayı o hüküm ve yasaklar öyle sağlam devam ediyor ki, 40 yıldır hiçbir kimse o amellere bulaşmaya cüret edemedi. Bu işler için çok kafalar bedenden ayrıldı.

Kısacası, dünyayı kateden ordu, 21 menzilden sonra, Olengnişin'den Rey'e bağlı Kebud gümbetine ulaştı. O yolculukta

132 Safevîlerde pazarların denetlenmesi, ticaretin doğru yapılıp yapılmadığı gibi işleri bulunan muhtesibin bir diğer görevi ise, ibret-i âlem için suçlu kişilere "tahta külah" takılmasına riayet etmekti. Bu uygulama toplum içinde tören şeklinde yapılarak suçlular halkın göründe küçük düşürülürdü. Dağlar, *a.g.t*, s. 103 ç.n.

Nusret-şiâr gazilerin çok sayıda atları ve develeri telef oldu. Telef olmayanlar da son derece zayıf düştüler. Buna rağmen menzil menzil harekete devam ettiler. Savuh Bulak dağına vardığında, Elkas Mirzâ, Behram Mirzâ, Hüseyin Han Şamlu, Gazi Han Tekelü, Emir Beğ Rumlu, İnak ve Süleyman Sultan Rumlu, Melik Beğ Hoyî'yi süratle *karavul* olarak gönderdi. *Ordu-yu hümâyûn* Kazvin'e geldi. Oradan Ebher'e gitti. Zencan Nehri kenarında bulunan o büyük emirlerden Kazvin'e Hünkâr Süleyman'ın büyük bir ordu ile geldiği ve şu anda Zencan'a varmış olabileceği haberi geldi. Hünkâr'ın kendisinin orduyla geldiği ortaya çıktıktan sonra hüküm üzere harem ahalisini Kum'dan *ordu-yu muallâ*ya getiren Şah Kulu Halife *Mühürdar* ve Şah Kulu Sultan Afşar yeniden haremi ordudan ayırıp İsfahân'a gönderdi. Ani baskına giden emirlere Sultaniye'ye bağlı Akdağ'da *ordu-yu hümâyûn*a katılmaları için emir gönderdi. Emir Beğ Rumlu, Çırağ Sultan Ustaclu ve Muhammed Han Zülkadiroğlu'yu karavulluğa tayin etti. O zaman orduda 7.000'den fazla asker yoktu. Hüseyin Han Şamlu, Gazi Han Tekelü ve Alâüddevle'nin torunu Muhammed Han Zülkadiroğlu diğer emirlerle aralarında düşmanlık olduğu için; orduda, büyük emirlerin ve *kurçı*ların elindeki işe yarayan atlar 1000'den fazla olmadığı için, ayrıca o esnada Zülkadiroğlu bin atlısıyla, Kaya Sultan Zülkadir, Burun Sultan Tekelü'nün oğlu Hüseyin Sultan'ın ordudan yüz çevirip Rumların yanına gitmesi tereddüde neden oldu. *Eşref-i a'lâ* düşünceye daldı. *Emirü'l-müminin* devletinin bütün taraftarları endişeye kapıldılar. Öyle ki sayısız Rum ordusunun defedilmesi şu anda nasıl mümkün olacaktır? *Din-i mübin* ordusu kıtlık, tefrika, hayvanların zayıflığı ve iki yüzlülerin nifakıyla bu kadar düşmanın karşısında nasıl dayanacaktır? Kışa elli gün kala, akrep burcunun başlarında, Ad ve Semud kavminin üzerine gelen yıldırım gibi bir yıldırım çarptı. Büyük bir kar yağdı. Soğuk o dereceye ulaştı ki kişi atıyla donuyordu. Bundan dolayı Rum ordusunda ölümlere neden oldu. Soğuğun saldırısından o orduda karıncadan ve çekirgeden fazla adam öldü. Ebrehe ordusu ebabil kuşlarının taşlarından öldüğü,

Nemrut askerlerini burunlarına giren sineklerin öldürdüğü gibi bunları da soğuk öldürdü. Enteresan ki soğuğun şiddetinden ısınmak için hareket bile edemiyorlardı. Sapkınlık yolunda kalmışlardı. *Nevvâb-ı kâm-yâb* o menzilden kalkıp Dercezin'e doğru hareket etti. O vakit Kuhkiluye[133] hâkimi Elvend Han 1.000 süvari ile yardım ve hediye olarak iki ahır güçlü ve semiz at getirdi. *Nevvâb-ı kâm-yâb-ı hümâyûn,* Kara Mahmud Avcıbaşı Arapgirli'ye o atlardan birisini verip, elli kişiyi gazilerle *zebângîrliğe*[134] gönderdiler. Onlar Harakan'a bağlı Kelenkin çölünde bir düşman grubuna rastladılar. Onlardan beş kişiyi esir alıp şahın yanına getirdiler. Onlardan, Sultan Süleyman'ın kendisinin Bağdat'a yöneldiği ve Ulama'nın ise Zülkadiroğlu'nu Tebriz'e gönderdiği öğrenildi.

Bu iş *nevvâb-ı kâm-yâb* tarafından öğrenildikten ve Hüseyin Han'ın münafıklığı açığa çıktıktan sonra *nevvâb-ı kâm-yâb*ın işaretiyle onu Şah'ın gözünün önünde öldürdüler. Gazi Han Tekelü kaçıp Ulama'nın yanına ulaşmak maksadıyla Rumların yanına gitmek için Tebriz'e yöneldi. İhtişam bayrağı (Tahmasb), kaçan Ulama, Zülkadiroğlu ve Gazi Han Tekelü'yü takip etmek için Tebriz'e doğru yola koyuldu. Hünkâr Bağdat'a gitti.

Nevvâb-ı kâm-yâb; Abdal Hüseyin Çavuşlu Ustaclu, Hamza Beğ Gazâloğlu Tekelü'yü Sultan Süleyman gelmeden önce Muhammed Şerefeddinoğlu'nun yanına Bağdat'a gönderdi. Görevi, Sultan Süleyman gelmeden önce Bağdat'ta bulunan erzakı Dicle'ye döküp, sudan geçerek Hüveyze yoluyla *dergâh-ı âlem-penâh*a gelmekti. Gazi Han Tebriz'e ulaşıp Ulama'ya *sipâh-ı zafer-dest-gâh-ı şâh-ı din-penâh*ın geldiğini haber verdi. Bu yüzden mustarip olup Gazi Han, Zülkadiroğlu ve Tebriz'de toplanan bütün kovulmuşlar şehirden kaçıp Rum yolunu tuttular. Ulama kaleye sığındı. *Nevvâb-ı kâm-yâb, dâru's-saltana-i Tebriz*'e teşrif buyurdu. 20 gün orada durduktan sonra Ulama'yı takip etmek için Van'a gitti. Orayı muhasara etti. Kışı orada geçirdi. Muhammed

---

133 İran'ın güneybatısında bir şehirdir ç.n.

134 Görevi düşman ordusundan birkaç kişiyi esir alıp onlardan düşman ordusunun nerede olduğunu, keyfiyetini ve sayısını itiraf ettirmektir ç.n.

Han Şerefeddinoğlu Şah'ın emriyle Bağdat'ı bırakıp dışarı çıktı. Hünkâr boşaltılmış Bağdat'a girdi. Orayı zapt edip orada kışladı.

18 Zilhicce 940 (30 Haziran 1534) *Gadir Bayramında*[135] *Müctehidü'z-zaman* olan Şeyh Ali bin Abdü'l-Âli, *Necef-i eşrefte* cennet bağlarına gitti. *"Muktedâ-yı Şia"* tarih düşürüldü.

Koyun yılı baharında *nevvâb-ı kâm-yâb* Van Kalesi'nin muhasarasında bulunurken yanında ve çevresinde bulunan emirler ve *kurçılar* 1.400'den fazla değillerdi. Buna rağmen kale içindekiler zor durumdaydı. Bu fakir o seferde *rikâb-ı zafer-irtikâbda* mülâzım idi. Tebriz'de *darugalık* ve işlerin intizamı için kalan Hasan Beğ Yüzbaşı Ustaclu'nun mülâzımı Kubad Ağa geldi. Ve *nevvâb-ı kâm-yâb* hamamdaydı. Ondan haberi sordu. O esnada Menteşe Sultan Ustaclu ve Emir Beğ İnak Rumlu'yu çağırıp Kubad Ağa'dan haberleri soruşturmasını istedi. Kalede mahsur kalanlar iki emiri görünce Sam Mirzâ'nın isyan ettiğini feryat ettiler. Hünkâr ona "oğul" dedi.

Beyit

سری که عارف سالک به کس نگفت
در حیرتم که باده فروش از کجا شنید

Ârif-i sâlikin kimseye demediği sırrı
Hayretteyim ki sâkî nereden duydu.

Kısacası Kubad Ağa gelip aynı haberi getirmişti. Bu esnada Sultan Süleyman'ın Bağdat'tan dışarı çıkıp Altınköprü yoluyla Tebriz'e yöneldiği ortaya çıktı. Bu yüzden muhasarayı bırakıp Tebriz'e gelmek gerekti. Buraya geldikten sonra Melik Beğ Hoyî kendisinde bulunan cimrilik, kifayetsizlik ve münafıklığından dolayı cezalandırıldı. *Divân-ı a'lâ* ve Hüseyin Han'ın veziri ve vekili Ahmed Beğ Nur Kemal ve kardeşleri Gıyaseddin Mahmud ile Şemseddin Muhammed'in içindeki kötülük ortaya çıktı. (Onlar)

135 Şia inancına göre Peygamber Efendimiz son haccında Gadîr-i Hum kuyularının yanında hacıları durdurup orada Hz. Ali'yi kendisinden sonra halife ilan etmiştir ç.n.

Horasan yolunda *nevvâb-ı kâm-yâb*ı zehirlemek istemişler ve o zaman Hüseyin Han'ın himayesinden dolayı kimse onların sırlarını açığa çıkaramamıştı. Bu esnada amellerinden dolayı tutuklanıp Alıncak Kalesi'nde hapsedildiler. Mir İnayet Hûzani-yi İsfahânî ve Kadı Mir Hüseyin Meybûdî Yezdi'nin oğlu Hoca Muinüddin Ali onların yerine *divân-ı a'lâ* veziri oldular. İhtişam bayrağı (Tahmasb) Tebriz'den çıkıp Irak-ı Acem'e yöneldiler. Hünkâr Süleyman Tebriz'e gelip *ordu-yu muallâ*nın ardınca Irak-ı Acem'e yöneldi.

Sultaniye'de *nevvâb-ı kâm-yâb* ordugâh kurduğunda *Tekelü Olayı*'ndan kaçıp Gîlân-ı Biyepes'e giden ve orada bir müddet alıkonulan Kadı Cihân el-Hasanî el-Kazvinî Muzaffer Sultan'ın işi kötüye gidince fırsat bulup ordugâha geldi. Şah'ın karşılıksız lütfuna erişip 942 yılının Safer ayında (Ağustos 1535) *veziriazamlık* makamına tayin edildi. *Ordu-yu şâhî-yi zıllullâhî*, Dercezin'e teşrif buyurdu. Hünkâr Sultaniye'ye geldi. Oradan gelip Dercezin havalisinde ordu kurdu. *Nevvâb-ı kâm-yâb* haremini savaş çıktığında gazilere engel olmasın diye ayırıp Kara Veli Arapgir *Eşik Ağasıbaşı*'nın onları İsfahân'a götürmesini emretti. Sultan Süleyman Kızılbaş hareminin ayrıldığını ve onların savaşa hazır olduğunu duyunca Dercezin'den dönüp Rum'a yöneldi. *Nevvâb-ı kâm-yâb* takip etti. Sultan Süleyman Tebriz'e gitti. *Nevvâb-ı kâm-yâb* Ucan'a vardı ve Ucan'da salihlerden biri rüyada şöyle gördü: *"Hazret-i Sultan Şeyh Sadreddin ona demiş ki, Şah'a söyle türbenin tavafına gelsin ve on iki kandil adak getirsin. Meşayıhı tavaf edip sonra da nereye isterse gitsin."* Bu rüyayı arz etti. Bu yüzden *nevvâb-ı kâm-yâb* orduyu bırakıp Erdebil'de Safiyüddin türbesinin ziyaretiyle müşerref oldu. Sonra Tebriz'e yöneldi. Serab'da *ordu-yu hümâyûn*a katıldı. Hünkâr Süleyman'ın Tebriz'den çıktığının haberi geldi. Bu yüzden *ordu-yu muallâ* onların ardınca gidip Merend'e teşrif buyurdu. Oradan Hoy'a gittiler. Orada Hünkâr'ın Ahlat'a gittiği belli oldu. Bundan dolayı (Şah Tahmasb), Menteşe Sultan Şeyhlu Ustaclu'yu, Emir Beğ İnak Rumlu'yu, Şahkulu Halife *Mühürdar*-ı Zülkadir'i, Budak Han Kaçar'ı, Saru Pire Ustaclu-oğlu Sadreddin Han'ı, İsa Beğ Musulluoğlu'nu, Muhammed Emin

Beğ *Sofracı'yı, yasavul*[136]*, bakavul*[137]*, kapıcu* ve *kıyçacı*larla[138] birlikte Behram Mirzâ serdarlığında düşmanın takibine gönderdi. (Kendisi) Karanku Deresi'ne gidip balık avıyla meşgul oldu. O gün iki Kürt gelip Ulama'nın Van'da olduğunu haber verdiler. *Nevvâb-ı kâm-yâb* ata binip hızla yola koyuldu. Molla Hasan Zaviyesi'ne varınca ateşlendi. Orada istirahat için biraz durdu. Kıssahan Üstad Mahmud, fesahat ve belâgati ile (Şah'ın) güneş ışıklı gönlünden gam tozunu temizleyip sır merkezi olan ayna misali gönlünü güzel hikâyelerle ve eşsiz rivayetlerle safileştiriyordu. Kayapa Beğ *Kurçı* Kaçar ve Şir Hasan *Kurçı* Eymur Zülkadir'i otuz *kurçı* ile Van'dan haber almaya gönderdi. Akşam olunca haber getirmeye giden *kurçı*lardan ikisi geri dönüp Ulama'nın Van'ı bırakıp kaçtığı haberini getirdiler. Bu nedenle mualla bayrak (Tahmasb), sonraki gün gidip Van'ın yakınlarında konakladı. Orada Şiraz Hâkimi Gazi Han ve Yakup Sultan Kaçar'ı 600 *kurçı* ile Hüseyin Beğ Köpekkıran Kaçar ve Hasan Beğ Yüzbaşı Ustaclu'yu emirlerin dört beş bin mülâzımları ile beraber Kürt Seyyid Muhammed'in memleketi ve ordusuna saldırmaya gönderdi.

Bu esnada Behram Mirzâ, emirler ve gazilerin, düşmanların öncüsü olan Hacı Beğ'le karşılaşıp onun iki yüz elli adamını öldürdüğü, Hacı Beğ'in kaçtığı ve dergâha bir hayli ganimet getirdikleri haberi geldi. O günün ikindi sonrası Sultan Süleyman Rumlu[139] namaz kılmaya deniz kenarına gidince Adilcevazla Erciş arasında büyük bir kalabalığın feleğe kadar yükseldiğini gördü. *Nevvâb-ı kâm-yâb*ın hizmetine gelip deniz kenarında sefalı ve havası gayet temiz bir çimenin olduğunu söyledi. Bu tür güzel şeylerden o kadar anlattı ki, *nevvâb-ı kâm-yâb* deniz kenarına gitmek istedi. Oraya varınca mezkûr Sultan uzaktan yaklaşık otuz bin kişi olan kalabalık süvarileri gösterdi. Hünkâr'ın Behram Mirzâ ve onun yanında bulunan emirlerin üzerine gitmeye karar verdiği anlaşıldı. Bu yüzden *nevvâb-ı kâm-yâb* o esnada *kurçı* olan Şah Verdi Halife Zülkadir ve Sökenoğlu Alemdar'ı haberleri olup

136 Safevî döneminde sarayda teşrifatçılık görevlisidir ç.n.

137 Sofracı demektir ç.n.

138 Terziler ç.n.

139 Bu kişi Osmanlı padişahı Kanuni Sultan Süleyman değil, Rumlu aşiretinden Süleyman'dır ç.n.

gaflete düşmesinler, imdada yetişip haber versinler diye Behram Mirzâ ve arkadaşlarına gönderdi Bu olaydan sonra *nevvâb-ı kâm-yâb-ı a'lâ* Vestan'a gitmek istedi. Behram'dan haber almak için orada durdular; gitmediler. O günün sabahı Hilhil Bahadır Arapgirlü ve Kör Şeyhi Çemişgezegî deniz kenarına keşif için gitmişlerdi. Kendileriyle Ulama'dan kaçan bir Rumî (Osmanlı) getirdiler. O Rumî'nin (Osmanlı) anlattığından Ulama'nın Diyarbekir Paşası'yla Van'a gitmek üzere Vestan'a ulaştıkları anlaşıldı. Elkas Mirzâ'nın *yasavul*larından birini yakalayıp *Şâh-ı din-penâh*'ın Van'da olduğunu haber almışlar. Bu nedenle oradan dönmüşler. *Nevvâb-ı kâm-yâb* hemen büyük *Türkman kurçıları*ndan 80 kişiyi haber almak için Vestan'a gönderdi. O esnada Kara İsmail ve Kör Şahsuvar *Kurçı*-yı Türkman düşmandan bir baş ve bir esir getirdi. Esir: "*Hünkâr'ın kuluyum*" dedi. *Nevvâb-ı kâm-yâb* Hünkâr'ın nerede olduğunu sordu. Esir Ahlat'ta olduğunu söyledi. Ona "*sen buralarda ne yapıyorsun?*" diye sordular. O dedi ki: "*Hünkâr Ulama'yı Vana göndermişti*". Ulama'nın adını söyleyince sözlerinin gerisine kulak asmadı. *Nevvâb-ı kâm-yâb* hemen ata binip süratle Ulama'nın üzerine yürüdü.

O esnada, giden *Türkman kurçı*ları Rumîlerden on yedi adam yakalayıp getirdiler. Saldırmaya karar verildi. Gece olunca yedi şâhî meşale yaktılar. *Nevvâb-ı kâm-yâb* saldırıyla meşguldü. 300 kadar Türkman, Zülkadir ve Gacarci[140] kurçısı bulunuyordu. Van ve Vestan arasındaki çay her yerde geçit vermediğinden ağaçtan dar bir köprü yapıp adamlardan bazıları köprüden ve bazıları sudan geçtiler. Yakup Sultan Kaçar ve Hasan Beğ Yüzbaşı ve Seyyid Muhammed'in memleketinden dönen *kurçı*lardan 600 kişi, Abdullah Han Ustaclu, Gökçe Sultan Kaçar, Yadigâr Sultan Musullu kendi adamlarıyla *nevvâb-ı kâm-yâb*ın ardından gidiyorlardı. Köprü havalisinde ışık görünce orada toplandılar. *Nevvâb-ı kâm-yâb*ın orada konaklayıp, atlarını yemlemeye durup, yola koyulduğunu zannetmişlerdi.

Ulama tecrübeli sipâhi olduğundan meşaleleri görünce ihtişam bayrağının orada olduğunu anlıyor ve Diyarbekir Paşası ile kaçmayı durmaya tercih ediyordu. Nihayet sabaha yakın *nevvâb-ı kâm-yâb*

140 Ağaçeri veya Kaçar olabilir ç.n.

iki bin süvari ile onlara ulaştı ve savaş başladı. Düşmanlardan birçoğu katledildi. Delü Pervane ve Alay Beği Memi Çelebi'yi sağ olarak yakalayıp getirdiler. Diğerleri kaçtılar. Delü Pervane ve Memi Çelebi, İbrahim Paşa'nın Behram Mirzâ ve emirlere saldırdığını söyledi. Bu yüzden ihtişam bayrağı (Tahmasb) geri döndü. Bu esnada Behram Mirzâ'dan İbrahim Paşa'nın saldırdığı haberine dair mektub geldi. Onlardan yedi kişinin zafere yakın gazilerin kılıçlarıyla katledilmesinden sonra geri dönüp kaçtıklarını yazmıştı. Kısacası bu taraftan Ulama ve Diyarbekir Paşası ve o taraftan da İbrahim Paşa yenilip perişan vaziyette Hünkâr'ın ordusuna gittiler. Onun ordusu karışmış hemen kalkıp kendi memleketine yönelmiştir.

Erciş ve Van toprakları *evliya-yı devlet-i kâhire*nin tasarrufuna girdikten sonra *nevvâb-ı kâm-yâb* oraları *Sultanlık* makamı verilen eski Kirman Hâkimi Ahmed Han Sufioğlu Ustaclu'ya *tiyul* olarak ihsan buyurdu. Kendisi *sipâhi-yi zafer-dest-gâh*la Adilcevaz ve oradan da Ahlat'a gidip Hünkâr'ı takip etti. Van Gölü'nün güney tarafında Kürdistan'ın içlerine gelip inatçı Kürtleri cezalandırıp Gevaş ve Vestan yoluyla Van'a yöneldi. Gevaş'ta mükerreren isyan ve kusur alametleri âşikâr olan Elvend Han Afşar'ı cezalandırıp onun ordusunu ve topraklarını Mansur Beğ Afşar'ın torunu Muhammedî Beğ bin Hasan Sultana verdi. (Ayrıca) ona *Şahruh* Han lâkabı verdi. Bundan sonra saâdet ve mutlulukla *dâru's-saltana-i Tebriz*'e teşrif etti ve kışladı. Bu kışlakta Emire Dubac Gîlânî Reştî ismiyle anılan Muzaffer Sultan tabiatında bulunan kötülük yüzünden bu iki yıl Rumiye savaşları zamanı isyan edip Rumilerle görüşüp, ondan sonra saltanatı zevâle uğrayınca gemiye binip Şirvan'a kaçmıştır. Ancak yakalanıp *dergâh-ı muallâ*ya getirildi. Sonra *nevvâb-ı kâm-yâb* Tebriz şehrinin süslenmesini emretti. Tüm ordu ve şehir ahalisi karşılamaya gittiler. Ondan sonra *nevvâb-ı kâm-yâb* ata binip *hıyâbân*[141] başına kadar teşrif buyurdu. Emir Dubac'a deriden hilatler giydirip kafesin içine attılar. Ve bu olay "Firdevsî"nin[142] kitabında şöyle nazma dizilmiştir.

141 İki tarafı ağaçlı ve çimenli eski bağlar içindeki taş döşemeli geçitler. Park ve seyir yeri. Lügatnâme-i Dehhoda.

142 Şahname'nin müellifi Gazneliler dönemindeki Firdevsî kastedilmemektedir. Safevîler döneminde yaşamış bir şair olduğu söylenmektedir ç.n.

Beyt

چو سلطان مظفر به گیلان رشت
به اعدای دین زد در بازگشت
بشورید بختش به گیلان زمین
زهر رای آمد گریزش گزین
به کشتی در آمد که گیرد کنار
ز قلزم در آید به دیگر دیار
بشورید دریا و کشتی روان
دوان شد به سرحد شاه جهان
زمامش گرفت اختر کینه خواه
رساندش به خواری به درگاه شاه
به شاهش رساندند فرمانبران
شه اندر قفس کرد او را مکان
درون قفس از فلک در عجب
عجب گر نگفت این سخن زیر لب
پس از موج بحر قفس شد مقام
درون قفس جای کردم مدام

Sultan Muzaffer Gîlân'ın Reşt'inde
Din düşmanlarının kapısını çalınca

Bahtı Gîlân toprağında ona isyan etti
Kaçış için tüm yollara baş vurdu

Gemiye binip uzaklaşmak istedi
Deniz (yoluyla) kendisini başka ülkeye atmak istedi

Deniz isyan etti gemi rotadan çıktı
Cihân padişahının serhaddine geldi

Kin besleyen yıldız geminden tuttu
Zilletle Şâh'ın dergâhına ulaştırdı

İtaat edenler onu Şâh'a ulaştırdı
Şâh, kafesi ona mekân yaptı

Kafes içinde feleğin işinden hayret etti
Şu sözü kendi kendine söylememesi hayrettir

Denizin dalgasından sonra
Kafes içinde vatan tuttum.

Emire Dubac ile iş birliği yapan Emir Mir İnâyet Hûzâni ve iki üç kişiye daha deriden hilatler giydirdiler. Maskaraları, serseri ve rezilleri onları istihza ve maskara etmeye mecbur ettiler. Onları bu halde önce Tebriz Pazarı'na, ardından Kayseriye'ye getirdiler. Kayseriye'nin ortasında onları kafes içinde sarkık tuttular. Birkaç gün böyle durduktan, bu azap ve işkenceden sonra Sâhib-âbâd Meydanı'nı süsleyip onları oraya götürdüler. Onları kafes içinde Kayseriye İmareti'nin minaresinden sarkıttılar. Kafesi dengelemek için Vezir Mir İnayeti'yi kafesin altına bağlayıp ateş yaktılar. Tüm millete ibret olsun diye bu işkence ile onlara cehennemi yaşattılar. Her ikisini diri diri yakarak cehenneme gönderdiler.

Molla Rüknüddin Kazerûnî 942 ve 943'e denk gelen Maymun yılında gazaba uğradı ve tutuklanıp cezalandırıldı. Bu hadise Muharrem'in 3 ve 8'ine denk gelmişti.

Bundan sonra *ordu-yu muallâ* Ucan yaylağına, oradan Erdebil türbesine gitti. Sonra gayret ve himmet-i âlî'nin yönü Irak (-ı Acem) tarafına döndü. Aydoğmuş Çayı'nın kenarında Mir Muizüddin Muhammed İsfahânî'yi *sadâretten*[143] azledip, fen ve hikmette bütün akranları içinde mümtaz olan ve Şâh Mîr lâkabıyla tanınan Emir Şemseddin Esadullah el-Mar'aşî Şüşterî'yi atadı. Bu tayin için *"zıllehû ebeden"* şeklinde tarih düşürüldü. Ondan sonra Horasan'a gitmek için *menzil be menzil* yol katedip Kazvin'e teşrif buyurdular. Orada Kirman seyyidlerinden olan ve *Memalik-i Mahrûse*'nin *inşâ* makamının sahibi olan Mirek Münşî hakkın rahmetine kavuştu. O mansıp *hazret-i hâkâni-yi cennet-mekânî*'nin devleti zamanı açıkladığımız olaylarda onun tecrübesinden söz ettiğimiz Muhammedî Beğ bin İsmail bin Emir Zekeriya Keçeci'ye verildi.

Gîlân-ı Lahican padişahı Karkiyâ Sultan Hasan bin Karkiyâ Han Ahmed mezkûr senenin Cemaziyelahir'inde vefat ettiği için oranın hükümeti Behram Mirzâ'ya verildi. Bu yüzden mezkûr Mirzâ Kazvin'de kışladı. Tavuk yılı baharında Lahican'a yöneldi. O memleketin ekser yerlerini tasarrufu altına aldı. Gîlân emirlerinin

143 Burada kastedilen *sadr*lık makamı siyasi değil, dinî bir makamdır ç.n.

arasında gayet muteber olan ve *nevvâb-ı kâm-yâb* tarafından "Muzaffer Sultan" lâkabı verilen Kiya Hor Kiya Gilek, Vekil Hasan Ağa Şamlu ve Mirzâ'nın veziri Hoca İnayetullah Şirazî'nin tahrikiyle tutuklandıktan sonra Gîlân emirleri itimat etmediler. Tavuk yılında isyan çıkardılar. Mirzâ Gîlân'ı bırakıp Kazvin'in Deryavek Yaylası'na geldi.

Maymun yılında meydana gelen olayların biri de Ubeyd Özbek'in Herat hâkimi, Sofiyan Sultan Hulefa-yı Rumlu ile savaşıp onu Nişabur'un Abdü'l-âbâd Kalesi'nde muhasara edip katletmesi ve sonradan Herat'ın zaptına yönelmesi idi. Mezkûr Sofiyan Hulefa, Sam Mirzâ ve Ağzıvar Han'ın Herat'ı bırakıp cihângirlik hevesiyle Kandahar'a gidip, orada yenilip, Ağzıvar Han'ın orada katledilip, Sam Mirzâ'nın Tabes-i Gîlekî'ye gitmesinden sonra Herat Hâkimi oldu. Özbek Horasan'a gelince cesaretli olduğundan Herat'tan çıkıp Özbekle savaşa girdi. Nişabur havalisinde savaşıp Abdü'l-âbâd Kalesi'ne sığındı. Kısacası Ubeyd Herat'ı kuşattı. Herat'ta Kızılbaş emirlerinden memleketi elinde tutabilecek kimse bulunmuyordu. (.......)[144] Mir Sultan İbrahim'in oğlu Mir Muhammed Tahir, Safer'in 23'ü Salı[145] günü sabahı (11 Ağustos 1536) Dervaze-i Hoş havalisinde bir delik açıp Özbekleri içeri aldılar. Böylece şehir Özbeklerin eline düştü. İhtişam bayrağı (Tahmasb) Rey'den, Damgan ve Bestam'a yöneldi. Oradan Nesa ve Ebiverd tarafına gitti. O esnada Sam Mirzâ'yı Tabes-i Gîlekî'den getirmeye *nevvâb-ı kâm-yâb*ın emriyle giden bazı emirler onunla birlikte *dergâh-ı felek-iştibâh*a geldiler. Fesada sebep olan bazı mülâzımlarını cezalandırdı. Bundan sonra şehzade Sam Mirzâ'nın *rikâb-ı hümâyûn*un hizmetinde bulunup bir yere gitmemesine karar verildi.

*Ordu-yu hümâyûn*un geldiği Übeyd Özbek'e ulaşınca Herat'ı bırakıp Merv'e kaçtı. Bu haber *nevvâb-ı kâm-yâb*a ulaştı. Süratle Merv'e yöneldi. Gayet çetin bir kıştı. Orduda koyun, tahıl ve erzak kıtlığı yaşandı. Ordu ehli çok zorluklar çekti. Kar ve buz ortamında yol katedip Merv'e yöneldiler. O, Merv'den kaçıp

---

144 Orijinal metinde de boşluk bulunmaktadır ç.n.

145 Cuma gününe denk gelmektedir ç.n.

Maveraünnehir'e gitti. *Ordu-yu muallâ* Merv'e geldi. Merv ahalisi kaçtı. *Nevvâb-ı kâm-yâb* o şehri Mustafa Sultan'ın oğlu Şah Kulu Sultan Afşar'a bırakıp onun *tiyul*u olan Kirman'ı ona *suyurgal* olarak ihsan etti. Teçhizat, silah ve erzakı *hassa-i şerîfe*'den verdi. Horasan memleketlerini zapt edip, o memleketin erbab ve reayasını toplasın diye ona para yardımı yaptı. O, bir müddet orada bulundu. Reayadan kimse Merv'e gelmedi. Düşmanların orada İskender-i Zülkarneyn zamanı inşa ettiği (seddi) harap etmesinden ve o vilâyetin harap olmasından endişe edildi. Şah Kulu orayı bırakıp *dergâh-ı muallâ*ya geldi. Erbab ve reaya onun şehirden çıkmasından sonra şehre geldiler. Önceki gibi düşmanlar orayı zapt ettiler.

Kısaca, *ordu-yu muallâ* kışın sonunda Merv'den Herat'a meyletti. Nevruz, Tavuk yılına denk gelen 29 Ramazan'daydı (11 Mart 1537). Nevruz bayramını Baba Haki'de kutladılar. Oradan *dâru's-saltana-i Herat*'a teşrif buyurdular. Herat'ı Şehzade Sultan Muhammed Mirzâ'ya verdi. Muhammed Han Şerefeddinoğlu Tekelü'yü onun lalalığına getirdi. Onlar o şehirde hükümete oturdular. Bunun için ihtişam bayrağı (Tahmasb) geldiğinde kutlama yaparak karşıladılar. Bir müddet sonra hayvanlar kış yorgunluğunu atıp tırçık[146] maruz kaldılar. Bu sırada *şehzâde-i âlem ve âlemiyân* Ebu'l-Mansur İsmail Mirzâ'nın doğum haberi Kum'dan gelip Şah'ın kulağına ulaştı. Vilâyet hidâyetinin güneşinden ışınlar *âl-i emirü'l-müminin* sevenlerinin gönüllerine düştü. Mülk ü millet o akıbeti övülmüş olan doğum ile gönülleri güçlenip canları tazelendi. *Livâ-yı cihân-güşâyî* (dünyayı fetheden sancak) Kandahar'a doğru harekete geçti. Yazın ortasında oraya vardı. Bu olay 944'te oldu (1537-1538). Kandahar zapt edildi. Orada Sam Mirzâ'nın katledilen mülâzımlarının ve Ağzıvar Han'ın intikamı alındı. Orayı Zemindâver ile birlikte *divân-ı a'lâ*'ya bağlayıp Budak Han Kaçar'ın *tiyulu* olarak verdiler. Oradan Herat'a döndü. Şehzade onun lalası ve yanında bulunan emirlerin işlerini düzene koyduktan sonra Irak (-ı Acem) ve Azerbaycan'a hareket etti.

146 Bahar mevsimi hayvanlar meraya çıktıktan sonra birkaç gün ishal olurlar. Buna "tırçık" denir ç.n.

Saâdet ve bahtiyarlıkla menzilleri katedip oradan Cam'a; Cam'dan Meşhed-i Mukaddes'e geldi. Yüksek mertebeli türbenin (Allah'ın melekleri ve tüm insanların binlerce salât ve selamı onun üzerine olsun) ziyaretiyle şereflendi. Birkaç gün o *âstân-ı felek-aşiyân*da ikamet edip, orada ibadet ve itikafla meşgul olanlara ihsanlar verip Irak (-ı Acem)'e yöneldi. Rey'e bağlı Tahran'a varınca Emir Kıvamüddin Nur Bahşi kibir ve gururundan dolayı tutuklandı. Hoca Muinüddin Meybûdî'de yakalanıp İsfahân Kalesi'nde hapsedildi. Mir Kıvamüddin orduda mahpustu. Oradan Kazvin'e ve Kazvin'den de *dâru's-saltana*-i Tebriz'e gitti. (Bu olay) Şaban'ın ortasında orada meydana geldi. Kışın geri kalanını orada tamamladı.

944 ve 945 yıllarına denk gelen İt yılında (1537-1539), Hoca Kelan Horasan Haf'ının melikzadesi köylü saflığından isyan çıkardı. Esterhaf Kalesi'ni zapt etmişti. İhtişam bayrağı Horasan'da bulunduğu zaman emirlerden bazılarını topçular ve tüfekçilerle o kalenin zaptına gönderdi. O kale istihkâmlı olduğundan zaptı uzadı. O mezkûr Melik zor duruma düşünce Üstad Şeyh Ali *Topçubaşı*'nı mülayim sözlerle ikaz etsinler diye onun bulunduğu kaleye gönderdiler. O talihsiz, mezkûr üstadı bir okla öldürdü. Bu yüzden emirler hücuma geçip kaleyi aldılar. Onu esir edip Tebriz'e *dergâh-ı muallâ*ya getirdiler. Fermân üzere Sahib-âbâd'da bulunan Nasriye Camisi'nde kötü emellerine müstahak olsun diye onu tek ayağı ile baş aşağı sarkıttılar.

Bu yıl Elkas Mirzâ'yı bazı büyük emirlerle birlikte Şirvan'ın zaptına gönderdi. Şirvan Valisi Şahruh bin Sultan Ferruh Bigerd Kalesi'ne sığındı. O kale gayet istihkâmlıydı. Bir müddet muhasaradan sonra zapt etmekten aciz olup *cihân-ârâ*ya (Tahmasb) haber gönderdiler. Şah, hemen Merend Çimeni'nden o tarafa süratle hareket etti. 27 Rebiülahir 945 Pazartesi günü (22 Eylül 1538) kale fethedildi. Şahruh esir düştü. Bir müddet sonra bertaraf edildi. Bütün Şirvan *evliya-yı devlet-i kâhire*'nin tasarrufuna girdi. Aşağıdaki kıta tarih düşürüldü.

Tarih

خورشید زمانه شاه طهماسب
کش روی زمین مسخّر آمد
گردید ردیف قطعه تاریخ
یعنی که همین«مسخّر آمد»

Zamanın güneşi Şah Tahmasb
Ki yeryüzü onun eliyle fethedildi

Bu kıtanın redifine şöyle tarih düşürüldü
Şöyle ki bu redif "musahhar âmed"

Bu konuda şairler çok şiirler yazmışlar. Örneğin o seferde bulunan Mevlânâ Şerefeddin Ali Bafki-yi Kirmânî bu olayı tebrik etmek için gayet fasih bir kaside yazmıştır ki girişi şöyledir:

زکوس بشارت به ایوان کیوان
در افتاد آوازه فتح شروان

Müjde davulunun sesinden zühalin eyvanına
Şirvan fethinin haberi ulaştı.

Diğer bir şair her mısrası ayrıca bir tarih olan bir kaside yazmıştır. Aşağıdaki iki beyit buna örnektir.

وز ادب سدره نشینان فلک از پی هم
فوج فوج آمده و صف زده در صف نعال

با چنین عسکر واین جمع کجا روی نهد
که نه اقبال کند جانب او استقبال

Feleğin zirvesinde oturanlar edep ile birbirinin ardınca
Fevç fevç gelip meclisinin eşiğinde saf tuttular.

Böyle ordu ve böylesine kalabalıkla nereye yüz tutsa
Talih onu karşılamaz mı?

Kısacası, Elkas Mirzâ fetihten sonra *dâru's-saltana-i Şamahı*'da hükümet tahtına oturdu. Lalası Bedir Han Ustaclu'yu onun yanında bıraktılar. Şirvan ülkesinin tümünü onlara verdi. İhtişam bayrağı *dâru's-saltana-i Tebriz*'e döndü.

Hoca Muzaffer'in -Onun hizmetleri ve bu devletteki hakkı dillere ve kitaplara yazılmıştır. Önceki yıl Sultanlık rütbesiyle taltif edilmiştir.- torunu (oğul tarafından) Muhammed Salih Bitikçi Esterâbâdî cehaletinin çokluğundan isyan edip Esterâbâd Hâkimi Sadruddin Han Ustaclu'ya karşı isyan etti. O Han Bestam'dan onun üzerine yürüdü. "Ağzı büyük Ustaclu" lâkabıyla meşhur olan Delü Şah Verdi Kengerlü onu yakalayıp *dergâh-ı haşmet-i dest-gâh*a getirdi. Kahır kahramanı o küfran-ı nimetin katline fermân verdi. Onu bir küp içine koyup Sahib-âbâd'ın Nasriye Camisi'nin minaresinden aşağı attılar. Onun uğursuzluğundan dolayı Hoca Muzaffer'in nesli kesildi. Bu yıl kışlak Tebriz'de oldu.

945 ve 946'ya (1538-1540) denk gelen domuz yılında, Ubeyd Özbek'in ölüm haberi geldi. Köy muhtarlığından eyalet mertebesine ulaşan Hasan Sultan Rey Şehrî'nin küfran-ı nimetinden dolayı kader gibi cereyan eden fermân üzere, Fars'ta bulunan Zülkadir, Afşar ve diğer boyların emirlerine Rey Şehr Kalesi'nin muhasarası emredildi. Bu nedenle Gazi Han Saru Şeyhlu Zülkadir ve diğer emirler oraya gittiler. Şu anda hayatta bulunan ve fermân üzere onun mallarını müsadereye memur olan Emir Seyyid Şerif onu vadelerle kaleden çıkardı. Gazi Han Zülkadir onu dergâha getirirken Germrud'a bağlı Miyanec'e varınca vefat etti. Gazi Han'ın mülâzımları Hasan Sultan'ı *dergâh-ı cihân-penâh*a getirdiler. Gazi Han'ın mansıbı Keçel Beğ Hacılar Zülkadir'in oğlu İbrahim Beğ'e verildi. İbrahim Han lâkabı aldı. Hasan Sultan Rey Şehrî fermân üzere cezalandırıldı.

Bu yılda *müstevfi'l-memâlik* Hoca Kasım Natanzi azledilip İsfahân veziri olan Hoca Gıyaseddin Ali Şirazî onun yerine *müstevfi* oldu. Tebriz'de veba görüldü. *Ordu-yu muallâ* Vezecrud'a gitti. O esnada, *nevvâb-ı kâm-yâb*ın öz kardeşi olan Perihan Hanım'ı Hasan Sultan Şeki'nin oğlu Derviş Muhammed Han'a verdiler. Veba bertaraf olunca *dâru's-saltana-i Tebriz*'de kışlak buyurdu.

946 ve 947'ye (1539-1541) denk gelen Sıçan yılında Sorluk'ta yayladılar. Gazi Han Tekelü Rumlardan yüz çevirip Irak-ı Arab'a giden Irak-ı Acem'in bazı *Kara ulus*larını Acem'e getirdi. Yine niyaz yüzünü *âstân-ı melek-pâsbân*a sürdü. Günahları affedildi.

Onu emirlerin sırasına geçirip yine tuğ, nekkare (kös), çetr, çadır ve menşurla şereflendirdi. Orada emirleri Hacı Şeyh Kürd'ün ülkesine gönderdi. İhtişam bayrağı Azerbaycan'a teşrif buyurdu. Emirler Hacı Şeyh Kürd'ün ülkesini fethettikten sonra dergâha geldiler. Salyan Eyaleti ve Şirvan'a bağlı Mahmud-âbâd'ı ve Elkas Mirzâ'nın lalalığını Gazi Han'a ihsan buyurdu. Bedir Han Ustaclu'yu dergâha çağırıp onu *divân-ı a'lâ emirliği* ile şereflendirdi. Gazi Han'ın kardeşi Ali Beğ'e Erdebil türbesinin mütevelliliğini ihsan etti. Zafer bayrağı Gürcistan gazasına gitti. Oranın fethi, valisi Levasan'ın[147] hezimete uğraması, putların kırılması, esirler ve ganimet alınmasından sonra *dâru's-saltana-i Tebriz*'e gelip kışlak buyurdular.

947 ve 948 (1540-1542) yılına denk gelen Sığır yılında, Ucan ve Sehend yaylağına gittiler. Elkas Mirzâ ve Derviş Muhammed Han Şeki *dergâh-ı cihân-penâh*a geldiler. İltifatlar gördükten sonra kendi ülkelerine dönmeleri için izin istediler. Özbek elçileri Can Çehre Bahadır Kesken Kara Sultan bin Canibeğ Han tarafından ve Huday Berdi (Hüdaverdi) ise Buhara hâkimi Abdülaziz Ubeyd Han tarafından *dergâh-ı muallâ*ya geldiler. Hediyeleri gözden geçirdiler. Kışlak Tebriz'de oldu.

948 ve 949'a (1541-1543) denk gelen Pars yılında Özbek elçileri dönüş izni aldılar. Atabeğ, Şâh'ın *mihmandan*ı Hacı Halife'yi onlarla beraber elçiliğe gönderdiler. Bu yıl yüksek dereceye ulaşan Üsküye seyyidlerinin yakınlığı sona erdi. İhtişam bayrağı yaylaktan Dizful ve Huzistan'a bağlı Şüşter'e doğru hareket etti. Oranın hâkimi Alâüddevle Ranaşi ahmaklığından dolayı *ordu-yu hümâyûn* gelmeden önce kaçıp Bağdat'ta düşmanlara sığındı. O ülke *evliyâ-yı devlet-i kâhire*'nin tasarrufuna girdi. Oranın vâliliği Ebu'l- Feth Sultan Afşar'a verildi. Zafer bayrağı Irak-ı Acem'e döndü. Kum'da kışladı. Orada Irak (-ı Acem)'in diğer mahallerinde hayratı, Kum'da *sahib-i zaman*a ait mescidi, Rey, Savuh Bulak ve Irak-ı Acem'in diğer beldelerinde bulunan *imam-zâde*lerin mezarlarının üzerinde kısa müddette muazzam imaretler inşa edip göğe yükseltti.

---

147 Aslında Lorasb'dır. Ama Safevî metinlerinde Levasan şeklinde yazılmıştır ç.n.

949 ve 950'ye (1542-1544) denk gelen Tavşan yılında, Kum'dan çıkıp Serebend, Kezzaz ve Han Görmez'de yaylak buyurdular. Hemedan havalisinde dolaştılar. Nihavend havalisinde *eşref-i akdesin* mizacı değişti. Alemler ıstırap deryasına düştüler. Tüm âbidler, zahidler ve müminler dua ve niyaz ile *zât-ı kudsî-sıfâtın* dergâhından o Hazret'in sıhhatini talep ettiler. Yüce alemdeki melekler âmin diyorlardı. Ta ki sıhhat eserleri göründü. [Yine din ve dünya için âb-ı hayât işe yaradı]. Bundan sonra Abdullah Han Ustaclu, Save ve diğer vilâyetlerin hâkimi Hamza Sultan Kazık Ustaclu oğlu Şah[Ali] Sultan'ın serdarlığında büyük emirler ve muhterem gazileri din ü devlete çeşitli fesatlar getiren Kelhor ordusuna saldırmaya gönderdi. Mezkûr emirler onları katl ve yağına ettikten sonra sağ salim ve ganimetlerle *dergâh-ı âlem-penâha* döndüler.

Bu yıl, yeniden Hoca Kasım Natanzi *istîfâ-yı memâlike* tayin edildi. Hoca Gıyaseddin Ali Şirazî azledilip tutuklandı. Recebin 12'si Salı günü (11 Ekim 1543) kışlak için *dâru's-saltana-i Kazvin-i beheşt-tezyinde* konakladı. Gazi Han her yönden devlet düşmanı olduğu için tabileriyle beraber Şirvan'da cezalandırıldı. Elkas Mirzâ lalasız kaldı.

950 ve 951 (1543-1545), Ejderha yılı, 950'nin Zilhicce günlerine denk gelen Nevruz Bayramından sonra, (951) Reibülahirin 14'ü Perşembe günü yaylak niyetiyle Kazvin'den dışarı çıktı. Ebher Çimeni'nde ordugâh kurulunca Gürkanlı Timurlu Sultanlarından ve Hindistan'ın muteber beldelerinden olan Delhi tahtının padişahı Hümâyûn Muhammed Padişah bin Bâbür Şah, Şirhan Ogan'a yenilip Kabil ve Kahdahar sınırına gelip kendi kardeşleri Kamran, Askeri ve Handal'dan Şirhan'ı defetmek için yardım istemiştir. Onlar ona kastetmiş, Kamran onun yolunu kesip bir defa daha hezimete uğratmıştır. [Hümâyûn Muhammed Padişah] sığınma talep ederek *dergâh-ı cihân-penâha* geldi. Emirleri, ailesi ve yenilgiye uğramış askeriyle *dergâh-ı selâtin-penâha* geldi. İmkânı kadar, örneğin dört miskal ve dört *dang*[148] ağırlığında bir elmas parçası hediye getirdi. *Nevvâb-ı kâm-yâb* onu karşıladı. Hiçbir padişah zamanında görülmeyen bir ziyafet verdi.

---

148 1 /6 hisse demektir.

Padişahlığa yakışır otağlar, şahlığa yakışır çetrler onun *divân-hanesi* ve evleri için nakışlı ve sade çadırlar, altın, gümüş, çini, bakır kaplar ve ipek halılar, deve katarları, kısraklar ve ahır dolusu atlar tahsis edildi. O padişahın askerleri bu atlara bindiler. Birkaç ahır dolusu at da padişahın kendisi için tahsis edildi. Öyle atlar ki eşi dahi görülmemiştir. Mezkûr padişah tamamen bu atlarla ilgilenip her birisine bir isim koyup zamanının çoğunu onları seyretmekle meşgul olmuştur. Aynı şekilde emirlerine, maiyetine, askerlerine ve kapıcısından at tutucularına kadar fâhir hilatler, at, silah ve harçlık tahsis ettiler. Savaş günü yanında bulunacak veya bulunmayacak askerinin işine yarayacak birkaç bin tümen değerinde sikke, altın, gümüş, kılıç kemeri, murassa ve sade hançer kemerleri, gümüş silah ve diğer eşyalar ihsan buyurdu. Onun için ziyafet ve merasimler tertip etti ve çeşitli yollarla gönlünü aldı. Onunla beraber Acem'de eşi bulunmayan bir av alanı olan Sorluk ve Taht-ı Süleyman Yaylası'nda avlanmaya çıktı. O avlanmaların birisinde Ebu'l-Kasım Hulefa Kaçar yanlış okla katledildi.

Kısacası Hümâyûn Padişah'a güzel meclisler kurdu. Hoş günler geçirtti. O ve onun askerlerine on iki imam Şiîliğinin şiarı olan *tâc-ı şâhî* (Kızılbaş külahı) giydirdi. 14 masuma[149] salat u salavât çektirip, Ömer, Osman, Muaviye, Yezid ve onlara biat edenlere lanet ettirdi. Bundan sonra Hümâyûn Padişah askeriyle birlikte Azerbaycan'ı dolaşmak ve Erdebil türbesini ziyaret etmek istedi. İzin alıp o tarafa yöneldi. Oranın ziyareti ile şereflenip *dergâh-ı muallâya* döndü. Zaferi şiar edinen Budak Kaçar gibi yüksek mertebeli emirleri onunla beraber gönderdi. O ilk defa Kandahar'ı şöhretli emirler ve Fatih Kızılbaş askerinin yardımı ile aldı. Kardeşi Kamran'ı yenip yakaladı. Kabil'de ve diğer yerlerde bulunan kardeşlerini ele geçirip birkaç gün sonra tahtına döndü. Afganlılara feryâd-ı figân ettirdi. İnşallah onun hikâyesini anlatacağız.

Nevvâb-ı kâm-yâb dâru's-saltana-i Kazvin'e dönüp kışladı. Bundan sonra Kazvin kışlak olarak belirlendi. *Devlet-hane* ve bağ inşası planlandı. O zamanda eşi bulunmayan bir şekilde tamamlandı.

---

149 Şia inancına göre Hz. Peygamber, Hz. Fatıma ve On İki İmam masum olarak kabul edilmektedir.

Bu fakir o imaretleri ve bağları nitelendirmek için *"Cennât-ı Adn"* isimli beş mesneviden ibaret beş bin beyitlik bir kitap nazmettim. *Nevvâb-ı hümâyûn*'a sundum.

27 Zilhicce 951 (11 Mart 1545) Yılan yılının Nevruz'u idi. 952 senesinin Muharrem'ine üç gün kalmıştı ve o yılın Muharrem'inin yedisi 952 senesine denk geldi (15 Mart 1545). İhtişam bayrağı Sultaniye yaylaklarına gitti. Oradan Horasan'a bağlı Damgan'a teşrif buyurdu. Mazanderan Hâkimi Aga Muhammed Rûzefzûn vergileri ihmal ettiği için cezalandırılıp nizam verildi. Oradan Kazvin'e hareket etti.

Bu yılda Menteşe Sultan Şeyhler Ustaclu vefat etti. Onun ordusu, bayrağı ve nekkâresi (davul, kös) oğlu Timur'a ihsan edildi. Rey Emirliği verildi. Kazvin'de kışlakta iken Elkas Mirzâ'nın Şirvan'dan isyan haberi geldi.

At yılının çoğu 953'tedir (1546). Evvela saçmalıkla Behram Mirzâ'nın Hemedan ve tevâbiinde isyan hevesine kapıldığı ve Herat'ta Sultan Muhammed Mirzâ'nın lalası Muhammed Han Şerefeddinoğlu'nun yüreğinde bir şeyler değiştiği söylentisi geldi. *Nevvâb-ı kâm-yâb* bu iki önemli işin hangi tedbirle ıslah edilmesi gerektiğini düşünüyordu. *Devlet-i ebed-ittisâl* her ikisini ardı ardına ihlasla *dergâh-ı cihân-penâh*a getirtti. O endişe bertaraf edildi. Rebiülevvel'in 19'u Perşembe günü (20 Mayıs 1546) Kazvin'den dışarı çıktı. Önce Rey'de Seyyid Abdülazim'in ziyaretiyle müşerref oldu. Oradan Harekan'a geldi. Oradan Elkas Mirzâ'nın isyan haberinin doğru çıkmasından sonra Azerbaycan'a teşrif buyurdu. Sehend'de yaylayıp Muhammed Han'ı Herat'a gönderdikten sonra öncekiler gibi *dâru's-saltana-i Tebriz*'e geldi. Çerendab'da ordugâh kurdu. Zülkadir ve Afşar tâifeleri arasında kavga çıktı. Yine bu kavga yatıştı. Elkas Mirzâ'nın validesi Hanbeği Hanım Elkas'ın büyük oğlu Ahmed Mirzâ ile şefaate geldi. *Nevvâb-ı kâm-yâb, eşik ağası başı* mansıbını elinde bulunduran ve Seyyid Beğ lâkabıyla meşhur olan Seyyid Mansur bin Seyyid Muhammed Kemûne *dîvân emîri* Bedir Han Ustaclu, *Mühürdar* Şah Kulu Halife-i Zülkadir, Sevindik Beğ Kurçıbaşı-yı Afşar ve o esnada Erdebil Tekkesi'nin mütevellisi olan Masum Beğ Safevî gibi büyük emirler, *müşrifi'l-memâliki'l-İran,*

ferid-i devrân, müfid-i zaman, seyyidlerin ve nakîblerin özü, âlimlerin âlimi, Seyyid İbrahim Safevî ve zafer-eser ordu kadısı Emir Feyzullah Bağdadî'yi Elkas Mirzâ'nın validesi ve oğluyla yoldaş edip ona nasihat vermesi için gönderdi. Cevad mevkiinde onunla görüşüp itaat yolundan bir daha çıkmaması için ant içirdiler. *Nevvâb-ı a'lâ* emirleri gönderdikten sonra fatih bayrağı Gürcistan'a doğru yöneltti. Şoragöl ve Pembek'ten geçip Gürcistan'a girdi. O kış gaza ile meşgul oldu. Oradan Erran'a bağlı Karabağ'a geldi. Zilhicce'nin 11'inde (2 Şubat 1547) Kür Çayı'nın Koyun Ulumı? mevkiinden geçti. Şirvan ülkelerine geldi. Aras tarafından Ali Çoban'a teşrif etti. Elkas (Mirzâ) ordusunu Çerkes'e götürmüştü, Şirvan'da değildi. *Nevvâb-ı kâm-yâb* 954 senesi Muharrem'inin 18'ine (10 Mart 1547) tekabül eden Koyun yılının Nevruzunu orada geçirdi. Elkas'ın Çerkes Savaşı'nda yenildiği haberi geldi. Elkas'ın ordu ayanlarından Derviş Muhammed Han Şeki'nin kardeşi Şah Nazar, Ahmed Beğ Kurçıbaşı-yı Ustaclu ve diğerleri o savaşta öldürüldü. Elkas yenilgiye uğrayan ordusuyla Kaytak Şemhal *dârü'l-mülkü* olan Tarku havalisine geldi. Oradan *Derbend-i Babü'l-ebvab*'a geldi. Orada kendi adına altın sikke bastırdı. Validesi, Köhne Şahverdi ve Tembellü Ahmed gibi diğer güvenilir adamlarını Derbend Kalesi'nde bırakıp istihkâmlı bir yer ele geçirmek ve *nevvâb-ı a'lâ* ile savaşmak niyetiyle hareket etti. Şirvan'da bulunan tüm eşleri, çocukları ve mülâzımları *evliyâ-yı devlet-i kâhire*'nin eline geçti. *Nevvâb-ı kâm-yâb* herkesi o cemaatin ailelerine zarar verilmemesi için uyardı. Onları Kür çayından geçirip Azerbaycan sınırına ulaştırmak için mutemet ve güvenilir adamlar tayin etti. Elkas'ın mülâzımları fevç fevç, grup grup ve oymak oymak onu bırakıp *dergâh-ı âlem-penâh*'a geldiler. Elkas Mirzâ'ya kötü işler yaptıran Çoban Beğ İcekoğlu Ustaclu ve Kör Sohrab Zülkadir'i ele geçirdiler. *Dergâh-ı muallâ*'da kendi akrabalarının eliyle cezalandırdılar. Elkas Kınalık'a[150] sığındı. Kumuk ve Kaytak'a gitti. Öncü giden *Mühürdar* Şah Kulu Halife-i Zülkadir, Şah Verdi Sultan Ziyadoğlu Kaçar ve Muhammedî Beğ bin Emir Han Musullu gibi emirler Şirvan'ın dağ eteklerinde bulunan Sekence Ahti Köyü'nde ona ulaşıp çoğu

150 Azerbaycan Cumhuriyeti'nin sınırlarında bulunan bir kaledir ç.n.

mülâzımlarını katlettiler. O birkaç kişi ile kaçıp kendisini Kırım'ın Şemhali'ne attı. Onun yanında durmayıp denizi geçip Kefe'ye ve oradan da İstanbul'a Osmanlı Sultanı Süleyman'ın yanına sığındı. İhtişam bayrağı yazın Şamahı'nın Cebani ve [Galebe Günbed] yaylaklarında yayladı. Devletyar Gulam ve Mirican *Tamgacı*-yı Tebrizî'nin oğlu Mir Muhammed tarafından zapt edilen Gülistan Kalesi'ni alıp harap etti. O iki bozguncuyu diğer bozguncularla birlikte ibret için cezalandırdı. Aynı şekilde Derbend Kalesi zapt edildi. Elkas'ın vâlidesi ve oğlu dergâha geldiler. Şirvan Eyaleti'ni *nevvâb-ı şehzâde-i âlemiyân* Ebu'l-Mansur İsmail Mirzâ'ya ve o hazretin lalalığını da Gökçe Sultan Kaçar'a verdi. Diğer emirlere Şirvan'dan *tiyul*lar verip onların tabiliğine verdi. Sonbaharın başlarında Kür'ü geçip *Tebriz-i işret-engîz*'de ordugâh kurup kışladı. Bu kışlakta Elkas'ın mülâzımlarının sorgulanması için emir verdi. İsyan ve nankörlükleri ortaya çıkarılanlar cezalandırıldı. *Nevvâb-ı kâm-yâb*'a vefalı kalanlar, Elkas'ın isyanıyla ilgisi bulunmayanlar ve belki ona mâni olmaya çalışanlar emirlik, yakınlık ve makamlar elde ettiler.

Maymun yılının çoğu 955 senesindedir (1548-1549). Baharın ilk günleri Elkas'ın Rum'a gittiği, *Tâc-ı Şâhî*'yi (Kızılbaş tâcı) bıraktığı doğrulandı. Osmanlılara bağlandı. *"Denize düşen yılana sarılır"* mazmununca onları bırakmıyordu. Hünkâr Süleyman iki kere bu diyara gelmesine rağmen bahtsızlıktan başka bir şey elde edemedi. Cihâna âşikâr olan o rüsvâlıkla döndü. Netice olarak Bağdat'ın zaptına sevindi. Bu defa da Elkas onu aldatıp *"bütün Kızılbaş'ın gönlü benimledir"* dedi. O gafile *"Kızılbaş pâdişâh-zâdesi idin ve başında tâc-ı şâhî vardı"* diyorlardı. *"Hangi muteber Kızılbaş bugün taç bırakıp Osmanlılara sığınıp dede baba yolundan ve masum imamlar Şialığından ayrılıp senin hizmetine girer".* (Osmanlılar) Büyük orduyla Azerbaycan'a yöneldiler. *Nevvâb-ı kâm-yâb* da haremini Seyyid Beğ Kemûne serdarlığında İsfahân'a gönderip düşmanlara cevap vermek için Azerbaycan'da ikamet etti. 4 Cemaziyelahir'de Tebriz'den dışarı çıktı. İtibarlı kurçılara çeşitli silahlar, aslan yürekli, kaplan ciğerli, koşucu savaş atları verdi. Büyük emirlere kendi ordularını güçlendirip düşmanlarla savaşması

için memleketlerinin (tiyullarının) bir yıllık gelirine tekabül eden miktarı, bilfiil *hazîne-i âmire*'den nakden verdi. Onun karşılığında kendi *tiyul*larının gelirlerinden *hazîne-i âmire*'ye sonradan vermeleri gerekirdi. Azerbaycan ve Irak (-ı Acem) oymaklarından yüz bin kişi arasından otuz binini seçip onlara (boy-nöker) adı verilip, orta ve aşağı rütbeli *kurçı*lara *hazine-i âmire*'den yıllık *mevâcib* verdi. Gereken silahları *kor-hâne*'den[151] ihsan buyurup savaşa hazırlandı. Ve Keliber'in İşkenber yaylağına gitti. Hünkâr ve Elkas Azerbaycan'a gelinceye kadar orada yayladı.

Nevvâb-ı kâm-yâb Abdullah Han Ustaclu ve şiarı zafer olan bazı büyük emirleri *karavul* (öncü) olarak gönderdi. (Onlara) Hünkâr'ın *karavul*ları ile karşılaşınca kendilerini onlara gösterip savaşmadan *ordu-yu muallâ*ya dönmeleri konusunda emir verdi. Ta ki muhalifler cesaretlenip ülkenin (vilâyetlerin) içine gelsinler. (Osmanlılar) Tebriz'e geldikten sonra *âlem-ârâ-yı nevvâb-ı kâm-yâb*'ın düşündüğü şekilde kimseye söylemeden hareket edilsin. Mezkûr emirler aynı şekilde yaptılar. Henüz yanında 1.000 kişi bulunduran Behram Mirzâ, yanında 2.500 kişi bulunduran Şiraz Hâkimi İbrahim Han, yanında 1.000 kişi bulunduran Kuhkiluye Hâkimi Mahmud Han Afşar, maiyetinde 500 kişi bulunduran Darabcerd Hâkimi Allah Kulu Beğ İcek Oğlu Girampa, yanında 500 kişi bulunduran İc, Neyriz ve Fesa Hâkimi Çerendab Sultan Şamlu, maiyetinde üç yüz kişi bulunduran Fars'ın Kazerûn Hâkimi Köpek Sultan Afşar, maiyetinde 500 kişi bulunduran Sungur Dinever ve Kürdistan Hâkimi Çerağ Sultan Girampa Ustaclu, maiyetinde 300 kişi bulunduran Ali Kulu Beğ Türkmen, 350 kişiden ibaret *Kazvin kurçıları*, Kazvin'de bulunan 200 Söklen (Lorlar olabilir) ve Tatar boy nökerleri, ki toplam 7.250 kişi idiler. Bunlar orduya mülhak olmadıkları için onlar gelip katılmadan cenge başlamak uygun görülmedi. Meşkin'in Eher Çayı kenarında ordugâh kurdular. Emirlerin gelmesini beklediler. Çerağ Sultan, Çerandab Sultan, Ali Kulu Beğ ve Allah Kulu Beğ ordularıyla geldiler. İbrahim Han Zülkadir üç yüz kişilik maiyetiyle orduya katıldı. Sonraki gün emirlerin yakında geleceklerine dair alametler göründü. Hünkâr

151 Cebe-hane silah deposu ç.n.

Cemaziyelahir'in 20'si Perşembe günü (27 Temmuz 1548) Tebriz'e geldi. Orada dört gün kaldıktan sonra onun durmasının Sultan Ebu Said Gürkan'ın Karabağ'da durması gibi olacağını anlayıp geri döndü. 25'inci Salı gününün gecesi Tebriz'den kalkıp geldikleri yoldan geri döndü.

Bu esnada gayb aleminden *şâh-ı din-penâh*a iki fetih meydana geldi. Birisi padişahlık mücevher sandığının kapısı ve şâhin-şâhlık kulesinin incisi, yani *şâhzâde-i cihân ve cihâniyân seyyidetü'l-muhaddirât-ı fi'z-zamân* -bu kitap onun adına yazılmış, onun ömrü ve bahtının ebedî olması için dua ile süslenmiş- yani *nevvâb-ı müstetâb nâmûs-ı âlem-i fâtımatü'z-zemânî, Mehdi Ulya* -Allah onun saltanat beşiğinin gölgesini iki alemin başında payidar etsin.- Perihan Hanım'ın doğumu, ikicisi bu hoş akıbetli hayırlı mevludun ayağının uğurlu olmasıyla Hünkâr'ın gayet ıztırap ve ıztırar içinde Tebriz'den dönmesi idi.

Her halde İbrahim Han Zülkadir ve bazı muteber emirleri düşmanların takibine memur edip zafer nişaneli bayrak Çaldıran Olengi'ne gitti. Oradan nevvâb, İsmail Mirzâ'yı Şirvan ordusu ve bazı emirlerle Kars Kalesi'ni tamire gelen bir grup düşmanın üzerine gönderip kendisi *nefs-i nefisi* ile düşman ülkesine yöneldi. Bütün Pasin, Sarısu, Hınıs, Ahlat Erzurum, Tercan, Bayburd, Erzincan, Harput ve Trabzon havalisiyle zafer eserli askerlerin atlarının ayakları altında ezildi. Rüstem'in Siyavuş olayından sonra Turan topraklarında yaptığını yaptılar. Kızılbaşlar o havaliyi öyle istila ettiler ki, Hurcinlu lâkabı ile meşhur olan aşağı rütbeli boy nökerleri kendi başlarına Rum'un muteber vilâyetlerine saldırıp altını üstüne getirdiler. Öyle ki bir vilâyetin ahalisi Hurcinlu tâifesinin önünden kaçıp o sınırda bulunan bir büyük adaya sığındılar. Onlara *"hangi han ve hangi Kızılbaş sizin vilâyete gelmiş ki bu şekilde vatanınızdan kaçıyorsunuz?* diye sordular. *"Hurcinlu Sultan bizim vilâyete gelmişti"* diye cevap verdiler.

Kısacası Rum'un muteber vilâyetlerine öyle bir şey yaptılar ki yıllarca telafisi mümkün olmadı. *Hümâyûn*'un Pasin'de ordugâh kurduğu esnada Kars'ın tamirine gelenlerin üzerine gönderilen İsmail Mirzâ ve emirler geldiler. Ve 8.000 kişilik o gruptan

2.000 kadar kelle ve ganimet getirdiler. Onların serdarı Alâüddevle Zülkadir'in neslinden olan Küçük Muhammed Han Zülkadiroğlu'nun kardeşi Ali Beğ idi.

Kayda değer güzel olaylardan biri odur ki, o vakit Esterâbâd Hâkimi İskender Ağa Alemdar Şah Ali Sultan Ustaclu Esterâbâd'a vardı. Din Muhammed Han'ın kardeşi Ali Sultan serdarlığında Harezm Özbekleri'nin 7.000 kişilik Günbed-i Kabus havalisine gelen ordusunu Şah Ali Sultan 1.500 kişiyle savaşıp yenmişti. Böylece bir katar katıra kelleler yükleyip Katırabad'dan (Esterabad) döndü.

Hümâyûn Erzincan'da ordugâh kurduğu zaman adamlarıyla *karavul*luğa (öncülüğe) giden Zülkadir *yüzbaşı*ları bir saatliğine bir dere kenarında istirahat etmek istemişler, başlarını koyup yatmışlardı. Hünkâr'ın muteber emirlerinden Osman Paşa 600 askerle normal olmayan yolla mezkûr yüzbaşılara saldırmış ve savaşa başlamışlardı. O savaş ormanının aslanları ve hileden endişe etmeyen bahadırlar yerlerinden kalkıp cihânı kateden atlarına binip o Osmanlı askerlerini dağıtıp onların çoğunu keskin kılıçlarla cehenneme gönderdiler. Onların kellelerini, ganimetler, altın ve gümüş eyerli atlar, Mısır kılıçları, Arap süngüleri ve davudi zırhlarıyla *dergâh-ı cihân penâh*a gelip kendi değerleri ve hürmetlerini artırdılar. Hünkâr Süleyman ümitsiz, zararlı, nankör ve ne Müslüman ne kâfir olan Elkas'la kendi ülkesine döndü.

Ramazan ayının 14'ü Çarşamba günü (17 Ekim 1548) dünyayı kateden ordu, Erzincan'dan kalkıp Azerbaycan'a dönmek için hareket etti. Şevval'in hayır ve talihle biten ilk günlerinde Çukur Sa'd'ın Üç Kilise havalisi zafere yakın ordunun ordugâh yeri oldu. Bu esnada Van Hâkimi Şah Ali Sultan Çepni, Hünkâr'ın önünde dayanamayıp Van'ı onların tasarrufuna verdiği için İsmail Mirzâ, Abdullah Han ve Gökçe Sultan'ı oranın zaptına gönderdi. Kendisi Şeki'nin zapt edilmesi için Erran'a bağlı Karabağ'a teşrif etti. Sevindik Beğ *Kurçıbaşı*-yı Afşar'ı diğer büyük kurçılarla sudan geçirip Şeki'ye gönderdi. (İsmail) Mirzâ ve emirlerin işlerinin düzene konulması için kendisi Kür Nehri'nin kenarında geziyordu.

Hünkâr ve Elkas döndükten sonra Elkas Hünkâr'ı infialden çıkarmak için izin istemiş ve demiş ki: *"Bana izin verin. Bağdat ve Kürdistan tarafından Irak-ı Acem'e gidip İsfahân'da Kızılbaş'ın haremini elime geçirip zapt edeyim."* Hünkâr kendine faydalı olacak şekilde, Irak-ı Acem sınırına (Elkas) varınca *nevvâb-ı a'lâ* bu haberi duyup ıstıraba kapılıp Rum topraklarından dönecek niyetiyle izin vermiş. Elkas, Şevval'in 3'ünde (5 Kasım 1548) Bağdat yoluyla Hemedan'a gelip Behram Mirzâ ve Çerağ Sultan'ın ordusunu yağmalayıp, Behram Mirzâ'nın cariyelerini kendi adamlarına verip, Bediüzzaman Mirzâ'yı kendisiyle götürüp Kum ve Kaşan'a yöneldi. O memlekette padişahın adamlarının ve zanaatkârların ellerinde bulunan mallarını alıp durmadan gidip İsfahân'a vardı. Harem, emirler, vezirler ve ordu ahalisi o şehirde bulunduğu için, Seyyid Beğ Kemûne ve *harem kurçılarının yasavulbaşısı* Süleyman Beğ Melkenoğlu Zülkadir mezkûr kurçılarla beraber harem ordusunun muhafazasına kalkıştı. İsfahân seyyidlerinin *nakîbi, kelanter*[152], şehrin büyükleri ve ahali -*şâh-ı din-penâh* bize itimat edip haremini emanet etmiş diye- yiğitlik gösterip şehri kapatıp Elkas'ın içeri girmesine fırsat vermemişlerdi.

Seyyid Yakalı Kürd Vermezyar, Hemedan'dan gayet süratli bir şekilde gelip Elkas'ın Irak'a geldiği haberini Kür Nehri kenarında *nevvab-ı a'la*ya ulaştırdı. Hemen İsmail Mirzâ ve emirleri Van'dan geri çağırıp Şirvan Hâkimliğini Abdullah Han Ustaclu'ya verip Behram Mirzâ'yı önceden Irak (-ı Acem)'e gönderip kendisi onun ardından hareket etti. Bu kış Halhal ve Tarum yoluyla Kazvin'e teşrif etti. Elkas korkuya kapılıp Behram Mirzâ'nın hareketini *nevvâb-ı kâm-yâb*ın hareketi sanıp hemen İsfahân'dan kalkıp Fars'a yöneldi. Yezd Has Kalesi'ne varınca orada katliam yapıp orayı talan etmiş, durmadan Şuşter'e gidip orayı muhasaraya almış, Şahmir Sadr lâkabıyla meşhur olan Seyyid Şemseddin Esedullah'ın oğulları Mir Seyyid Ali ve Mir Abdülvehhab memleketlerini güçlendirip müdafaaya kalkmışlar, Elkas orada da bir iş yapamayıp Dizful'a[153] gitmiş ve orayı da alamadan Bayat Kalesi yoluyla Bağdat'a gitmiş.

152 Osmanlılardaki "Subaşı"ya denk gelmektedir ç.n.

153 Huzistan eyaletinin şehirlerinden birisidir. Eski adı "Endamiş"tir. "Diz" Nehri kenarında bulunmaktadır. Şehir adını buradan almaktadır. Moğol ve Timur saldırılarına maruz kalmamıştır ç.n.

Ama yüce bayraktan önce Irak (-ı Acem)'e gelen Behram Mirzâ, Kaşan'da Elkas Mirzâ ile iş birliği yapan münafık ve düşmanları cezalandırdı.

Şehriyârî lâkabıyla meşhur olan ve Elkas'ın hurucu ümidi ile kendi tahsildarı Muhammedî Beğ Kaçar ile beraber Elkas'a yardım edip, isyan çıkarıp, sonunda öldürülen Mir Ali Sarukî'nin evlatları Elkas'ın yanına gidip onun hilatini giyip fesat üretmeye ve adam toplamaya başlamışlar. O esnada daha önce dediğimiz gibi Elkas Mirzâ kayıplara karışmıştır. Behram Mirzâ cezalandırma işini bitirdikten sonra dönüp kapı halkının yağmalandığını görünce üzüntü içinde Kaşan'a getirmiş. O adamın (Mir Ali Saruki) evlatları Efzel ve İnayeti'yi yaptıkları kötü emeller için feci şekilde cezalandırmış. (Behram Mirzâ) Ondan sonra kendi bölgesine gidip kapı halkına çeki düzen vermiştir.

Çoğunluğu Tavuk yılına denk gelen 956 senesinde (1549-1550), zafer bayrağı Rebiülahir'in 9'unda (7 Mayıs 1549) Kazvin'den dışarı çıkıp Hemedan Yaylağı'na yöneldi. Oradan menzil menzil Kürdistan'a gitti. Elkas Mirzâ Rumlardan (Osmanlılar) yüz çevirip Şehr-i Zor havalisinde ikamet eden Behram Mirzâ'nın oğlu Bediuzzaman Mirzâ'yı arabulucu olarak *dergâh-ı muallâ*ya gönderdi. Kendi nökeri Karaca Mireki'yi onunla beraber gönderdi. *Nevvâb-ı kâm-yâb*da bir iki kere bazı büyük seyyidlerden *atabe-i illiyye-i mukaddese-i münevvere-i rezeviye*'nin (Meşhed) *hâdimbaşı*sı Mir Abdülazim Baberkâni'yi sınırsız iltifatla Elkas Mirzâ'ya gönderip af ümidi verdi. O *dergâh-ı muallâ*'ya gelmekte ayak sürüyordu. O esnada Rum askeri ona saldırmış ve adamlarını dağıtmıştır. Oğuz ordusunun Sencer'e yaptığı gibi Kürtler onun çevresinden dağıldılar. O (Elkas Mirzâ) çaresiz kalıp Bege'nin kardeşi Sorhab Erdelan'ın dağlık ülkesine sığındı. Mir Abdülazim'in ardından Şah Nimetullah Bâki bin Emir Şehid Abdülbaki Nimetullahî Yezdi'yi de Elkas'ın yanına gönderdiği için Ramazan'ın 9'u Salı günü (1 Ekim 1549), onu, yirmi adamıyla Meraga'ya bağlı Miyanduab'dan *dergâh-ı muallâ*'ya getirdiler. İki günden sonra onu İbrahim Han Zülkadir ve Hasan Beğ Yüzbaşı Ustaclu eşliğinde

Meşkin'in Yaft (kasabasının) Kahkaha Kalesi'ne gönderdi[154]. Orada muhafızlarından iki üç kişi onu baba ve kardeşlerinin kısası için Rebiülevvel'in 25'inde kaleden aşağı attılar. O ölüp cehenneme gitti ve şerri defedildi.

Aynı şekilde o sıralarda Behram Mirzâ hastalanıp Ramazan'ın 29. gecesi (21 Ekim 1549) Hakkın rahmetine kavuştu. Onun naaşını ins ü cinin imamının bulunduğu Meşhed-i Mukaddese'ye götürüp orada defnettiler. 33 yıl yaşadı.

Maymun yılında Şirvan'a gönderilen Abdullah Han Ustaclu, Rum olayları zamanında İsmail Mirzâ ve Gökçe Sultan *dergâh-ı cihân-penâh*'a geldikleri zamanda, Şirvan Sultanları neslinden Burhan isimli bir adamın orayı istila ettiği haberini *nevvâb-ı kâmyâb*a gönderdi. Azerbaycan emirlerine Abdullah Han'ın yardımına gitmeleri emri verildi. Emirler mezkûr Han ile beraber gemi ile Cevad (mevkiinden) (Kür) Nehri'ni gemiyle geçip Ali Çoban mevkiinin aşağısında ordugâh kurmuşlar. Burhan Şirvan askerini toplayıp Bigard Deresi'ne gelmiş, orada onun üzerine gitmek zor olduğu için Ali Çoban'da on beş gün durmuşlar, bu esnada Burhan kendi eceliyle ölmüş, Şirvanlılar onun akrabalarından Mihrap isimli bir erkek çocuğunu saltanata getirmişler ve kendi mevzilerini çeper ve hendekle sağlamlaştırmışlar. O haber (Abdullah) Han'a ulaştığında onların sığınağına saldırmış ve muhasara etmişler. Şirvanlılardan çoğu katledilmiş, Mihrap canını kurtarmış. Bundan sonra onun (Burhan) akrabalarından Kurban Ali isimli bir şahıs Şirvan serserilerinden bir grubu Dırav'da -deniz kenarında bir adadır. Kür Nehri bu adanın iki tarafından denize dökülmektedir- toplayıp muhalefet izhar etmiştir. Han ve emirler kışın ortasında Kurban Ali'nin üzerine gitmiş, onu ve adamlarının çoğunu katletmiş. Bundan sonra Şirvan temizlendi. Abdullah Han kendi hükümet merkezine giderken emirler de kendi memleketlerine gittiler. Bu haber Kazvin kışlağında *câh-ı celâl*in (Tahmasb) kulağına ulaştı.

---

154 Kaynaklarda Elkas Mirzâ'nın Alamut, Meşhed ve Kahkaha Kalesi'ne sürüldüğüne dair rivayetler bulunmaktadır. Hasan Beg Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, tashih ve tahşiye: Doktor Abdülhüseyin Nevâî, c. III, İntişârât-ı Esâtîr, Tahran 1389, Elkas Mirzâ'nın Kahkaha'ya gönderildiğini yazmakta, fakat onun kaleden atılmak suretiyle öldürüldüğünü yazmaktan içtinap etmektedir ç.n.

Bu yıl *şehzâde-i âlem ve âlemiyân Mehdi Ulyâ* ve *nevvâb-ı a'lâ*-nın öz hemşîresi *hadice-i zamân, belkîs-ı devrân*, Şâhzâde Sultanım, İmam Rıza'nın -ona salât ve selam olsun- ziyaretine müşerref oldu. Şah Kulu Halife-i *Mühürdâr* bir grup zaferi şiar edinmiş *kurçı* ile Mehdi Ulya ve o Hazretin hizmetindeydiler.

957 ve 958'e tekabül eden İt yılında (1550-1551) *ordu-yu muallâ* 19 Cemaziyelevvel Perşembe günü (5 Haziran 1550) Kazvin'den Sultaniye Yaylası'na ve oradan Azerbaycan'a doğru yöneldi. Haremini gönderdi. *Nevvâb-ı kâm-yâb* o yıl Erran'ın Karabağ menzillerinde kışladı.

O vakit Horasan memleketlerinin vezirliğinden sonra *divân-ı eşref-i a'lâ* mansıbına Hoca Gıyâseddin Ali Şirazî ile ortak olarak getirilen Emir İbrahim bin Emir Zekeriya'nın oğlu Hoca Emir Beğ Keçeci yakalandı. Şirvan veziri Ağa Muhammed Ferahanî onun yerine tayin edildi.

958 ve 959'a denk gelen Domuz yılında (1551-1552) Kür Çayı'ndan geçip Şeki'yi zapt etti. Devlet sayesinde iktidarı günbegün artan Derviş Muhammed bin Hasan Sultan Şeki'ye Derviş Muhammed *Han* lâkabı verdi. Bazı zamanlar *nevvâb-ı kâm-yâb*ın hemşiresinin nikahı ve damatlığı sayesinde işleri yürüyordu. Ama Mehdi Ulya'nın ölümünden sonra bu imkân ortadan kalktı. Ondan mükerreren ve defalarca isyan alametleri göründü. Kaçıp Elburz Dağı'nın başında bulunan *Gelesen Göresen Kalesi*'ne sığınıp Çerendab Sultan Şamlu'nun mülâzımı Cerid Oymağı'ndan olan Köse Pir Kulu Şamlu onu (Derviş Muhammed) tutuklayıp katletti. Kellesini *dergâh-ı cihân-penâh*a getirip iltifat gördü.

Aynı şekilde bu yıl, Frenk Padişahı'nın elçisi Hürmüz yoluyla gelip nefis hediyeler getirdi. Sonra dönüş izni alıp aynı yolla döndü.

Aynı şekilde bu yıl, Hamza Sultan Kazık'ın oğlu Şah Kulu Sultan Ustaclu Horasan'da Meşhed-i Mukaddes Hâkimliği'nden azledilip Çukur Sa'd valiliğine tayin edildi. Onun yerine Ali Sultan Tatıoğlu Demircilü Meşhed'e gitti. *Ordu-yu muallâ* Şeki'den Karabağ'a oradan Gürcistan'a gitti. Mülük Kalesi, diğer muteber vilâyetler ve sığınaklar fetih ve zapt edildi. Ordunun içinde bazılarına veba

bulaştığı için Hümâyûn'un fermânıyla onlar ordudan çıkarılıp bu vesileyle o bela *Asâkir-i Mansûre*'den uzaklaştırıldı. Erran'a bağlı Karaağaç'da kışlak yapıldı.

Din Muhammed Özbek, o tâifenin bahadırlarından birisi olan Harezm Kulu Muhammed'i *nevvâb-ı kâm-yâb* tarafından oraya elçi olarak gönderilen Kadı Ataullah Râzi El Hüseynî ile beraber dergâha gönderdi. (Harezm Kulu Muhammed) Şah'a yaraşır iltifatlardan sonra izin alıp döndü. Sebzvar'a döndükten sonra Din Muhammed'in ölüm haberini alınca vehim ve korkuya kapılıp oradan kaçarak Ceride'ye gitti.

959 ve 960'a denk gelen Sıçan yılında (1551-1553), *nevvâb-ı kâm-yâb-ı eşref-i akdes-i a'lâ*, sınır emirlerine cesaretle tehdit dolu mektuplar yazan ve Şah'ın hükmüyle Gürcistan'a bağlı Dav İli'nde cihad ve gaza ile meşgul olan Kızılbaş boy nökerlerine saldırıp, onlardan bir grubunu öldüren Erzurum hâkimi İskender Paşa'nın cezalandırılması için Ahlat, Erciş ve o havaliye gitti. Ramazan ayında Erciş havalisinde ordugâh kuruldu. Oranın kale ve şehrinin etrafını Rumiler (Osmanlılar) istihkam etmişlerdi. Ordugâh serserileri orduya baskı yapıp savaşa başladılar. Bu yüzden zafere ulaşan gaziler onların yardımına gitti. Birkaç gün sonra o seferde top ve Şâhi tüfeklerinin yanlarında bulunmaması ve karşı tarafın bütün donanımlarıyla hazırlanmalarına rağmen şehir zapt edildi. Kale içindekiler zor durumda kaldı. *El-emân el-emân* feryatları kaleden göğe yükseldi. Şah'ın şefkat ve merhameti kale ahalisine şamil oldu. Sevindik Beğ Kurçı ve büyük kurçılara gidip, kalenin kapısında durup, nusret eser askerlerden kale ahalisine eziyet edenlere mâni olmalarını emretti. Ta ki onlar, eşleri, çocukları, malları, hayvanları, erzak, zahire ve eşyalarıyla dışarı çıkıp nereye isterlerse gitsinler. Böyle bir merhamet hiçbir zaman ve hiçbir kimse tarafından görülüp duyulmuş değildi. Bundan sonra Erciş'ten daha sağlam olan Ahlat Kalesi'ne gittiler. Orayı zorla fethettiler. Elkas'ın dayısı ve aynı zamanda *kurçıbaşı*sı olan Ali Beğ Musullu'nun oğlu Bediuzzaman orada katledildi. Aynı şekilde Bargiri Kalesi de fethedildi. Her üç kale harap ve yerle bir edildi. Bazı emirlerle Erzurum Hâkimi İskender Paşa'nın üzerine giden İsmail Mirzâ, onunla müthiş

bir savaş yapıp ordusunu dağıtıp yerle yeksan etmişti. O (İskender Paşa) kılıç artığı birkaç kişiyle kaçıp kaleye sığındı. İsmail Mirzâ emirlerle sağ salim, muzaffer, mansur ve ganimetlerle *dergâh-ı cihân-penâh*a geldi. Onun ordusunda düşmanlardan kelle, esir ve ganimet almayan çok az kişi vardı. Çok sayıda altın ve gümüş eyerli koşu atı, altın ve gümüş kılıç, hançer kemerleri ve nefis silahlar o savaşta Kızılbaş askerinin eline geçti. Muteber Rumîlerden Zülkadir Sancağı'nın sahibi Kebir İsa gibi çok sayıda esir alındı. *Ordu-yu muallâ*da kılıçtan geçirildi. Kebir İsa'nın derisini soydular. O kış seferle geçti. Nevruz yaklaşınca Urmiye'ye döndüler.

Od yılının nevruzu, bazıları 960'ta ve bazıları 961'de (1552-1554) Urmiye'deydi. Haddini aşıp isyan eden Kürtleri cezalandırdı. Hünkâr işi böyle görünce sulha meyletti. Nikahlısı Haseki Sultan ve kızı *Şâh-ı din-penâh*'ın (Tahmasb) yanında gayet muazzez olan öz hemşiresi *nevvâb* Şâhzâde Sultanım'a mektuplar yazdılar. Hünkârın damadı ve veziriazamı olan Rüstem Paşa da büyük emirlere mektuplar yazıp sulh istedi. *Nevvâb-ı kâm-yâb-ı a'lâ* düşmanları düşmanlığı bırakıp sulh isteklerinin gerçek olup olmadığını araştırmak için *Şemsü'l-felek* lâkabı ile meşhur olan Irak-ı Acem'in muteber seyyidlerinden olan Seyyid Mehdi'nin oğlu Mir Şemsüddin Ali el-Hüseynî el-Delicânî'yi oraya elçi olarak gönderdi. *Ordu-yu muallâ* bundan sonra baharın ilk günlerinde Nahcıvan beldesine teşrif buyurdu. Şâh'ın ikmal ve iaşesi burada katıldı. Nahcıvan'dan yaylaklara gitti. Selmas ve Hoy'a kadar gezdi. Bu sefer esnasında Kürdistan'da çok kaleler fethedildi. Mutluluk içinde Nahcıvan kışlağına yöneldi. Bir müddet vezirlik yapan ve ondan sonra istifa edip Kazvin'de uzlete çekilen Kadı Cihân el-Hasenî bu yıl bazı iddialar dolayısıyla *dergâh-ı felek-iştibâh*a gelip tavaf ihramı bağlayıp bazı mühim işler yaparak dönüş izni aldı. Dönüş esnasında Zencan'da vefat etti.

Rum'da Veziriazam Rüstem Paşa Sultan Süleyman'ın oğlu Sultan Mustafa'dan korktuğu için hile düşünüp Hünkârı onun katline tahrik etti. Sultan Mustafa'yı öldürdüler. "Mekr-i Rüstem" şeklinde tarih düşürüldü. Bundan sonra oğlu Sultan Muhammed de katledildiği için "sitem-i mükerrer" tarih düşürüldü.

961 ve 962'ye tekabül eden Pars yılında (1553-1555), Hünkâr'ın Azerbaycan'a yöneldiği haberi Yurt Kışlağı'na ulaştı. Onun Halep'te kışlaması bu haberi doğruladı. Bu yüzden Tahmasb *nusret-eser*li askerlerin işlerini düzene koydu. Düzenlemeler yaptı. 6 Recep Perşembe (7 Haziran 1554) günü zafer alametli bayrak (Tahmasb) Pazarçay'a doğru hareket etti. Şaban'ın sonlarında Hünkâr Nahcıvan'a geldi. İki gün sonra, yani bu ayın 27'sinde (28 Haziran 1554) geri döndü. Ulama'nın mülâzımını sulh istemeye gönderdi. *Nevvâb-ı kâm-yâb yasavul* Ulama'nın sözüyle sulh etmem diyerek kabul etmedi. Eğer muteber paşalardan biri sulh istemeye gelirse sıkıntı çıkarmayacağını söyledi. *Nevvâb-ı kâm-yâb* Rumları takip edip, onların ordu ve ülkelerini harap etmek niyetindeyken bundan tamamen vazgeçti. Aynı şekilde Ramazan ayı (Temmuz-Ağustos 1554) geldiği için bu ayın hürmetine Rum diyarına gitmedi. Gürcistan'a bağlı Şuşat ve Gargara'ya gitti. Muzaffer askerler küfür diyarında Ramazan'ın sonuna kadar (Ağustos 1554) esir alma ve talanla meşgul oldular. Bu sırada Hünkâr Erzurum'da idi. *Dergâh-ı muallâ*da bulunan Gürcü Levend Beğ'in oğlu İsa Beğ'in mülâzımı Gürcü (Lorasp'ın) yanından dergâha gelip Geştasp'ın diliyle Ayaz Paşa'nın tek başına (Oltu) Kalesi'nde oturduğunu, Hünkâr'ın ise Erzurum'da olduğunu arz etti.

Bu yüzden Berkin Kalesi havalisinden *Mühürdar* Şah Kulu Halife, Muhammedî Beğ bin Emir Han, Div Sultan oğlu Ethem Beğ Rumlu ve Emir Han Musullu'nun torunu Yadigâr Muhammed Tarhan'ı bazı emirlerle birlikte beş bin kişi ile Ayaz Paşa'nın üzerine gönderdi. Gürcü vezirleri Gargara ve Yutard'ın oğullarını ona rehber yaptı. Kam Hurusek?[155] Kalesi'nden dışarı çıkanlardan haberdar olmak için Muhammed Beğ'in oğlu Emir Han iki yüz kişi ile sol cenahtan *karavul* olarak gönderildi. Tesadüfen Rumi (Osmanlı) Sinan Beğ ile karşılaşmışlar onu yenip esir alarak mezkûr emirlerin yanına getirmişler. Sinan Beğ, Hünkâr'ın tüm ordusunun (Oltu)'ya doğru geldiğini, Hünkâr'ın da onların

155 Cihân Ârâ ve Ahsenü't-Tevârîh'te böyle bir isim görülmemiştir. Bundan dolayı buranın ismi tam olarak belirlenememiştir. Belki küçük bir ihtimal olarak burasının "Penbek Kalesi" olduğu tahmini yürütülebilir ç.n.

ardından geldiğini söyledi. Emirler yoldan dönüp Gürcistan'a bağlı Kanlı Çimen'e geldiler. Sinan Beğ aynı sözü tekrar arz etti. Rum Paşaları tarafından sulh istemeye tekrar gelindiği ve itimat edilecek sözler verdikleri için *nevvâb-ı a'lâ* Sinan Beğ'in canını bağışladı. Şah Kulu Ağa Kurçı'yi onunla (Sinan Beğ) beraber Hünkâr'ın yanına gönderdi. Oradan (Lorasb)'ın ülkesine teşrif buyurdu. Gaza ile meşgul oldu. Bu gazada büyük küçük otuz bin esir gazilerin eline geçti. O kış orada geçirildi. Kışın sonlarında Erran'a bağlı Karabağ'a teşrif etti. Berda'da ordugâh kuruldu. Karadağ sufilerinden ve Safevî fedailerinden olan Ferruh-zâd Beğ *Eşikağasıbaşı* elçi olarak sulh başlatmaya memur edildi. Ondan sonra aynı şekilde kadim sufilerden olan Tibet Ağa Mehnalu Zülkadir de gönderildi.

Bu yıl, Hünkâr'ın ordusunda bulunan Şirvan Sultanlarının neslinden olan Kasım Şirvanî isimli bir şahıs 500 yeniçeri tüfekçisi, arabalar ve Rumi (Osmanlı) toplarıyla Kefe yoluyla Şirvan'a yöneldi. Hünkârın fermânıyla Kumuk ve Kaytak ordularını da kendi ordusuna katıp büyük bir orduyla Şirvan'a geldi. Abdullah Han Ustaclu 500 nefer meşhur mülâzımını fermân üzere oğlu Muhammed Han ile beraber Nahcıvan Seferi'ne göndermesine rağmen geride kalan adamları ve Şirvan emirlerinden *Kebe* lâkabıyla meşhur olan İbrahim Beğ Şamlu ve Ali Kulu Beğ Kaçar'la Kasım'ın karşısına çıktı. Teberseran Boğazı'nda iki taraf karşılaştı. Kasım'ın ordusu Han'ın ordusundan birkaç kat fazla olduğundan Han sabahtan akşama kadar fazla zarar görmeden savaştıktan sonra gece kalkıp Şamahı'ya yöneldi. Kasım onu takip etti. Han Bigerd Deresi'ne geldi. Orada bütün Şirvan ahalisi ona (Kasım Bey) katıldılar. 20.000 süvari ve piyade toplanıp Bikard ve Gülistan arasında düşmanla savaştı. Bir iş yapamayıp yine Şamahı Nehri'ne döndü. Kasım ve ordusu kendilerine fetih sözü verip Gülistan Kalesi'nin ayağında bulunan önceki yerde ordu kurdular. Han, Sarıkamış'ta bulunan iaşe ve ikmalini ordugâha getirtti. Sabah olunca Kasım'ın askerleri Han'ın ordusunu görüp Han'a yeni yardım geldiğini zannettiler. Ümitsizliğe kapıldılar. Aynı gün Han ata binip onlara saldırarak darmadağın etti. Kasım'ın ordusundan

1.000 kişi öldürüldü. Kasım o savaştan kaçıp canını kurtardı. Şirvanlı muhaliflerin kavgası tamamen yatıştı. Şirvan askerlerinin kellesinden Şamahı Meydanı'nda minare yapıldı. Bu haber *nevvâb-ı kâm-yâb*a ulaştığında *evliyâ-yı devlet-i kâhire*yi sevindirdi.

962 ve 963'e denk gelen Tavşan yılında (1554-1556) *ordu-yu hümâyûn* Yurt Kışlağı'ndan *dâru's-saltana-i Tebriz*'e hareket ettirildi. Şah Nimetullah Baki (Yezdi)'nin kızı, *gîtî-sitân* İsmail Mirzâ'ya nikahlandı. Hiçbir asırda eşi benzeri görülmemiş, dünyanın duyup görmediği bir düğün yaptırdı. Düğünden sonra *dâru's-saltana-i Kazvin* Kışlağı'na teşrif buyurdu. Şiraz Hâkimi İbrahim Han'ın, Kazvin'de Germsir *Kelanteri* Emir Şemsüddin Şehriyar Cehrumi'nin gözünü kör ettiği haberi geldi. *Kahramân-ı kahr* (Tahmasb) tam adalet için İbrahim Han'ın ve onunla beraber kötü kabahat işleyen emirlerin tutuklanmalarını emretti. Bu fermânı yerine getirmek için Ali Sultan Demirçilü Zülkadir oğlu Şahruh Beğ Tatıoğlu'nu Şiraz'a gönderdi. Şiraz Hükümeti mezkûr Ali Sultan'a verildi. Şahruh Beğ fermân üzere Şiraz'a gitti. İbrahim Han'ın boynuna zincir taktı. Onun mülâzımlarının tahsildarları tek tek cezalandırıldı. Şahruh Beğ'in babası Meşhed-i Mukaddes'ten Şiraz'a gelinceye kadar Şahruh Beğ Şiraz'da hâkimlik yaptı. Meşhed Valiliği fermânla Behram Mirzâ'nın oğlu Sultan İbrahim Mirzâ'ya verildi.

963 ve 964'e denk gelen Ejderha yılında (1555-1557), Herat İsmail Mirzâ'ya verildi. Onun lalalığı Herat Hâkimi Muhammed Han Şerefeddinoğlu Tekelü'ye verildi. Sarayda bulunan Ali Sultan Şerefeddin Tekelü onunla gönderildi. *Şâhzâde-i âlem ve âlemiyân* Sultan Muhammed Mirzâ'nın Herat'tan *dergâh-ı âlem-penâh*a gelmesine karar verildi. 6 Rebiülahir Salı günü yola koyuldular (18 Şubat 1556). 26 Cemaziyelevvel Salı günü Herat'a vardılar (7 Nisan 1556). *Nevvâb* Sultan Muhammed Mirzâ 14 Şaban Cuma günü (23 Haziran 1556) mezkûr Ali Sultan ile beraber Herat'tan çıkıp Şevval'in sonlarında *dergâh-ı muallâ*ya geldiler. İhtişam bayrağı (Tahmasb) Deryavek yaylağına, oradan Çubuklu ve oradan da Savuh Bulak'a gittiler. Orada Ali Sultan'ın fitneye sebep olduğu, devlete layık olmayan bazı davranışlarda bulunduğu ve

hâlâ nifak içinde olduğu ortaya çıktı. Fermân üzere emirlerin yanında otururken Rüstem yürekli ve İsfendiyar güçlü kurçıların tekmeleri altında çiğnendi. Zilkade ayında (Eylül-Ekim 1556) *şehzâde-i din-penâh-ı Cemşid-câh-ı kürretü'l-ayn-ı mihr ü mâh* Sultan Haydar Mirzâ mübarek ve saâdetle dünyaya geldi. Allah onun ikbalinin gölgesini ebedî etsin. Onun lalalığını Masum Beğ Safevî'ye verdi.

Aynı yıl içinde Behram Mirzâ'nın oğlu Sultan İbrahim Mirzâ'ya Meşhed-i Mukaddes eyaleti verildi. Rebiülahir'in başı Perşembe günü oraya gitti (13 Şubat 1556). Bu yıl emirler, ayanlar ve diğer muzaffer askerler yeniden tövbe şerefine nail oldular.

Bu yılda, Şah Mir lâkabı ile meşhur olan *Sadr* Mir Şemsüddin Esedullah Şüşterî yaşlılık ve zayıflığı sebebiyle *-dâru's-saltana-i Tebriz*'de ikamet ediyor, oğlu Mir Seyyid Ali onun işlerini yapıyordu- vefat etti. Onun cenazesini Meşhed-i Mukaddes'e götürdüler. Ona bu fakir şöyle tarih düşürdü.

Tarih

تاریخ وفات صدر فرخنده صفات
از هجرت مصطفی علیه الصلوات

باشد سه عدد ، مرتبه آحادش
ضعفش عشرات و جمع این هر دو ممات

Mübarek sıfatlı Sadr'ın vefat tarihi
Mustafa Aleyhi's-salavâtın hicretinden

Birler basamağı üç'tür
Onluğu iki çarpı üç ve bu ikisinin toplamı vefatıdır.

964 ve 965'e denk gelen Yılan yılında (1556-1558), Herat hükümeti yine *nevvâb* Sultan Muhammed Mirzâ'ya verilip İsmail Mirzâ dergâha çağırıldı. Sevindik Beğ Afşar *Kurçıbaşı* 9 Safer Cumartesi günü (12 Aralık 1556) bu iş için Kazvin'den çıktı. Birkaç gün sonra Herat'a vardı. *Nevvâb* Sultan Muhammed Mirzâ'yı Muhammed Han'a verdi. *Nevvâb* İsmail Mirzâ'yı 27 Cemaziyelevvel'de (28 Mart 1557) Herat'tan çıkarıp oranın Namazgâh'ında konakladı. 5

Cemaziyelahir Pazartesi günü (5 Nisan 1557) oradan yola çıktı. Tabes ve Yezd yolu ile menzil menzil hareket edip Save'ye getirdi. İtimadu'd-devle Masum Beğ Safevî -ki Celalüddin Masum bin Hoca Han Ahmed bin Hoca Muhammed bin Sultan Cüneyd es-Safevî ve *Şâh-ı din-penâh*'ın amca oğullarından idi- fermân gereği karşılayıp İsmail Mirzâ'yı Azerbaycan'a götürdü. Meşkin'e bağlı Yaft Kasabası'nda bulunan Kahkaha Kalesi'nde gözetim altına aldı[156]. Fermân üzere Hasan Beğ Yüzbaşı'nın kardeşi Habib Beğ Ustaclu ve Ustaclu boyundan birkaç *kurçı* onun muhafazasına tayin edildi. Masum Beğ *dergâh-ı muallâ*'ya geri döndü.

Bu yıl ayanlardan bir grup, fesat üretme ve muhalefet kuşkusuyla cezalandırıldı. Bazıları kalelerde hapsedildi. Bazılarının gözleri çıkarıldı. Bazıları diğer işkencelere maruz kaldılar. Bunlar, Şahruh Beğ Tatıoğlu Zülkadir, Küçük Yüzbaşı lâkabıyla meşhur olan İbrahim Yüzbaşı Koruklu Zülkadir, Karabeğ Koruklu ve kardeşleri, *emir-i ahur*luk ve *emir*lik rütbesine sahip olan Süleyman Beğ, Kılıç Beğ oğlu Bayat, kardeşi Bayat *kurçıların*ın yüzbaşısı Hasan Beğ ve burada zikredilmesi uzun sürecek daha birçok isim.

Aynı şekilde bu yılda, Tebriz'i istila eden Kadı Muhammed bin Kadı Muhammed Musafir-i Kürd ve Elkas'ın yanındaki müfsitlerden olan Haydar Beğ bin Üstad Şeyhi *Topçı* ki Kadı Muhammed Musafir'le de iş birliği yapıyordu Bastırılıp yakalandılar. Her ikisini Alamut Kalesi'nde hapsettiler ve orada öldüler.

Aynı şekilde bu yılda, 7 Şevval Salı günü (3 Ağustos 1557), Herat Hâkimi Muhammed Han Şerefeddinoğlu Tekelü vefat etti. Oğlu Kazak'a Hanlık rütbesi verilip babasının yerine oturtuldu.

Aynı şekilde bu yıl *sadâret* mansıbı sadr-ı sâbık Mir Takiyüddin Muhammed bin Mir Muizüddin Muhammed Nakib-i İsfahânî'ye verildi.

965 ve 966'ya denk gelen At yılında (1557-1559) *ordu-yu muallâ* Harekan yaylağına gitti. Büyük emirlerden *emir-i divân* Bedir Han Ustaclu *Mühürdar* Şahkulu Halife Zülkadir Esterâbâd'a sefer için

156 II. İsmail'in serencamı ile ilgili bkz. Hasan Rumlu, *Safevî Şahı II. İsmail*, Tercüme, mukaddime, notlar ve tıpkı basım: Hasan Asadi, Şefaattin Deniz, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2017 ç.n.

memur edildiler. 2 Şaban Pazartesi (20 Mayıs 1558) Kazvin'den çıktılar. Muhammed Beğ Tarhan, Hasan Beğ Fincoğlu Ustaclu, bundan önce Esterâbâd Hâkimi olan ve Türkmenlerin hücumlarında öldürülen Keçel Şahverdi'nin kardeşi Şah Kulu Beğ Çavuşlu, Abbas Ali Çerandab Şamlu, Rüstem Han Afşar, İbrahim Han Zülkadir -ki yakalanıp ve ödemesi gereken vergi parası alındıktan sonra yine Esterâbâd'ın valiliğine geri gönderilmiştir- gibi diğer emirler onlara katılıp Keçel Şahverdi'yi öldüren Oklu Türkmenlerin öncüsü[157] Abay'ın üzerine gittiler. O tâife (Türkmenler) Abayla beraber Etrek Çölü'ne kaçtılar. Emirler onları takip etti. O gece takip esnasında *Mühürdar* Şah Kulu Halife kulunç hastalığından orada vefat etti. Bu olay Ramazan'ın 18'i Salı günü (4 Temmuz 1558) meydana geldi. Diğer emirler bu olaydan sonra suyun kenarına kadar gittiler. Onları görmedikleri için döndüler. O esnada Din Muhammed'in kardeşi Ali Sultan Özbek Türkmenlerin yardımına geldi. *Nevvâb-ı kâm-yâb*ın emirlere hüküm yazıp *"Ali Sultan gelirse onunla savaşmayın, yalnız onun durumunu arz edin"* demesine rağmen emirler emri unutup kibirlendikleri için hepsi Cürcan (Gorgan) suyundan geçip onlara saldırdılar. Onlar (Sünnî Türkmenler) zor durumda kaldıkları için ordugâhlarının çevresine hendek kazıp duvar çekip sığınak inşa ettiler. Bu sığınakların ardına tüfekçiler koyup savaşa başladılar. (Kızılbaşlar) büyük bir yenilgiye uğradılar. İbrahim Han, Rüstem Han ve Şah Kulu Han Beğ Çavuşlu öldürüldüler. Bedirhan, Yadigâr Muhammed Beğ ve Abbas Ali Beğ yakalandı. Diğerleri kaçtılar. Bu olay 11 Şevval Pazartesi günü (27 Temmuz 1558) meydana geldi. Sonunda esir düşenlere hürmet edip alıkoydular. Her birisinin makamına layık erzak verip sağ salim bıraktılar. Emirler *dergâh-ı cihân-penâh*a geldiler. *Divân-ı a'lâ*dan Hacı Üveys Beğ Melikoğlu Bayat ordusuyla Esterâbâd Valiliği'ne gitti. 6 Cemaziyelahir 965 Perşembe gecesi (26 Mart 1558) Hoca Muhammed Muzaffer Bitikçi ve mülâzımları fırsat bulup Türkmen Abay'ın üzerine gidip onu katlettiler. Kellesini Kazvin kışlağına getirdiler. Aynı ayın 28'i Cuma günü (17 Nisan 1558) *dergâh-ı alem-penâh*a getirdiler. Aba fitnesi ortadan kalktı.

---

157 Burada kastedilen Kızılbaş Türkmenler değil, Sünnî Türkmenlerdir ç.n.

Aynı şekilde bu yıl, bütün İmamiyye emirleri tarafından içtihadı kabul gören Şeyh Zeynüddin Cebel-i Amilî'yi Rumlar (Osmanlılar) Mekke'de yakalayıp İstanbul'a götürdüler. 12 Recep Perşembe günü (30 Nisan 1558) şehit ettiler (Allah rahmet eylesin).

Aynı şekilde bu yıl *nevvâb-ı hümâyûn* ikbal ve talihle, 17 Rebiülevvel Çarşamba günü (7 Ocak 1558) mübarek ve eşref saatte Kazvin'in güzel semtinde yaptırılmış yeni *devlet-hane*'ye taşındı. Ayanlar, emirler, askerler, ekâbir ve payitahtta bulunan ahali hediyeler verdiler. Bu fakir bir kaside nazma dizdi ki, başlangıcı ve bazı beyitleri şöyledir.

Beyitler

صبح صادق چون به فیروزی بر آمد بر سریر
گشت دولتخانه مشرق ازو رونق پذیر
روز مولود نبی بود و به نیکو طالعی
کرد آیین ولادت تازه خورشید منیر
شادمان شد مادر ایام از مولود دهر
وه چه مولودی که در یک روز شد آفاق گیر
در چنین روزی مبارک با هزاران فرّخی
شد به دولت خانه نو خسرو روشن ضمیر

Subh-ı sâdık zaferle tahta oturunca
Maşrık devlet-hanesi ondan revaç buldu

Talihin güzelliği ki Peygamberin doğum günüydü
Parlak güneş vilâdet merasimini yeniledi.

Feleğin anası zamanın doğumuna sevindi
Ne güzel doğum ki bir günde şöhreti cihâna ulaştı.

Bu mübarek günde binlerce mübareklik ile
Aydın gönüllü Hüsrev devlethaneye geldi.

Dua geleneğine uygun bu iki beyit ile şiire son verildi:

Cihân Peygamberin doğumundan şereflendi
Gadir olayı tac u tahtı süsledi.

Peygamberin doğum günü mübarek olsun çünkü
Senin devletin Gadir devletinden hasıl oldu.

966 ve 967'ye denk gelen Koyun yılında (1558-1560), nevruzdan iki gün sonra gece, Kazvin'e sel geldi. 2000'e yakın ev harap oldu. Ahali ve ordunun sayısız malı telef oldu.

Bu yıl yaylağa gitmediler. Tüccarlardan ve yolculardan Hünkârın oğlu Sultan Bayezid[158] kardeşi Selim[159] ile savaşmak için Amasya'da ordu topladığı işitildi. Bu esnada Eleşkirt ve Kağızman *tiyul*unun sahibi Yadigâr Beğ Pazuki'nin mülâzımı Elkas Mirzâ'nın iki nökerini -ki o olaydan sonra Sultan Bayezid'e mülâzım olmuşlardı -dergâha getirdi. Onlar dedi ki: *"Sultan Selim'le Sultan Bayezid arasında Konya'da savaş çıktı. Sultan Bayezid yenilip Amasya'ya gitti. Bizi tüccar elbisesiyle buraya gönderdi. Şâh-ı din-penâha söyleyelim ki 1.500 tümen yardım göndersin. Ta ki babasının yerine oturduktan sonra karşılığında bire on geri ödesin."* Ne köksüz bir dostluk iki padişah arasında sulh olurken bu işi yapmak gayet akılsızlıktır. Yine bu sözleri bu gelenler tarafından yalakalık sanıp iki nökeri Hasan Beğ Yüzbaşı'ya verdi. 30-40 gün sonra mezkûr Yadigâr Beğ Pasin'de birkaç çadır kurulduğuna dair haber gönderdi. O esnada Çukur Sa'd Hâkimi Şah Kulu Sultan'ın mülâzımı Sultan Bayezid'in *Çavuşbaşı*sı Ali Ağa ile geldi. *"Eğer Sultan Bayezid nevvâb-ı kâm-yâbın yanına gelse onu muhafaza eder mi yoksa etmez mi?"* diye sordu.

İki gün sonra, Rum Paşalarının Sultan Bayezid'e saldırdığı ve onu mağlup ettikleri haberi geldi. Dört oğlu ve yenilmiş ordusuyla Çukur Sa'd da Şah Kulu Sultan Ustaclu'nun yanına geldi. Hemen Kazvin Veziri Ağa Molla, Elçi Şemseddin Dilicanî ve Mihmandar Allah Veren Ağa'yı para, hilatler ve teçhizatla gönderdi. Onu (Bayezid) Tebriz'e getirdiler. Onun korkusunu bertaraf etmek için Hasan Beğ Yüzbaşı'yı birkaç *hârvâr*[160] yükü; nakit altın, elbiseler ve teçhizatla onun yanına gönderdi. Mesaj gönderdi ki gönlün rahat olsun. Çünkü onu ve oğullarını Hünkâr'a vermemem için ant içtim. Ali Ağa Çavuşbaşı yanında da aynı şekilde ant içtiler. Ali Ağa Hasan Beğ'le beraber onun yanına (Bayezid)

---

158 Kanuni Sultan Süleyman'ın oğlu Şehzade Bayezid'dir ç.n.

159 Kanuni Sultan Süleyman'ın oğlu II. Selim ç.n.

160 Eşeklere yüklenen 300 kilogramı ifade eden bir ağırlık birimidir ç.n.

gittiler. Ona Tebriz'de ziyafetler verdiler. Oradan Kazvin'e kadar menzil menzil ziyafetler verildi. Her gün onun hakkındaki lütfunu artırıyordu. O Tebriz'de iken *nevvâb-ı kâm-yâba* *"bu tarafa buyrun iki ordu olalım ve Hünkârın ülkesine saldıralım"* diye mesaj gönderdi. *"Çünkü Hünkâr İstanbul'dadır ve ordusunun gönlü benimledir. Nevvâb-ı kâm-yâb, "Kazvin'e gelsin görüşelim. Ondan sonra maslahat üzere hareket edelim"* diye cevap buyurdular.

Bu arada Elçi Sinan Beğ Hünkâr tarafından geldi. Sultan Selim tarafından da Durak Ağa gelip Sultan Bayezid'e hürmet edilmemesi ve bu nedenle sulhun bozulmaması gerektiğini arz etti. *Nevvâb-ı kâm-yâb, "hele Sultan Bayezid bir huzura gelsin. Ondan sonra maslahat üzere hareket edeceğiz"* buyurdular.

Kısacası 21 Muharrem 966 Çarşamba günü (3 Kasım 1558) Sultan Bayezid, Cafer-âbâd Meydanı'nda karar verildiği üzere Hümâyun'un ayağını öpmek için Kazvin'e geldi. Bu olay aşağıdaki kıtada nazma dizilmiştir.

Tarih

چو سلطان بایزید قیصر روم
سوی ملک عراق آمد به تعجیل
ز پابوس شه دین شاه طهماسب
به فرق فرقدان افراخت اکلیل

گر از تاریخ سال و ماه پرسند
بگو « شهر محرم بوده قوی نیل»

Rum Kayseri Sultan Bayezid
Irak mülküne aceleyle geldi.

Şâh-ı din-penâh Tahmasb'ın ayağını öpmekle
Başının üzerine yüce taç koydu

Eğer yıl ve ayının tarihini sorsalar
Söyle ki "şehr-i Muharrem bûde koy îl"

Nevvâb-ı kâm-yâb baba misali onunla görüştü. Hürmet ve ikram gösterdi. *"Misafire ikram edin"* mazmununca ilgilenerek gönlünü aldı. Nasihat ve öğütten sarfinazar etmedi. Onun affına dair

Hünkâr'a mektup yazıp muteber kurçılardan olan Ali Ağa Akçasakal Kaçar'dan gönderdi. Diğer mektubu barıştırmak için Ereşti Ağa Mehnalu Zülkadir'in vasıtasıyla Sultan Süleyman'a gönderdi. Sultan Bayezid'e riayet ve yardım etmeye çabalayıp ona 20.000 tümen inam ve ihsan buyurdu. Bu hikâyenin özü "*Cennât-ı Adn*" kitabında nazma dizildiği gibi onun ordu ağa ve ayanlarını çeşitli iltifatlardan sonra Gîlân Mazenderan, Herat, Kandahar, Sistan, Meşhed, Şiraz ve Kirman'a gönderdi. Ta ki oraların Sultanları ve hâkimleri ihsanlar gösterip aynı şekilde geri göndersinler. Sultan Bayezid'e de hediyeler gönderip onu eski *devlet-hane*de konaklatsınlar. (Tahmasb) Sultanlara layık hediyeler verdi.

Bu esnada o, Deli Kuduz ve Mirahur Sinan gibi müfsit mülâzımlarının vesvesesiyle doğru yoldan dönüp *rikâb-ı hümâyûn*dan çıkmayı gönlünden geçirdi: *"Beş altı bin süvari ile av bahanesiyle dışarı çıkıp kaçarak kendimizi Esterâbâd'da Türkmen Yakası'nın (Sünnî Türkmenler) çevresine atalım. Oradan gemiye binip Ağrıça'ya gidip Hacı Tarhan ve Kazan'a gidip Rus Padişahı'na adam gönderip biz Hünkâr'ın düşmanıyız diyelim. Ondan yardım alıp Çerkes beldelerine gidip Çerkes, Nogay ve Kırımlıları kendimize mülâzım yapıp Hünkâr'ın ülkesine saldıralım. Öyle ki Rum'u kahır ve cebirle ele geçirelim"* diye karar verdi. Kara Uğurlu, Mustafa Nişancı ve Mahmud Çerkes bu hikâyeyi Hasan Beğ Yüzbaşı vasıtasıyla Şâh'a arz ettiler. Sultan Bayezid bunu öğrendikten sonra onları öldürdü. Onun *eşik ağası* Arap Muhammed Mazenderan'dan gelip Saâdet-âbâd bağında Sultan Bayezid'e ziyafet veriyorlardı. Ziyafet esnasında Sultan Bayezid'in muhalefet ettiğini ima edip *nevvâb-ı kâm-yâbı* haberdar etti. Sultan Bayezid bu işi öğrenince Arap Muhammed'i de öldürdü.

Ali Ağa Sekbanbaşı ile Kuduz Ferhat iş işten geçtiğini söyleyip yarın kaçacaklarını arz etti. Çaresizce, *Nevvâb-ı kâm-yâb* onu yanına çağırıp 967 ve 968 yıllarına denk gelen Maymun yılının bahar günlerinde (1559-1561), 22 Recep Cuma sabahı (18 Nisan 1560) onu tutukladılar. Lala Paşa, Ferruh Beğ, Mirahur Sinan, İsa Caşnigir ve Hoca Amber gibi çoğu müfsidi öldürdüler. Bu fakir bir kaside dizip *eşref-i akdes*e (Tahmasb) sundu ki başlangıcı şöyledir:

Beyit

نا آدمی به لطف چه حاصل که پروری
با آدمی به جای خودست آدمیگری

Adam olmayanı ihsan ile okşamanın faydası ne
Adam olanın adamlığı her zaman yerinde durur

Kasidenin sonu şöyleydi:

شاها به جای خویشتن این کار کرده ای
دولت ز توست کاز همه در عقل برتری
آن کار کرده ای که به جان تا به روز حشر
طبع سلیم می کندت مدح گستری

Ey Şah bu işi doğru yaptın
Devlet sendendir çünkü akılda herkesten üstünsün

Bu işi yaptığın için kıyamet gününe kadar
Akl-ı selim seni yürekten methedecektir

Büyük oğlu Orhan'ı Hasan Beğ Yüzbaşı'ya, küçük oğlu Mahmud'u Masum Beğ Safevî'ye, diğer oğlu Sultan Muhammed'i Sevindik Beğ *Kurçıbaşı*'ya ve dördüncü oğlu Sultan Abdullah'ı Mir Seyyid Şerif Baki'ye verdiler. Kendisini *devlet-hane*de muhafaza ettiler. Acımasız *kurçıları* muhafazaya koydular.

Yılın ortalarında, *eşref-i a'lâ*'nın mizacı döndü, Allah'a hamd u minnet olsun ki sıhhati geri döndü. 15 Cemaziyelevvel Salı günü (12 Şubat 1560) Gürcistan hâkimi Levend Han'ın oğlu İsa Han kelime-i şehadet getirip Şâh'ın *kimya-eser*li gözüne girdi. Kadı Ata Hüseynî bu mısrayı tarih düşürdü. *"İsa Levend şod müselman ez sıdk".*

Hüseyin Beğ Çavuşlu Ustaclu *Kurçı-yi tîr ü kemân*, bu yılın Zilhicce'sinin 17'si Pazartesi (8 Eylül 1560) vefat etti.

968 ve 969'a denk gelen Tavuk yılında (1560-1562), Hünkâr'ın elçileri Maraş Hâkimi Ali Paşa ve Kapucubaşı Hasan Ağa 700 adamıyla 22 Recep Salı günü (8 Nisan 1561) Kazvin'e geldiler. 27'si Cumartesi günü (13 Nisan 1561) yer öpmekle şereflendiler.

Kumaşlar, murassa kılıç kemeri ve mücevherle süslenmiş hançer kemeri, ki her birisi bir vilâyetin gelirine denk idi, Rum'un, Frenk'in nefis kumaşları ile birkaç "tokuz" koşu atını Hünkâr'ın hediyesi olarak getirdiler. *Nevvâb-ı a'lâ*, iltifat ve inayetlerden sonra Cafer Beğ Kengerlü Ustaclu'ya emirlik rütbesi verip elçiliğe tayin ederek onlarla birlikte Rum'a gönderdi.

Şabanın 15'i (1 Mayıs 1561) Levend oğlu Gorgin bâtıl vehme kapılıp Gence Hâkimi Şahverdi Sultan Ziyadoğlu Kaçar'la savaşıp öldürüldü. Rum elçileri huzurda iken kelleler, ganimetler ve Gürcü bahadırlarından esirler getirip gösterdiler.

Aynı şekilde bu yıl Hünkâr'ın veziriazamı ve damadı Rüstem Paşa eceliyle öldü.

10 Rebiülahir Salı gecesi (29 Aralık 1560) Hasan Beğ Yüzbaşı Ustaclu vefat etti.

3 Zilhicce Cuma sabahı (15 Ağustos 1561) *ordu-yu hümâyûn* imamı Seyyid Muhammed Cebel-i Amilî hakkın rahmetine kavuştu.

17 Zilhicce (29 Ağustos 1561) *müstevfi'l-memâlik* Hoca Kasım Natanzi mağfiret civarına yaklaştı.

Bu kıta onun için söylendi:

مستوفی ذی رتبه سراج الوزرا کاو
امروز نیافراخت به دولت قد و قامت
چون دانه مگر زیر زمین رفت که فردا
سر بر زند از خاک به صحرای قیامت
هنگام شدن از پی تاریخ وفاتش
گفتا که «شه دین ب جهان باد سلامت» 968

Makam sahibi vezirlerin parlağı müstevfî
Bugün devlet için ayakta duramadı

Tohum gibi toprağın altına düştü
Ta ki kıyamet sahrasında topraktan kalksın

O gidince vefat tarihi için
Dediler ki "Şeh-i dîn be-cihân bâd selâmet" 968

Onun yerine Mir Seyyid Müstevfî-yi Şehristanî-yi İsfahânî lâkabıyla meşhur Mir Sadrüddin İsmail'in oğlu Mir Gıyasüddin Mahmud tayin edildi.

8 Muharrem 969 tarihinde (18 Eylül 1561) *ordu kâtibi* Hoca Beğ lâkabıyla meşhur olan Hoca Sadeddin Mesud vefat etti. "Beheşt-i berîn" (969) onun vefat tarihi oldu.

Ondan sonra fazilet, kemâlât ve belâgatte eşsiz olan Kadı Cihân Hasanî'nin oğlu Mirzâ Şeref Cihân vefat etti.

Nevvâb-ı kâm-yâb bazı vakitler balık avlamak için Tarum ve Hazervil tarafına gittiler. Döndükten sonra Kazvin'de kışladılar.

Şâhzâde Sultanum 4 Cemaziyelahir Çarşamba gecesi (9 Şubat 1562) *Beheşt-i Berîn* haremine göç ettiler. Bu kıta o zaman bu fakirin dilinden söylendi:

Velehû

چو مهد حضرت بلقیس عهد گشت روان
به سان تخت سلیمان که می شدی بر باد
یقین شد این که روان گشته مهد علیایش
به سوی روضه رضوان از این خراب آباد
ز پیر عقل نمودم سوال تاریخش
بگفت «دولت شاه زمانه باقی باد»

Zamanın Hazret-i Belkıs'ının beşiği revân olunca
Sanki Süleyman'ın tahtı rüzgârdan sallanıyordu.

Yakîn oldu ki Mehd-i Ulyâ gitti
Ravza-i Rıdvân'a bu harâbe dünyadan

Akıl ihtiyarından tarihini sordum
Dedi "Devlet-i Şâh-ı zamâne bâkī bâd"

O Hazretin naaşını *sadâret-penâh* Mir Takiyüddin Muhammed ve O hazretin muallimi kârîlerin ve hattatların müçtehidi Mevlânâ İmadüddin Ali Şerifi Esterâbâdî, *Harem Eşik Ağası* Ayvaoğlu Beğ Eymur Zülkadir'le beraber *Medinetü'l-mü'minîn-i Kum*'a götürüp Hazreti Ma'sûme Sitti Fatıma binti el-İmam Musa bin Cafer

el-Kazım -onlara ve babalarına selam olsun- defnettiler. Bu aşağıdaki kıtadan bellidir ki saray erkanından emirlerden, âlimlerden, dört ay içinde birkaç kişi vefat etti:

بین که در عرض چار ماه چه شد
اندر این چار سوی کون و فساد
«خواجگی» رفت و «قاضی مرحوم»
او به دین سعد و این به به ملک عماد
رفت « سید بیگ کمونه» ز پی
که نبودش قرین به دولت وداد
رفت «شاطر محمد مغفور»
مهتر صالحان نیک نهاد
بعد از او رفت « میر فیض الله»
بحر فضل مدینه بغداد
بعد از ایشان به خاک شد «ترخان»
که نظیرش فلک ندارد یاد
بعد از او رفت قورچی باشی
همه شان را خدا بیامرزاد
بهر تاریخ فوتشان گفتند
«بجهان شاه دین سلامت باد»

Bak ki dört ay içinde neler oldu
Bu dört köşeli fesat aleminde

"Hacegî" gitti "Kadı merhum" oldu
O Sa'd[161] *dini ile bu İmâd*[162] *mülküyle*

Onların ardınca "Seyyid Beğ Kemune" gitti
Ki varlıkta ve cömertlikte eşi yoktu.

Gitti "Şatır Muhammed mağfur"
Güzel sıfatlı salihlerin büyüğü

Ondan sonra gitti "Mir Feyzullah"
Bağdat şehrinin fazilet deryası

Onlardan sonra toprağa düştü "Tarhan"
Ki felek ona eş olan kimseyi hatırlamıyor

161 Sa'd derken Sa'deddîn Mes'ûd kastedilmektedir ç.n.
162 İmâd derken İmâdü'l-Mülk Şeref-i Cihân kastedilmektedir ç.n.

Ondan sonra Kurçıbaşı gitti
Hepsine Allah Rahmet eylesin.

Onların vefat tarihi için dediler
"be-cihân-ı Şâh-ı dîn-selâmet bâd"

969 ve 970 yılına denk gelen İt yılında (1561-1563), Mirzâ Kafi Münşi Ordubadî 20 Zilkade Perşembe günü (22 Temmuz 1562) vefat etti.

Bu yılda, Rum elçiliğine giden Veli Beğ *Yasavulbaşı* Ustaclu ve oranın elçileri Hüsrev Paşa Vali, Sinan Beğ Caşnigir, Ali Ağa Çavuşbaşı ve 200 kişi ile beraber 4 Zilkade Perşembe günü (6 Temmuz 1562) Kazvin'e vardılar. 17'si gecesi (19 Temmuz 1562) Saâdet-âbâd bağında ayak öpmekle şereflendiler. Hünkâr'ın hattı ile antlaşmayı ihtiva eden mektubu getirdiler. O diyardan getirdikleri hediyeleri gösterdiler. Hünkâr'ın buyruğu ile Bayezid ve dört oğlunu 21 Zilkade Perşembe günü (23 Temmuz 1562) elçilere teslim ettiler. Onlar da Hünkâr'ın fermânı üzere her beşini boğdular. Şiir tarihe geçirmek için yazıldı:

Tarih

نهصد و شصت و نه از ماه عرب
در عجم شد بوالعجب حالی عیان
بایزید و چار تن اولاد او
بر گرفتند از میان رومیان
زین معما جوی تاریخش که شد
پنج کم از « زمره عثمانیان»

Dokuzyüz altmış dokuz Arap ayı ile
Acem'de acayip olay oldu.

Bayezid'i dört oğlu ile
Rûmîler bertaraf ettiler

Tarihini bu bulmaca ile sor
"Zümre-i Osmaniyân"[163]dan beşi azaldı.

163 "Zümre-i Osmaniyân" ebced hesabıyla 974'e tekabül eder. 974–5=969 Bayezid ve dört oğlunun idam yılına tekabül eder ç.n.

Mezkûr ayın sonunda, onların cesetlerini Rum'a götürdüler (31 Temmuz 1562). Rebiülahir'in 20'sinde (17 Aralık 1562) Gürcü Lorasb oğlu Davud Beğ dergâha geldi. Bahadırlardan bir grupla beraber İslâm ile şereflendiler. Ona Davud Han lâkabı verip Tiflis hükümetine tayin etti.

970 ve 971'e denk gelen Domuz yılında (1562-1564), *nevvâb-ı kâm-yâb* Kazvin'e teşrif ediyordu. Rum elçiliğine giden Cafer Beğ Kengerlü Hünkâr'ın elçisi Elmas Beğle *dergâh-ı gîtî-penâh*a geldi. Getirdikleri Kırk baş koşu atı altın, kadife dokulu çullar, murassa eyerler, İran'da revaç bulan parayla 30.000 tümene denk 500.000 Kıbrıs eşref altını ve diğer nefis şeyler, Rum, Frenk, Mısır ve Yemen kumaşlarını gösterdiler.

Levend Han oğlu İsa Han küfrân-ı nimet edip kaçmaya niyet ettiği için 28 Rebiülahir 970 Çarşamba günü (25 Aralık 1562) yakalandı. 16 Cemaziyelevvel Salı günü (11 Ocak 1563) onu Alamut Kalesi'ne gönderdiler.

Recebin 13'ünde (8 Mart 1563), Mir Takiyüddin Muhammed Sadr-i İsfahânî *sadr*likten azledildi. Sadr-ı sâbık Mir Seyyid Ali bin Mir Şemseddin Esedullah el-Mar'aşi et-Testeri Esterâbâd'ın faziletli seyyidlerinden olan Emir Muhammed Yusuf[164] ile ortak olarak onun yerine *sadr* tayin edildiler.

8 Şaban Cuma günü (2 Nisan 1563), aslı Şiraz ve memleketi Kâşân olan felsefeci ve tabip, Nureddin Muhammed bin Mevlânâ Kemaleddin Hüseyin bin Mevlânâ Rükneddin Mesud -Rükneddin Kazerunî'den ayırt etmek için Kâşî lâkabıyla meşhurdu- vefat etti. Onun ölümünden sonra 27 Receb Cumartesi günü (11 Mart 1564), *nevvâb-ı kâm-yâb*ın Kadıoğlu diye hitap ettiği *Kadı-yı A'lâ*'nın oğlu Mevlânâ Kutbeddin Muhammed Bağdadî vefat etti. Dostlardan bazıları bu fakire *"neden meşhurların ve ayanların vefatlarına tarih düşürmüyorsun"* diye serzenişte bulundular. Bu fakir aşağıdaki kıt'ayla özür isteyip yakasını kurtardı.

---

164 Emir Han eliyle öldürülen Emir Gıyaseddin Muhammed'in kız tarafından torunudur.

Velehû

با عبدی از طریق تعجب مصاحبی
گفت ای به نظم چابک وی در حساب چست
هر روز می رود ز مشاهیر روزگار
شخصی که بایدش عوض از روزگار جست
چون است کالتفات به تاریخ فوت او
کمتر کنی و گنج معانی به دست توست
گفتم که مشرف ملک الموت نیستم
تا روزنامه عملش را کنم درست

Arkadaşlardan birisi taaccüple Abdî'den sordu
Dedi ey nazımda ve hesapta maharetli

Zamanın meşhurlarından her gün birisi gidiyor
Onların yerini felek doldurmaz.

Neden vefat tarihlerine az önem veriyorsun
(Halbuki) mana hazinesi sendedir.

Dedim ki melikü'l-mülkün kahyası değilim
Ta ki emel rûznâmelerini yazayım.

971 ve 972'ye denk gelen Sıçan yılında (1564-1565) Masum Beğ Safevî'yi bazı emirlerle Mazenderan'a gönderdi. Sonunda oranın hâkimi Sultan Murad Han'ın şefaatiyle o olay sona erdi. Bu memleketi mezkûr Han'a ihsan buyurdu. Masum Beğ ve yanındakileri Mazenderan işlerine karışmaktan men etti.

Belh hâkimi Pir Muhammed Han bin Canibeğ Han Özbek müfsitlerin tahrikiyle Meşhed-i Mukaddes havalisine gelip harap etmeden döndü. Bunun için dayısı Tülek Bahadır'ı özür dilemeye *dergâh-ı cihân-penâha* gönderdi. *Nevvâb-ı a'lâ* padişahlığa yaraşır merasim ve merhametlerden sonra Hüseyin Beğ *Yasavulbaşı* Kalkancıoğlu Zülkadir'i onunla (Tülek) beraber onun (Pir Muhammed Han) yanına gönderdi.

Bu yıl Ali Sultan Özbek yeğenleriyle beraber Harezm'den Purtaveli yoluyla Horasan'a gelip geri döndüler.

Bu yıl Maveraünnehir'in Özbek tâifesinin ayanları ve büyüklerinden birkaçı hacca gitmek için Irak-ı Acem'e gelip Şâh'ın inayet ve ihsanını gördüler. Hicaz'a gittiler.

Sind ülkesinin Bekir[165] memleketinin hâkimi Sultan Mahmud Han'ın elçisi Seyyid Ebu'l-Mekârim Zilhicce'nin 14'ü Perşembe günü (24 Temmuz 1564) çok miktarda hediye ile dergâha geldi. Fethi Beğ Pervanecioğlu Hak Verdi Beğ'i mezkûr Seyyid ile beraber mezkûr Han'ın yanına gönderdi.

Sıçan Yılı, Nevruz gecesi, şu anda hayatta bulunan Şah Nimetullah'ın eşi ve *nevvâb-ı a'lâ*'nın hemşiresi Mehdi Ulyâ Hanış Begüm bekâ âlemine kavuştu. Şah Nimetullah o *ulyâ hazret*in naaşını *Atabât-ı Âlîye'ye*[166] götürdü. Oradan hacca gitmek istedi. Hünkâr o yıl Hicaz'a gitmesine izin vermediği için *Atabât-ı Âlîye*'den Bağdat'a ve Bağdat'tan da Hemedan'a geldi. 11 Zilhicce Cuma sabahı (21 Temmuz 1564) Hemedan'da vefat etti.

Aynı şekilde bu yıl Gence ve çevresinin hâkimi Şahverdi Ziyad oğlu Kaçar Musahip vefat etti. Oğlu İbrahim Beğ onun yerine geçti. Babası gibi Musahip lâkabı aldı. Büyük oğlu Halil Sultan Esterabad eyaleti hakimliğine atanmıştı.

972 ve 973'e denk gelen Sığır yılında (1564-1566) büyük emirlerden Masum Beğ Safevî, oğlu Sadreddin Han, Veli Halife-i Şamlu, Emir Han bin Muhammedî Beğ Musullu, Haydar Beğ Musullu Tarhan, Kirman Hâkimi Şah Kulu Sultan Afşar, nevvâb Şehzade Sultan Ahmed Mirzâ'nın lalası Melik Aslan Beğ Afşar, Şah Verdi Beğ Afşar, Şehzade Mustafa Mirzâ'nın lalası Nazar Beğ Ustaclu, Halil Beğ Sipah Mansur ve söz uzamasın diye adını zikretmediğim diğer emirleri Ali Sultan Özbek'in defi için Harezm'e memur etti. Çünkü mezkûr Özbekler Habuşan Kalesi'ni zorla alıp Ali Sultan'ın veziri olan Mir Şehriyar'a vermişlerdi. O (Mir Şehriyar), orayı kendi akrabalarına verip kendisi Ali Sultan'ın yanına gitti. Oranın ahalisinin bir grubu Pehlivan Beğ Kumru serdarlığında Şehriyar'ın adamlarının bazılarını katledip ve bazılarını da kaleden çıkardı. Kaleyi *nevvâb-ı kâm-yâb* adına zapt etti. Ali Sultan oraya asker sevk etti. Emirlerin geldiğinden haberdar olup kaçtı.

---

165 Hindistan'da bulunan Behkeker eyaletidir.

166 Irak'ta bulunan Şia mezhebine mensup imam ve imamzadelerin kabirlerine denilmektedir ç.n.

Pehlivan Beğ Kumru bu sebeple Şâh'ın inayetine ulaştı. Şah onun terfisine teveccüh edip emirlik rütbesi verdi. Aykut Beğ Çavuşlu Ustaclu'ya valilik rütbesi verip Habuşan Kalesi, Nişabur ve Esferâyin'i ona ihsan buyurdu.

Muhammed Han Şerefeddinoğlu Tekelü'nün oğlu Kazak'ın Herat'ta yaptığı zulümler son haddine varınca adı geçen büyük emirleri onun def'ine memur etti. İbrahim Mirzâ bin Behram Mirzâ Meşhed-i Mukaddes'ten ve Bediuzzaman Mirzâ Sistan'dan gelip mezkûr emirlere Kazak'ın def'i için yardım etsinler" diye emredildi. Ama henüz Kazak'tan *evliyâ-yı devlet-i kâhire*'ye açık bir muhalefet görülmemişti. *Dergâh-ı muallâ*da bulunan Kazak'ın kardeşleri Tatar Sultan ve Ali Beğ onun muhalefet ve nifakını *eşref-i a'lâ*'ya söylüyorlardı. Diğer kardeşleri Mustafa Beğ, Müseyyeb Beğ ve Ahmed Beğ onu öldürmek istiyorlardı. Ama bir iş yapamadılar. Bu yüzden onunla gönül birliğinde olmayan devlet taraftarı Tekelü cemaatinden bir grup, onun kardeşleriyle onun aleyhine ittifak yapmışlardı. Herat'tan çıkıp büyük emirlerin yanına gelmek istediler. Guriyan hâkimi Safi Veli Halife bin Süfyan Rumlu'nun yanına gitmek için hemen Guriyan'a yöneldiler. Kazak haberdar olunca kendisiyle ittifakta bulunan diğer kardeşi Hüseyin Kulu'yu kendi oğlu Cafer ve Şehidoğlu lâkabı verdiği bazı mutemet mülâzımlarını onların takibine gönderdi.

10 Cemaziyelahir Pazar günü (13 Ocak 1565) Guriyan havalisinde savaş oldu. Mustafa Beğ ve arkadaşları hezimete uğradılar. Mustafa Beğ ve bazıları savaş meydanından kaçıp kendilerini Sâfi Veli Halife'nin hükümet merkezi olan Kusuye Kalesi'ne attılar. Ahmed Beğ ve Müseyyib Beğ bazı arkadaşlarıyla Hüseyin Kulu ve Cafer'e yakalandılar. Onları Herat'a Kazak'ın yanına götürdüler. Kazak mezkûr Hüseyin Kulu'nu Mustafa Beğ ve diğer kaçanları istesinler ve eğer vermezse kaleyi zorla alıp istediğini yapsınlar diye kendi nökeri Hüseyin Han Tekelü ile beraber 4.000 süvariyi Sâfi Veli Halife Rumlu'nun üzerine gönderdi. Garip olan şu ki Kazak'ın def'ine yönelen büyük emirlerin *karavul*u o havaliye ulaştı. Bundan sonra Veli Halife Şamlu ve Halife Beğ Sipahmansur da yetişti. Kazak'ın ordusuyla savaş

başladı ve adamlarından birçoğu öldürüldü. Kılıç artığı dağıldı. Bu haber Kazak'a ulaşınca son derece muztarip oldu. *İstiska*[167] hastalığına yakalanmış, bu yüzden bütün organları şişmişti. Onun askerlerinin çoğu dağılmıştı. Ama, oğlu Cafer yetişkin bir genç idi. Elinden işler gelirdi. Kardeşi Hüseyin Kulu fitne ve fesatçı idi. Ordunun kalanlarının gönlünü alarak serdarlığa niyetlendiler. Bu esnada bütün büyük emirler Ribat-ı Periyan'da ordugâh kurdular. Bu haber Herat'a ulaşınca Kazak ordusunun geri kalanı *hâzâ firâk-ı ber-Kazak* (Kazak'tan ayrılık zamanı geldi) okuyarak dağıldılar. Oğlu Cafer Herat'tan çıkıp Belh'e doğru ve oradan da Hindistan'a kaçtı. Kazak biraz adamla İhtiyarüddin Kalesi'nde bulunan Şehzade Sultan Muhammed Mirzâ ve *Mahdûm-zâde-i âlemiyân* Ebu'l-Muhsin Sultan Hasan Mirzâ bin Muhammed Mirzâ'nın yanına gitti. Derhal Kazak'ın evine gidip kapıları ve hazineleri mühürlediler. Ayın (Cemaziyelahir) 16'sı Cuma günü akşamüstü (19 Ocak 1565) Kazak'ı kaleden çıkarıp bir mahalde hapsettiler. Bu olayı *pâye-i serîr-i a'lâ'ya* arz ettiler. Bu fakir bu olayın tarihini bir nazma dizdi. Fermân üzere fetih-nâme müsveddesini yazdıktan sonra yine eskisi gibi Mirzâ Kafi'den sonra *münşii'l-memâlik* olan Muhammedî Beğ Keçeci ile beraber (Şâh'a) arz etti. Övgü aldı.

Tarih

منت خدای را که به اقبال شاه یافت
معموره هرات ز ظلم و ستم نجات
یعنی که شاه دفع قزاق پلید کرد
زان خطه بهشت مثال ارم صفات
چون منشی خرد رقم فتح نامه کرد
تاریخ آن نوشت که « معموری هرات»

Allah'a minnettarız ki Şah'ın teveccühüyle
Mamur Herat zulümden kurtuldu.

167 Su isteme, susama ç.n.

Yani ki, Şalı fasit Kazak'ı def etti.
O cennet misali ve İrem sıfatlı beldeden

Akıl münşisi fetih-nâme yazınca
Bunun tarihini şöyle yazdı ki "ma'mûrî Herat"

Kazak'ın işi o hastalıktan dolayı sona erdiğinden o esnada vefat etti. Büyük emirler Kazak'ın mallarının işlerine düzen verdikten ve kendilerine *nevvâb-ı kâm-yâb*ın verdiği hizmetleri yerine getirdikten sonra *dergâhı-ı muallâ*ya geldiler. Hüküm üzere Herat'ı o vakit Meşhed-i Mukaddes Hâkimi olan Emir Gayb Beğ Ustaclu'ya verdiler. O Herat'a gitti. Sultan İbrahim Mirzâ eskisi gibi Meşhed'e döndü. Bediuzzaman Sistan'a döndü. Diğer emirler *dergâh-ı cihân-penâh*a geldiler.

Aynı şekilde bu yıl, *Şâhzâde-i âlemiyân* Sultan Ali Mirzâ'yı Gence ve Berd'e gönderip İbrahim Beğ Ziyadoğlu *Musâhib* Kaçar'ı ona lala tayin etti. *Şâhzâde-i kâmran-ı cihâniyân* Sultan Mahmud Mirzâ'yı Şirvan'a gönderip onun lalalığını oranın hâkimi Abdullah Han Ustaclu'ya verdi.

Aynı şekilde bu yıl mezkûr Abdullah Han[168] kendi eceliyle öldü. Oğlu Emir Hamza Beğ babasından sonra babasının ordusunu emaneten ele geçirdi.

Bu yıl aynı şekilde Horasan veziri Ağa Kemâlî makamından azledildi. O Hazretin yanında gayet sevimli olan oğlu Ağa Cemâlî yakalanıp hapsedildi. Kötü emellerinden dolayı eşeğe ters bindirilip başına *kulnusve*[169] şapkası giydirilerek şehir içinde ve Kazvin Pazarı'nda dolaştırdılar. Bir müddet sonra Alamut Kalesi'ne gönderdiler. *"Biz suçluları işte böyle cezalandırırız*[170]*"*.

---

168 Şah Tahmasb'ın halasının oğlu idi. Babası Karahan Şah İsmail'in kardeşiyle evlenmiştir. Abdullah Han kendisi de Şah Tahmasb'ın kızı Perihan Hanım'la evlenmiştir ç.n.

169 Bir çeşit şapkadır ç.n.

170 A'râf Suresi 40. Ayet.

هر کمالی را زوالی در پی است
کس چه می داند کمال او کی است
ماه شعبان شب دوازدهم
تا سحر سیر ماه با انجم
چارمین شب ز ماه فروردین
پنج شنبه صباح او به یقین
سال هجری به گردش و به مراد
دو فزوده به نهصد و هفتاد
در حمل آفتاب عالم تاب
ماه در سنبله مثلثه به آب
آفتاب از شرف جهان افروز
ماه از او در شرف ضیا اندوز
خور به بیت شرف به زهره دچار
گشت در حوت با عطارد یار
تیر با زهره همنشین گشته
ماه با مشتری قرین گشته
دلو مریخ را شده مسکن
زحل اندر اسد گرفته وطن
رأس در قوس یافته مأوی
ذنب اندر دو شاخه جوزا
کهکشان رونما به صوب امید
از درازی عمر داده نصیب
نور گیتی فروز قبه ماه
در ترقی به سان دولت شاه

Her kemâlin zevâli de var
Kendi kemâlinin ne zaman geldiğini kim bilir

Gizli kalmasın ki bu yılın başında:

Şaban ayının on ikinci gecesi
Sabaha kadar ayı ve yıldızları seyr (ediyordum)

Ferverdin'in dördüncü gecesi
Yakîn ki Perşembe sabahı idi

Hicri yılı dönüp dolaşıp
Dokuz yüz yetmişe iki ilave etti

Dünyayı ışıklandıran güneş hamel burcundaydı
Ay ise sümbüle-i müsellese burcunda.

Güneş şeref ile cihânı ışıklandırdı
Ay onun ışığı ile şereflendi.

Güneş şeref evinde Zühre[171] *ile karşılaştı.*
Hûd burcunda utarud ile yar oldu.

Ok burcu Zühre ile hem-nişîn oldu
Ay Müşteri'ye[172] *yaklaştı.*

Merih Delv'de mesken tuttu
Zuhal Aslan burcunu vatan etti

Re's kavsta sığınak buldu
Zünb Cevza'nın boynuzlarına sığındı

Kehkeşan ümide doğru yöneldi
Uzun ömrü başkalarına da nasip etti

Ay kubbesinin dünyayı ışıklandıran nuru
Şah'ın devleti gibi yükselіştedir.

Masum imamların sonuncu hazreti, âlemlerin rabbinin delili, asrın ve zamanın sahibi, Ebul Kasım Muhammed bin el-Hasan el-Mehdi Halifetü'r-rahman'ın (Allahın selam ve salavâtı tüm vakit ve zamanlarda ona ve ecdadına olsun) iltifat ışığı, temiz sıfatlı Şâh'ın ahvali sahasına düştü. O Hazreti mübarek bir şekilde rüyada gördü. Daha önce bir ayrı manzumede tafsilatlı bir şekilde söylediğimiz gibi onların arasında sohbet oldu. Sabahleyin *nevvâb-ı-tevfik-âyâb-ı şâhî-yi zillullâhî* (Allah onun mülkünü ve saltanatını daim etsin; iki âlemde onun ihsanını, adaletini ve hayırseverliğini artırsın.) bütün vilâyetlerde adet üzere uygulanan vergilerin aslını ve fer'ini bağışladı. Fermân üzere onların tahsilinden vazgeçti. Bu vergiler tahminen 30.000 tümenden fazlaydı. *Nevvâb* o vergileri on dört masuma hediye etti. Masum imamların hürmetine Allah bunu o hazretten kabul etsin. Daha önce bu hikâyeyi nazma dizdiğimiz için bu kadarıyla iktifa ediyoruz.

---

171 Çoban yıldızı.
172 Jüpiter.

973 ve 974'e denk gelen Pars yılında (1565-1567) vezirlik derecesine ulaşan Mir Seyyid Şerif Bâki[173] Ramazan'da vefat etti (Mart-Nisan 1566). Bu fakir onun vefat tarihi için nazımla şöyle tarih düşürdü.

Şiir

ای دل از حق چو در رسد فرمان
که تواند زدن دم از کم و کیف
رفت سید شریف آن که به دهر
بود مخدوم اهل خامه و سیف
بهر تاریخ فوت او گفتند
«حیف سید شریف باقی حیف»

Ey gönül haktan fermân gelince
Kim bu fermândan sorgu sual edebilir

Asrımızın kalem ve kılıç ahalisine
Efendi olan Seyyid Şerif gitti

Onun ölüm tarihi için şöyle dediler
"Hayf Seyyid Şerif Bakî hayf"

20 Şevval Cumartesi günü (10 Mayıs 1566) bu zayıf kul *istîfâ-yı mâliye-i hassa* mansıbından azledildi. Dervişlik takdir edildi.

Şiir

مرا عشرین شوال از مناصب
به عزلت ساخت دوران فارغ البال
اگر خواهی که تاریخش بدانی
به یاد آور همین « عشرین شوال»973

Felek beni Şevval'in yirmisinde
Mansıplardan uzlet ile rahatlattı

Eğer tarihini öğrenmek istersen
Şu "İşrîn-i Şevvâli" hatırla 973.

173 İki mir seyyid var, birisi daha önce ölen, diğeri hayatta olan hayatta olan için "baki" ifadesi kullanılmaktadır ç.n.

Bu yıl Emir Abdullah Han Ustaclu'nun oğlu Emir Hamza Beğ, Şehzade Sultan Mahmud Mirzâ ile beraber Şirvan'dan *dergâh-ı muallâ*ya geldi. Şirvan Eyaleti Eres Beğ Rumlu'ya verildi. Mezkûr şehzâdenin lalalığı Allah Kulu Beğ İcekoğlu Ustaclu'ya verildi. Abdullah Han'ın ordu işleri âtıl kaldı.

Aynı şekilde bu yıl Rum Hünkârı Osmanlı Sultan Süleyman dârü'l-cezâ'ya kavuştu ve yerine Sultan Selim oturdu.

Velehu

عثمان سنّی که شد سلیمانش خطاب
بوبکر صفت شد به عمر ماند اسباب
یعنی که سلیم بن سلیمان شد شاه
تاریخ جلوسش «عمر بن خطاب»937

Süleyman denilen Sünnî Osman
Ebu Bekir gibi öldü tahtı Ömer'e kaldı

Yani Selim bin Süleyman oldu Şâh
Cülûs târihi Ömer bin Hattâb 973.

Bu yıl, Seyyid Abdullah Mazenderanî'nin kızını[174] *Şehzâde-i kâmrân-ı cihâniyân* Ebu'l-gâlib Sultan Muhammed Mirzâ'ya isteyip *Kazvin-i işret-karîn*'de düğün yaptılar. Düğünden sonra Şah Kulu Beğ Yeğen Ustaclu Çavuşlu'yu o hazrete lala tayin edip Herat'a gönderdiler.

5 Cemaziyelevvel günü (18 Kasım 1566) bu fakir Kazvin'den göç edip mezkûr günün Pazartesi sabahı *dârü'l-irşâd*-ı Erdebil'e geldi. Şeyh Safiyüddin türbesinde -Rahmani nurlarla ve ruhani çiçeklerle dolsun- uzlete çekildi. Recebin başında bu fakirin ehl-i beyti ve çocukları da geldiler. Erdebil Türbesi'nde -Allah oradakileri sorgulanmaktan korusun- inzivaya çekilip Kur'an okumakla meşgul olarak kendimi tamamen dinî ilimler ve yakînî mübahaselere hasrettiğim için bundan sonra dünyevî işleri bu kitapta tafsilatla beyan etmediğim için özür dilerim.

---

174 Bu kız daha sonra I. Şah Abbas'ın annesi olmuştur ç.n.

Gizli kalmasın ki, 974 ve 975'e tekabül eden Tavşan yılında (1566-1568) *divân-ı a'lâ* emiri ve Şâh'ın hükümlerinin mühürcüsü Çukur Sa'd Hâkimi Hamza Sultan Kazık'ın oğlu Şah Kulu Sultan Ustaclu, Sultan Süleyman'a taziye ve Sultan Selim'e tebrik amacıyla Rum'a gidip kendisiyle hediyeler götürdü. Sultan Selim ona gayet saygılı davrandı. Ziyafetler verip layığınca hürmet etti.

Bu yıl Lahican Hâkimi Karkiyâ Han Ahmed'den kaidelere ters hareket görülünce *dergâh-ı cihân-penâh*ın mahremlerinden ve yakınlarından olan Karınca Beğ'in oğlu Kör Hasan Kurçı Hacı Fakihlü Ustaclu'yu ona nasihat etmesi için Gîlân'a gönderdiler. O gayet akıllı bir kişi olduğu için çeşitli yollarla ve güzel nasihatlerle onu hile ve tuzaklarından çevirerek yola getirip *dergâh-ı muallâ*ya döndü. Ama mezkûr Han'ın bahtı sona erdiğinden -kara yürekli insana nasihat para etmez- yine Lahican emirlerinin tahrikiyle doğru yoldan kenara ayak basıp *hicâbet-i harem*[175] mansıbından sonra valilik rütbesine terfi edilen Yol Kulu Beğ Eymür Zülkadir ve *dergâh-ı muallâ*nın yakınlarından olan ve emir üzere Gîlân'a giden Şah Kulu Beğ Ede oğlu Mehnalu Kurçı Zülkadir'i katletti. Şahın gazabı Han Ahmed'e yönelip Masum Beğ Safevî, oğulları Seyyid Beğ ve Sadreddin Han'ı Zülkadir emirlerinden bir grupla, Azerbaycan, Irak, Fars, Kuhgiluye ve Kirman ordularından ya da sipâhilerinden teşkil edilen 150.000 süvari ve piyade ile Gîlân'a bağlı Lahican'ı zapt etmeye gönderdi. Çok çetin bir kış oldu. Han Ahmed dayanamayıp memleketini emirlerin tasarrufuna verdi. Birkaç kişiyle kaçıp Eşkever Dağı'nın başında bulunan Şehneser Köyü'ne kaçtı. Mezkûr büyük emirler etraftan çıkıp dağı kuşattılar. Sultan Mahmud Mirzâ'nın lalası Allah Kulu Beğ İcekoğlu Han'ın nereye kaçtığını öğrenene kadar tüm büyük emirler Han Ahmed'i yakalamaya gayret ettiler. Şehzade'nin mülâzımı Hüsam Beğ bin Rüstem Beğ bin Bayram Beğ Karamanlu'yu yirmi otuz kişi ile dağın zirvesine gönderdi. Kendisi dağın eteğinde ordu kurdu. Hüsam Beğ o grupla oradan ayrılıp dağın zirvesine gitti. Han Ahmed'in bulunduğu mevziye ulaşınca Hüsam Beğ hemen o mevziye girdi. Han Ahmed'i yakınlarıyla beraber ve yanında bulunan nakiplerle alıp

175 Harem Mabeyinciliği makamıdır ç.n.

arkadaşlarıyla beraber Allah Kulu Beğ'in yanına getirdi. Mezkûr Han'ı sâlimen *dergâh-ı cihân-penâh*a götürdüler. Hüsam Beğ gösterdiği bu cesaretler dolayısıyla emirlik mertebesine ulaştı. *Davul* ve *alem* verildi. Karamanlı İli'nin valiliği ona verildi. Lahican'daki fitne defedildikten sonra Gîlân-ı Biyepes'i *nevvâb-ı a'lâ*nın hemşiresi Hanış Begüm'ün torunu Cemşid Han bin Sultan Mahmud Han bin Emire Dubac'a ihsan buyurdular. Gîlân-ı Biyepîş de *divân-ı a'lâ* havzasına dahil edildi.

Tarih

چو کرد خدای دفع گرگان ز رمه
دفع ظلمه ز لاهجان گشت همه
دفع همه کرده شد به شمشیر فنا
تاریخ فنای ظلمه شد «ظلمه» 975

Allah kurdu sürüden defedince
Lahican'dan zulüm tamamen kalktı

Tümünü fenâ kılıcı ile def'eyledi
Zulmün bertaraf edildiği tarih "zaleme" oldu 975.

Aynı şekilde o günlerde Kahkaha Kalesi'nin içinde Sam Mirzâ ve evlatlarının bulunduğu odaya Elkas'ın oğulları Sultan Ahmed ve Sultan Ferruh da gidip sohbet ederken büyük deprem oldu. Odası onların üzerine çöktü ve tümü helak oldu. Bu kul aşağıdaki kıtayı onun için tarih düşürdü.

Tarih

به تاریخ جهان زد قهقهه کبک خرامنده
که نبود دائما جام بقا اندر کف ساقی
چو گفتم چیست حال سام و تاریخش چه می گویی
بگفتا در جوابم«دولت طهماسب شه باقی»

Cihân tarihinde seken keklik Kahkaha ile söyledi
Ki ömür kasesi daima sâkinin elinde bulunmaz.

Sam'ın halini ve vefat tarihini sorunca
Cevabında "Devlet-i Tahmasb-Şeh Bâkî" dedi.

Bu yıl *sadâret*i ortak yürüten Mir Seyyid Ali Şüşterî ve Mir Muhammed Yusuf o mansıp ve ortaklıktan kurtuldular. O mansıbı Emir Gıyasüddin Muhammed Mir-i Miran bin Emir Muizüddin Muhammed Nakib-i İsfahânî Mir-i Mirânî'ye verdiler.

975 ve 976'ya denk gelen Ejderha yılında (1567-1569), Rum'a giden Şah Kulu Sultan Ustaclu *dergâh-ı cihân-penâh*a geldi. Biraz müddetten sonra Kazvin Beldesi'nde "irciî" davetine lebbeyk dedi. Mansıbı ve memleketi oğlu Muhammedî Beğ'e verildi.

Masum Beğ Safevî iki oğluyla biri ulema zümresinden olan ve Han Mirzâ lâkabıyla meşhur olan Han Ahmed ve diğeri Hoca Beğ Mirzâ lâkabıyla meşhur olan Hoca Nimet ve ehl-i beytleri, *sadâret*ten azledilen Mir Muhammed Yusuf, Abdurrahman Beğ Musullu'nun oğlu ve *defterhane darugası* olan Beşâret Beğ birkaç meşhur adamla beraber izin alıp hacca gittiler. Rum diyarına girince, Sultan Selim gayet hürmetli bir şekilde davrandı.

Bu yılın sonlarında *nevvâb-ı kâm-yâb Şehzade-i âlemiyân* Hatice Sultan Hanım'ı Gîlân-ı Biyepes Hâkim'i Cemşid Han'a verdi. O şehzadenin lalası sâbık Emir Han'ın torunu, Emir Han Musullu onu Gîlân'a götürüp Cemşid Han'a teslim etti. O hânedândan Emir Han'a çok hediyeler verildi ve Emir Han *dergâh-ı muallâ*ya döndü. Orada izin alıp kendi memleketine döndü.

976 ve 977'ye tekabül eden Yılan yılında (1568-1570), İslâm âlimleri ve müderrislerine vaaz meclisleri kurup halka *memalik-i mahrûse*de vaaz etmeleri fermânı verildi. Alelhusus hiçbir cemiyet ve cemaat vaazsız kalmasın. Bu fakir bu kıtayı nazmetti.

Kıt'a

در این سال شد وعظ و آیین وعظ
به فرمان شاه ملایک فئه
به اسلوب تاریخ بنگر که «وعظ»976
بود « ست و سبعین و تسع مائه»

Bu yıl vaaz an'anesi revaç buldu
Melekler padişahının fermânı ile

Tarih düşürmenin yöntemine bak ki "vaaz" 976
"Sitte ve seb'în ve tis'a mie" denk geldi.

Bu yıl, Pars yılında, mansıp alan Hoca Melik *Müstevfî*-yi İsfahânî vefat etti. Onun eski düşmanı olan Mir Fazlullah Şehristânî onun ölümüne sevindi. Bu kıta onun hali ve tarihi için nazmedildi. Ama Mir Fazlullah hâlâ bir mansıba ulaşamadı.

میر فضل الله از مرگ ملک خوشحال شد
زان که از جان و دل او را دشمن بدخواه بود
حال او هم بعد از او امسال یارب چون شود
زان که چون تاریخ جستم فوت «فضل الله» بود

Mir Fazlullah Melik'in ölümüne sevindi
Çünkü onu gönülden sevmiyor ve onunla düşmandı.

Ya Rab onun hali bu yıl nasıl olacak
Çünkü tarih düşürmek istedim onun ölümü "Fazlullah" oldu.

Bu yılın Şevval ayında Hazreti Sultan Haydar'ın kızı ve aynı zamanda *nevvâbı kâm-yâb*ın halası olan Ulya Hazret Fahr-i Cihân Hanım hakkın rahmetine kavuştu.

Ayanlar ve ehl-i beyti ile hacca giden Masum Beğ Safevî, Zilhicce'nin 7'sinde ihrama girdi. Mekke-i Muazzama'nın yakınlarında Hünkâr'ın tayin ettiği Emir-i Hac'ın emriyle, Masum Beğ, oğlu Han Mirzâ, *defterhâne-i hümâyûn darugası* Beşaret Beğ, Masum Beğ'in *Eşik ağası* Ali Han Ağa Karamanlu, onun kardeşi Masum Beğ'in *Kurçıbaşı*sı Muhammed Han Ağa, ayanlar, mülâzımlar ve âlimlerden Mevlânâ Muin Esterâbâdî yoldan kenara çekilip uyudukları sırada şehadet şerefine ulaştılar. Enteresan ki o ölümden kurtulan (Masum Beğ'in) arkadaşlarından kimse ecel pençesinden kurtulamadı. Öyle ki geri kalanlar Hindistan'a gitmek amacıyla gemiye bindiler. Tufan'a yakalandılar. Gemi battı. Hepsi ölüm tufanına yakalandılar. Seyyid Muhammed Yusuf da (rahmet üzerine olsun) bunların arasındaydı. Kendi ailesi ile dönen Masum Beğ'in veziri Mirek Beğ Kazvin'e ulaşıp olayı arz ettikten kısa bir müddet sonra Kazvin'de vefat etti.

Aynı yıl, babasından sonra Gürcistan'ı ele geçiren Gürcü Simon bin Lorasb, *nevvâb-ı a'lâ* mutemetlerinden ve şanı büyük emirlerinden olan Şeki memleketinin *tiyul* sahibi Çerkes Şemhal Sultan'ın mülâzımlarına yakalandı. Simon'u *dergâh-ı cihân-penâha* getirdiler. Hâlâ o dergâhtadır. Şâh'ın ihsanından mahrum değildir.

Aynı şekilde bu yıl, Gîlân'a bağlı Lahican Hükümeti'ni *nevvâb-ı cihân-bânî* Sultan Mahmud Mirzâ'ya verdi. Lalası Allah Kulu Beğ İcekoğlu'nu onunla beraber gönderdi. Lahican sipâhilerinin kılıç artığını ölüm kılıcından geçirdiler. Kazvin'de bulunan Han Ahmed'i Kahkaha Kalesi'ne gönderdiler.

977 ve 978'e denk gelen At yılında (1569-1571), *nevvâb-ı kâm-yâb-ı a'lâ hazret dâru's-saltana-i Kazvin-i cennet-tezyîn*de yaylak ve kışlak edilmesini emretti.

Bu yıl, valilik rütbesine ulaşan İskender Beğ Afşar, azledilen Halil Sultan Ziyadoğlu Esterâbâdî ile savaştı, Halil Beğ öldürüldü.

978 ve 979'a denk gelen Koyun yılında (1570-1572), Allah'a hamd ve minnet olsun ki *nevvâb-ı kâm-yâb-ı kudsî-sıfât*ın vücudu, *âlem* ve *âlemiyân* şehzadelerinin sıhhat ve selametleri yerindedir. Memleket mamur ve emniyetli, düşmanların başı ezilmiş ve şahın bütün gayreti, umum halkın âlimleri ve hususen müminlerin refahı ve adaletin yayılmasına yönelmişti.

Bu kitap bu yılın başında bittiği için kalem atı bundan fazla gezmeye dayanamadı, mecburen durduruldu. İnşaallah ömür olursa bundan sonra başkaca bir cilt tertip edip zaptı gereken olayları orada yazacağız. Tamamlandığı için şükürler olsun!

ZEYİL

Safevî Şahlarıyla Muâsır; Rum, Mısır, Şam, Hicaz, Irak-ı Arap, Diyarbekir ve Musul'da Bulunan Sultanlar Hakkında

Safevî Şâhları devletinin -Allah onların saltanatını ebedî kılsın- zuhurundan 978 (1570-71) senesine kadar Rum'da olaylar şöyle olmuştur. Sultan Bayezid bin Sultan Muhammed 886'da (1481) padişah oldu. Kardeşi Cem Sultan'ı yendi. Öncekinden daha fazla vilâyetleri fethetti. Bunlardan Şah İsmail'in Gîlân'dan hurucuna denk gelen 905 senesi Muharrem'inde (Ağustos-Eylül 1499) Frenklerin muazzam kalesi ve vilâyeti olan İnebahtı'yı fethetti. 906 senesinde (1500-1501) oranın sayısız vilâyet ve kalelerini zapt etti. Sonunda oğlu Selim'in tahrikiyle Yeniçeri ondan yüz çevirdi. Hazreti Şah İsmail'in Merv havalisinde Şeybe Han'ı yendiği yılda, yani 916 senesinin aylarında (1511) İstanbul ve Edirne arasında bulunan Uğraşköy'de baba ile oğul arasında savaş oldu. Sultan Bayezid oğlu Selim'in eline esir düştü ve kalelerin birinde hapsedildi. 919 Safer ayının sonunda öldü (1513)[176]. Sultan Selim bin Sultan Bayezid 916 senesinde (1512) tahta oturdu. Kendi kardeşleri Sultan Ahmed ve Sultan Korkut'un evlat ve akrabalarının çoğunu öldürdü. Zülkadir ve Karaman beldelerini istila etti. 920 senesinde (1514) Hoy'a bağlı Çaldıran'da *nevvâb-ı cennet-mekân* Şah İsmail ile savaştı. Tebriz'e kadar geldi. Oradan Rum'a döndü. Ama Diyarbekir'i zapt etti. 921'de (1515) Kemah Kalesi'ni fethetti. Aynı şekilde bu yıl, Zülkadirli Alâüddevle'yi[177] katletti. Bursa'da kışladı. Ondan sonra Arap

---

176 Abdi Beğ Şirâzî'nin Osmanlı tarihi ile ilgili bilgisi oldukça hatalıdır. Çünkü Şehzade Selim burada babasına karşı yürüttüğü savaşı kaybetmiş ve canını zor kurtararak Kefe'ye kaçmıştır. Ayrıca Bayezid'in oğlu Selim'e esir düşmesi, kaleye hapsedilmesi ve burada 1513'te ölümü söz konusu değildir. Şehzade Selim bu yenilgi karşısında pes etmeyip mücadeleyi devam ettirmesi neticesinde İstanbul'da babasını tahttan feragate zorlayarak padişah olmuş, babası da 10 Haziran 1512'de Dimetoka'ya giderken Abalar köyünde vefat etmiştir. Feridun M. Emecen, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi*, Türkiye İşbankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015, s. 208.

177 Alâüddevle Yavuz Sultan Selim'in dedesidir ç.n.

diyarına ordu yürüttü. Halep'in yakınlarında bulunan ve Mercidabık havalisinde Mısır ve Şam Padişahı Kansu ile savaşıp onu öldürdü. 923'te (1517) Mısır havalisinde diğer Çerkes Memlükleriyle savaşıp onları yendi. Mısır'da kışladı. Haremeyn-i Şerifeyn'de onun adına hutbe okudular. 926 senesinde (1520)[178] Uğraşköy[179] havalisinde hastalandı. Babasını esir ettiği mevzide öldü.

Selim'in vefatı esnasında Sultan Süleyman bin Sultan Selim Amasya'daydı[180]. Onu tam bir emniyet içinde İstanbul'a götürüp tahta oturttular. O babasından sonra birçok vilâyetleri kendisine miras kalan ülkeye ilave etti. Bunlardan 927 senesinin aylarında (1521)[181] Belgrad kalesini ve 929 senesi Safer ayının 7'sinde (26 Aralık 1522)[182] Rodos vilâyetini fethetti. Gerçi Ulama Tekelü'nün tahrikiyle 941 senesinde (1534-1535) *nevvâbı kâm-yâb-ı a'lâ hazret-i Şâhî-yi Zillullâhî* ile düşmanlık başlattı. Ama *Şâh-ı din-penâh*ın ahvalini şerh ettiğimiz zaman yazdığımız gibi onların arasında sulh oldu. Oğlu Sultan Bayezid'in olayından sonra 969 senesinde (1561-1562) o sulh daha da sağlamlaştı. Kadı Ata' Râzî şöyle dedi.

Tarih

شکر خدا کاز کرم کردگار
قاند اقبال در این کهنه دیر
مشتلق صلح شهان جهان
داده فکند آتش غیرت به غیر
ضابط ایام چو تاریخ صلح
جست خرد گفت که «الصلح خیر»

Şükür Allah'a ki Tanrı'nın kereminden
Talih rehberi bu eski mabedde

---

178 8-9 Şevval 926 (21-22 Eylül 1520 Cuma-Cumartesi gecesi) ç.n

179 Yavuz Sultan Selim Çorlu ilçesi Sırt Köyü'nde vefat etmiştir. Bu durumda Abdi Beğ Şirâzî'nin Yavuz Sultan Selim'in babası II. Bayezid'e karşı savaşıp onu esir ettiği yerde öldü şeklindeki rastlantılandırması bütün boyutlarıyla yanlış ve anlamsız kalmıştır. ç.n.

180 Şehzade Süleyman babasının vefatı sırasında Amasya'da değil, Manisa'da şehzadedir ç.n.

181 29 Ağustos 1521.

182 29 Aralık 1522.

Cihân şahlarının sulhünün müjdesini
Verip kıskançlık ateşini düşmanlara düşürdü

Tarih kâtibi sulh tarihini
Arayınca akıl "es-sulh-ı hayr" dedi.

Bundan sonra Pars yılında vefat etti. 874[183] senesinde (1566) vefat haberi *nevvâb-ı kâm-yâb-ı a'lâ*nın kulağına ulaştı.

Sultan Selim bin Sultan Süleyman babasından sonra tahta oturdu. Kardeşlerinden onunla savaşa kalkacak kimse kalmamıştı. Murat isimli bir oğlu ve yeğenleri vardı.

Şirvan

Ferruh Yesar padişahtı. *Hazret-i hâkân-ı cennet-mekân* Şah İsmail Safevî onu 906 senesinde (1500-1501) babasının kısası için öldürdü. *Gazi Beğgi altını* ile anılan Gazi Beğ bin Ferruh Yesar babasının yerine oturdu. 907 senesinde (1501-1502) vefat etti. Şeyh Şah bin Ferruh Yesar lâkabıyla meşhur olan Şeyh İbrahim tahta oturdu. Hazreti Şah İsmail ona acıdı. O, 927 senesinde (1520-1521) *Şâh-ı âlî-câh*ın yanına yer öpmeye geldi. Şahlık ihsanı ile şereflendi. 930 senesi Recebin 17'si Cumartesi (21 Mayıs 1524) *Şâh-ı cennet-mekân*dan iki gün önce vefat etti.

Sultan Halil bin Şeyh Şah en yaşlı evlat olduğundan ve *Şâh-ı cennet-mekân*la evlilik yoluyla akraba olduğundan diğer kardeşlerini yendi. Tahta oturdu. 942 senesi Cemaziyelahiri'nin 9'u Cuma günü (5 Aralık 1535) vefat etti.

Şahruh bin Sultan Ferruh bin Şeyh Şah amcasından sonra emirlerin onayıyla tahta oturdu. *Nevvâb-ı kâm-yâb-ı a'lâ-Şâhî* 945 senesi Rebiülahir'in 27'si Cumartesi günü (22 Eylül 1538) Bigerd Kalesi'ni fethedip onu esir aldı. Tüm Şirvan *divân-ı a'lâ-yı Şâh-ı din-penâh*ın topraklarına dahil edildi. Şahruh 946 senesinde (1539-1540) vefat etti. Ondan sonra bu hânedân sona erdi.

Gîlân ve Lahican

Gîlân-ı Lahican'ın diğer adı Gîlân-ı Biyepîş'tir. Karkiyâ Mirzâ Ali bin (Karkiyâ) Sultan Muhammed padişahtı. Hazreti Şah İsmail

---

183 Hatalı yazılmış 974 olmalı ç.n.

Safevî, kardeşi Sultan Ali olayından sonra Gîlân'a onun yanına gitti. O hazret 905'te (1499-1500) onunla vedalaşıp cihângirliğe kalkışıncaya kadar (Karkiyâ) beline hizmet kemerini bağlayıp yardımda, riayet etmede, korumada hiç kusur etmedi. 910'da (1504-1505) kardeşi Karkiyâ Sultan Hasan bin Sultan Muhammed onunla ters düşmüş, *emirü'l-ümerâ* Kiya Feridun'u Deyleman'a bağlı Sefidrud'da öldürdü. Karkiyâ Mirzâ Ali, alçak gönüllüğünden dolayı hükümeti kardeşine bırakıp inzivaya çıkıp ibadetle meşgul oldu. Sultan Hasan tek başına hükümet oldu. Müfsitler Sultan Hasan'ı Mirzâ Ali'nin üzerine giderek onu öldürmesi için tahrik ettiler. Sultan Hasan Rankuh'a varınca Karkiyâ Mirzâ Ali'nin adamları Sultan Hasan'ın üzerine gittiler ve onu uyurken öldürdüler. Bu olay 5 Ramazan 911 Perşembe günü (30 Ocak 1506) oldu. Sultan Hasan'ın emirleri bu olaya sinirlenip Lahican'dan hareket ettiler. Rankuh'a gelip Perşembe günü mezkur Mirzâ Ali'yi öldürdüler. Mirzâ Ali'nin soyundan kimse kalmadı.

Karkiyâ Sultan Ahmed bin Sultan Hasan, babası ve amcasının katledilmesinden sonra saltanata oturdu. *Hâkân-ı cennet-mekâ*nın teveccühünün bereketiyle tam olarak muktedir oldu. 933 senesinde (1526-1527) *nevvâb-ı kâm-yâb-ı a'la-hazret-i şâhî-yi zillullâhî* Kazvin'de kışlakta ve Çuha Sultan *emirü'l-ümerâ* iken *dergâh-ı cihân-penâh*a geldi. Lütuf ve ihsana kavuştu. Gîlân'a döndü. 14 Zilkade 936 Pazar günü (10 Temmuz 1530) aşağı rütbelerden *vekil*lik mertebesine ulaşan Mir Kasım'ı evlatlarıyla birlikte öldürdü. Kendisi 940 senesinde (1533-1534) vefat etti.

Karkiyâ Seyyid Ali Kiya bin Sultan Ahmed onun yerine tahta oturdu. Gönlü gayet temiz idi. Bu yüzden ordu emirleri saygısızlık gösterdiler. Sonunda küçük kardeşi Karkiyâ Sultan Hasan'ı onunla ters düşürdüler. Sonuçta 941 senesinde (1534-1535) taraflar arasında savaş çıktı. Seyyid Ali Kiya ve diğer birkaç kardeşiyle Semam'da[184] katledildiler.

Karkiyâ Sultan Hasan bin Sultan Ahmed padişah oldu. Gîlân-ı Biyepes'i de ele geçirdi. Emire Dubac'ı yurdundan etti.

Sonunda 5 Cemaziyelahir 943 Cuma gecesi (19 Kasım 1536) vebadan vefat etti. Bu yüzden *nevvâb-ı kâm-yâb-ı eşref-i akdes-i a'lâ-hümâyûn,* Behram Mirzâ'yı Gîlân hükümetine gönderdi.

---

184 Semnan olması lazımdır ç.n.

Celal bayrağı (Tahmasb) Horasan'da bulunduğu için Behram Mirzâ orada hükümet edemedi. Gîlân emirleri itaatsizlik ettiler. Mirzâ Kazvin'in Deryavek Yaylası'na döndü. Hükümeti Gîlânlılara bıraktı.

Han Ahmed bin Sultan Hasan Padişah oldu. Şah'ın iltifatı onunla oluncaya kadar tam refahtaydı. *Nevvâb-ı kâm-yâb* Biyepes ve Gesger vilâyetlerini ona verdi. Bu iki memleket Emire Dubac olarak adlandırılan İshakvend Hânedânı'nından alınmıştı. Sonunda kötü mizaçlı olduğundan *kılıçbaz, koçbaz, horozbaz*larla oturup kalktı. Afyon ve tiryak ile meşgul oldu. Saltanat kaidesinden ve *pâdişâh-ı din-penâh*a edep göstermekten gafil oldu. Müfsit emirleri kötü emellere kalkıştılar. Bu yüzden büyük emirlerden olan Yol Kulu Beğ Eymur'u ve Şahkulu Beğ Deveoğlu Kurçı-yı Dulkadir'i Tavşan yılı 975'te (1567-1568) öldürdüler. Bu yüzden, *nevvâb-ı kâm-yâb*ın lütfu ondan döndü. Daha önce söylediğimiz gibi büyük emirleri Gîlân'a gönderdi. Onu tutukladılar. Gîlân-ı Biyepes'i *Şâh-ı din-penâh*ın hemşiresinin torunu Cemşid Han İshakvend'e verdi. Hâlâ arkadaşlık şerefine naildir. Gesger'i Emire Sasan'a verdi. Han Ahmed'i Azerbaycan'ın Meşkin Nahiyesi'nin Yaft köyünde bulunan Kahkaha Kalesi'nde hapsettiler.

Nûr-ı Rüstemdâr

Gavbare meliklerinden Melik Cihângir bin Kavus saltanattaydı. 940'ta (1533-1534) vefat etti.

Melik Kavus bin Melik Cihângir veliahtlık üzere hâkim oldu. Kardeşi Bistunla savaşta öldürüldü.

Melik Kiyumers bin Cihângir, Nur Kalesi'ni zapt edip Bistun'a yol vermedi. Sonunda onunla Bistun arasında savaş oldu ve Kiyumers öldürüldü.

Melik Bistun bin Cihângir hükümeti elde etti. Tüm Rüstemdar'ı zapt etmek istedi. 910 senesinde (1504-1505) Kuçur'a ordu sevk etti. Kaleden başka tüm vilâyeti zapt etti. Sonunda 26 Safer 913'te (7 Temmuz 1507) sarhoşken kendi kuması eliyle öldürüldü. O hanımın akrabaları melikin elinde öldürülmüştü.

Melik Behmen bin Melik Bistun veraset yoluyla hükümet etti. Lahicanlı Han Ahmed'in kız kardeşi ile Mir Abdülkerim

Mazenderânî'nin kız kardeşini istedi. 43 yıl hükümet etti. 957'de (1550-1551) vefat etti.

Melik Kiyumers bin Melik Behmen onun yerine oturdu. *Eşref-i nevvâb-ı kâm-yâb-ı şâhî-yi zillullâhî*nin lütfuna nail oldu.

Melik Üveys bin Melik Gostehm bin Bistun da Nur'un bazı nahiyelerinde hâkim idi. Han Ahmed'in damadı olarak şereflendi.

Kücûr-ı Rüstemdâr

Melik Eşref bin Tâcü'd-devle hükümeti elde etmişti. Melik Bistun onun topraklarına saldırınca kendisinde dayanma gücü görmeyince büyük oğlu [Melik Kavus'u kalede bırakıp kendisi Gîlân'a gitti. Melik Bistun'un olayından sonra döndü.] Melik Kavus ona itaat etmedi. O da oğluyla uğraşmadı. 921 senesi aylarından birinde vefat etti (1515-1516).

Melik Kavus bin Melik Eşref, 950 senesi aylarından birinde 1543-1544), oğlunu öldürmek için harekete geçti. Daha önce Sultan Ahmed Lahicî'nin kız tarafından torunu olan kendi kardeşi İskender'i babası zamanında öldürmüştü. Bu yüzden o diyarın ahalisi tümüyle ondan yüz çevirmişlerdi. Melik Kiyumers'i hükümete getirdiler.

Melik Kiyumers bin Melik Kavus babasının emriyle 18 yıl hapiste kaldı. Sonunda Aga Muhammed Rûzefzûn'un yardımıyla babasının yerine oturdu. 11 Zilkade 963'te (16 Eylül 1566) vefat etti.

Melik Cihângir bin Melik Kavus kardeşinden sonra hükümete oturdu. İmam Rıza Türbesi'nin *Ravze-i raziyye-i mukaddese-i münevvere-i rezeviyye* (oranın ziyaretçilerine selam ve dualar olsun) ziyaretiyle şereflendi. [Bu fakir dergâhta bulunduğu zaman o, Kücûr Hâkimi Melik Behmen bin Kiyumers ise Larican hâkimi idi. Şu anda Darü'l-merz'de nasıl olmuşsa değişiklikler olmuş.]

Taberistan'ın Çelâviye Nahiyelerinin Hâkimleri

Afrasyâb Çelâvi'nin neslinden olan Mir Hüseyin Kiya bin Mir Ali, Türkman (olaylarının) sonunda isyan etti. Astara Kalesi'ni zapt etti. *Nevvâb-ı a'lâ-hazret-i hâkâni-yi cennet-mekânî* Şah İsmail'e karşı isyana kalkıştı. 909 senesinde (1503-1504) hezimete uğradı. En kötü şekilde yakılarak öldürüldü. Ve o hânedân onunla son buldu.

Mazenderan

Kavamiyye-i Mar'aşiyye seyyidlerinden Mir Abdülkerim bin Mir Abdullah Seyyid Zeynelabidin'in kardeşi Mir Şemsüddin ile ortak hâkimdi. 932 senesinde (1525-1526) vefat etti.

Ondan sonra Mîr Şâhî bin Mîr Abdülkerim hükümet etti. Ağa Muhammed Rûzefzûn onu yerinden etti. [O *dergâh-ı âlem-penâha* gelip hükümet menşurlarıyla döndü.] 939 senesinde (1532-1533) Demavend'de Aga Muhammed'in mülâzımı Muzaffer Beğ Türkman'ın elinde öldürüldü.

Mir Abdullah bin Mir Sultan Muhammed bin Mir Abdülkerim *Nevvâb-ı kâm-yâb-ı şâhî-yi zillullâhî*nin devleti zamanında Aga Muhammed ile ortak oldu. Aga Muhammed'in vefatından sonra daha önce söylediğimiz gibi *devlet-i kâhire*nin bereketiyle hanlık rütbesine ulaştı. 954 veya 955 senesinde (1547-1549) tüm Mazendaran'ın valisi oldu. Gayet hunhar olduğundan hüküm üzere azledildi.

Mir Sultan Murad Han bin Mir Şâhî bin Mir Abdülkerim fermânla Mazenderan saltanatına oturdu. Mir Abdullah, 11 Cemaziyelevvel 969 gecesi (16 Şubat 1562) *dergâh-ı cihân-penâh*a geldi. Mazenderan'ın vergisinin geri kalanını *divân-ı a'lâ*ya vermeyi taahhüt etti. Bu yüzden mezkûr paranın tahsil işi Burun Sultan'ın torunu Alican'a verildi. Mir Abdullah Cacrud Çayı'nın kenarında onun yanından kaçtı. Yine yakalandı. Çaresizce o Kilis'in Evlad Kalesi'nde hapsedildi. O esnada, bir grup onu kendi akrabalarının kısası için öldürdü. [Sultan Murad Han şu an Mazenderân hâkimidir].

Mir Abdülkerim bin Mir Abdullah bir iki yıl, itaat edilesi fermân üzere, Emir Murad Han ile ortak oldu. Davranışları *nevvâb-ı kâm-yâb*ın hoşuna gitmediği için azledildi. Onu Kazvin'e getirdiler. O tiryak yiyip 972 senesinin Şevvali'nde Cuma gecesi (Ağustos-Eylül 1555) vefat etti.

Rûzefzûniyye Tâifesi

Ağa Rüstem hükümet işinde Mir Abdülkerim bin Mir Abdullah bin Mir Abdülkerim bin Seyyid Muhammed ile ortaktı. O sıralarda Şüdeybe Han Özbek Horasan'ı ele geçirmişti. Meğer adam

"bundan sonra benim elim Şeybek Han'ın eteğinde olur"[185] diye ağzından kaçırmış. Bu yüzden *Şâh-ı cennet-mekân* 916 senesinde (1510) Özbek'i yenip Şeybe Han'ı öldürünce onun elini Mazenderan'a gönderdi. (Şeybe Han'ın elini) ansızın Rüstem Han'ın kucağına attılar. O, bu hareketle Şah'ın kendisi hakkındaki gazabını anladı ve birkaç gün içinde vefat etti.

Ağa Muhammed bin Ağa Rüstem, babasının ölümünden sonra, Mir Abdülkerim ve Hoca Muzaffer Bitikçi ile beraber Semnan havalisinde *a'lâ hazret-i şâh-ı gufrân-destgâh*'ın dergâhına geldi.

*Divân-ı a'lâ*da her ikisinin vergi meblağı 30.000 Tebriz tümeni tayin edildi. İkisi bir arada bunu taahhüt ettiler. Ağa Muhammed bir müddet kendi hissesine hâkimdi. 928 senesi (1521-1522) hüküm üzere cezalandırıldı. Luri Kalesi'nde hapsedildi. *Nevvâb-ı kâm-yâb-ı şâhî-yi zillullâhî*nin saltanatının başında kurtulup yine Emir Abdülkerim ile ortak oldu. Bundan sonra iktidar buldu. 954'te (1547-1548) vefat etti.

Torunu Ağa Sohrab çalıştıysa da amacına ulaşamadı. Hükümet o silsile ile bertaraf oldu.

Huzistan Muşa'şa' Seyyidleri Hakkında

Seyyid Muhammed bin Seyyid Fellah bin Hasan bin İlmüddin Ali el-Murtaza bin Seyyid Abdülhamid Nisabe bin Ebî Ali Fehhâr bin Muîd bin Fehhâr bin Ahmed bin Ebi'l-ganâim Muhammed bin Ebî Abdullah El-hüseyn Şüstî Muhammed el-Câbâri İbrahim el-Mücâb bin Muhammed Sâlih el-Abidin bin el-İmam Musa el-Kazım -Allah'ın selamı ona olsun- Bağdat'ta doğdu. Şeyh Ahmed bin Fehd -Allah onun sırrını takdis etsin- öğrencilerinden oldu. Demişler ki, Şeyh hazretleri ölüm üzere iken gayb ilimleri konusunda tasnif ettiği kitabı hademelerinin birine vermiş. O, kitabın Fırat Nehri'ne atılmasını vasiyet etmişti. Seyyid Muhammed bin Fellah hile ile o kitabı almış ve bu kitaptan istifade ederek garip işler yapmış. Arap alçaklarını kendine mürit yapmış. Öyle ki, onun hakkında yanlış itikatlar beslediler. O kavim ışıklar saçıyordu. Karınlarına keskin kılıç sokma, vücutlarına zarar vermeden kılıç eğilme ve daha başka acip işler

185 Yani bunda sonra başı sıkıştığında Şeybek Han'dan yardım isteyeceğini ifade etmek istemiştir ç.n.

görüyorlardı. İşleri günbegün yükseliyordu. Tüm Huveyze, Dizful ve Şüşter'i istila ettiler. Mevla Ali babasından sonra o kavmin başına geçti. İtikatları şöyleydi: *Rûhu'l-emin* onların cismine hulûl ediyor, O hazret hayatta imiş. O, Irak'a saldırıp mukaddes şehitlikleri talan etti. Türbelerde gayet edepsizlik yaptı. Sonunda Kuhkiluye havalisinde Türklerin eliyle öldürüldü.

Kardeşi Seyyid Muhsin ondan sonra tahta oturdu. Dalalet erbabı onun uluhiyetine inandılar. Sokakta çarşıda gezip *oruç yok, namaz yok, zekât yok* diye tekrar ediyorlardı. Ondan sonra Seyyid Eyyüb, Seyyid Ali ve Seyyid Muhsin o kavmin başına geçince gayet güçlendiler. Onların bozuk itikatları *Şâh-ı cennet-mekân*ın kulağına ulaşınca Bağdat seferi esnasında o tarafa hareket etti. Hüveyze'de onların diğer memleketlerini zapt edince onlar çaresizce hizmete geldiler. Her iki kardeş o tâifenin ayanlarıyla beraber 914'te katledildiler. İslâm şiarı yine o diyarda yenilendi.

Seyyid Fellah bin Seyyid Muhsin babasının yerine oturdu. [Yedi yıl tek başına hükümet etti.]

Seyyid Bedran bin Seyyid Fellah babasının yerine oturdu. *Kâm-yâb-ı şâhî-yi zillullâhî*nin emir ve yasaklarına itaat etti.

Ondan sonra Mevla Seccad bin Seyyid Bedran hâkim oldu. Şu anda Şuşter ve Dizful, *Şâh-ı din-penâh*ın sınırları içindedir. Ama Hüveyze ve Arabistan (Huzistan) ve o nahiyeler onun tasarrufundadır. Gerçi fermânı hümâyûndan itaatsizlik etmekten korkar, ama Şuşter ve Dizful ahalisini rahat bırakmaz. Çoğu zaman orayı talan eder.

Ra'naşiyye Tâifesi Hakkında

Ra'nâş Dizful'da bir köydür. İlk başlarda Şeyh Mevlânâ Kıvamüddin, Seyyid Muhsin'in evlatlarının muallimiydi. Şeyh Muhammed Dizful emirliğini ve Hacı Muhammed ise Şüşter hükümetini elde etti. Sonunda Hacı Muhammed yeğeni Halilullah'ın eliyle öldürüldü.

Halilullah bin Şeyh Muhammed amcasının öldürülmesinden sonra hükümete geçti. O ve Seyyid Bedreddin arasında defalarca savaş çıktı. *Dergâh-ı cihân-penâh*a haraç gönderilmesinde geciktiği için *a'lâ-hazret-i hâkân-ı cennet-mekân* Kuhkiluye emirlerini Seyyid Bedran ve Fîlî (Luristan) ordusuyla beraber onu defetmeye gönderdi. Onlar bir müddet Dizful'u muhasara ettiler. *Şâh-ı*

*rıdvân-dest-gâh*ın ölüm haberini duyunca muhasarayı bıraktılar. Halilullah vefat etti.

Alâüddevle bin Halilullah onun yerine oturdu. *Nevvâb-ı kâm-yâb-ı zillullâhî*ye haber getirdiler ki o, din ve devlet düşmanlarıyla gönül birliğindeydi. Çaresiz, Pars yılı 949 senesi (1542-1543), zafer bayrağı, Dizful'a hareket etti. Orayı ondan aldı. Alâüddevle kaçıp Bağdat'a gitti. Bir daha Dizful'u görmedi.

Luristan

Şah Rüstem Abbasi hükümetteydi. *Şâh-ı cennet-mekân*ın hizmetine gelip güçlendi.

Ondan sonra, Uğur bin Şah Rüstem hâkim oldu. 940 senesinde (1533-1534) *rikâb-ı zafer-intisab nevvâb-ı kâm-yâb-ı a'lâ-hazret-i şâhînin rikâbında* Horasan seferine gitti. Küçük kardeşi Cihângir'i niyâbeten kendi kavminin içinde bıraktı. Cihângir, onun yokluğunda isyan etti. Uğur dönünce, Şâh'ın izniyle, kendi ulusuna yöneldi. Nihavend havalisine varınca, alçak adamlardan bazıları ona katıldılar. Ama büyükler ve öndekiler Cihângir ileydiler. Uğur yakalanıp katledildi.

Cihângir tek başına hâkim oldu. *Divân-ı a'lâ*dan Sultanlık lâkabını aldı. 949 (1542-1543) senesinde Dizful seferi esnasında, Cihângir itaat edilesi cihânın fermânıyla katledildi. [Ondan sonra oğulları Şah Rüstem ve Muhammedî hükümete geldiler. Takdir gibi fermân üzere Muhammedî Alamut Kalesi'nde hapsedildi. Şah Rüstem o kavmin başına geçti. *Nevvâb-ı kâm-yâb* onu terfi ettirerek Rüstem Han lâkabını verdi. *Nevvâb, şâhzâde-i âlemiyân* Şehribanu Hanım'ın lalalığını ona verdi.]

Lar Sultanları

Emir Harun bin Alâülmülk tahttaydı. 927 senesinde (1520-1521) vefat etti.

Muhammedî Beğ bin Alâülmülk padişah oldu. *Nevvâb-ı kâm-yâb-ı a'lâ*nın cülus yılı, yani 930 senesinin Şevval'inde (Ağustos 1524) öldürüldü.

Şah Adil lâkabıyla meşhur olan, şiirler, tasnifler ve resimler yapan Emir Nuşirevan bin Alâülmülk padişah oldu. O, 948 senesinin Safer ayının 29'u Cuma günü (23 Haziran 1541) camiden çıkarken meçhul bir kişi tarafından öldürüldü.

Ondan sonra *Şâh-ı din-penâh*ın emriyle İbrahim Han lâkabı verilen ve divan emirliği rütbesine ulaşan Emir İbrahim bin Muhammedî padişah oldu. Hâlâ tahttadır.

Hürmüz Sultanları

Geçmiş sayfalarda söylemiştik ki Sulgur Şah bin Şahabeddin Padişahtır. Saltanat ondan sonra Turan Şah bin Sulgur Şah'a geçti. Ondan sonra Sulgur Şah bin Turan Şah'a geçti. Onun zamanında Frenkler Hürmüz olarak bilinen Cerven'i istila ettiler.

Ondan sonra Turan Şah bin Sulgur Şalı babasının yerine oturdu. Frenk hâkimlerinin tam istilası nedeniyle Turan Şah'a saltanat isminden başka bir şey kalmamıştır. Sonunda 971 senesi Zilkade'nin 10'u Pazartesi (20 Haziran 1564) tabii eceliyle öldü.

Onun amca oğullarından olan Muhammed Firuz Şah tahta oturdu. 971 senesinde (1564) vefat etti. Şu anda Ferruh Şah bin Muhammed Şah onun yerindedir.

Horasan'da Bulunan Gürkaniye Sultanları

Hüseyin Mirzâ Padişah idi. Sonunda felç oldu. Evlatları gereği gibi itaat etmiyorlardı. O esnada, Özbek Şeybe Han'ın Horasan'a ulaştığının haberi geldi. O, ordu toplayıp müdafaaya koştu. Badhiz menzillerinden olan Baba İlahi menziline varınca 911 senesinin Zilhicce ayının 15'i akşama yakın (9 Mayıs 1506) vefat etti.

Oğulları Bediüzzaman ve Muzaffer Hüseyin emirlerin onayıyla tahta oturdular. Bu uygun olmayan işin neticesinde fitneler doğdu. Horasan hercümerç oldu. Küçük kardeşler Muzaffer Hüseyin'e itaatsizlik ettiler. Şeybe Han fırsat bulup Horasan'a ordu sevk etti. Kardeşler ordu toplayıp müdafaaya koştular. Merel yaylağında iki taraf arasında savaş çıktı. Ordunun en önemli adamı olan Emir Zünnun öldürüldü. Kardeşler 913'te (1507-1508) çok kötü bir şekilde kaçtılar. Muzaffer Hüseyin Esterâbâd'a geldi. Bir müddet sonra Şeybe Han'ın yaklaştığını duyunca Esterâbâd'dan *a'lâ hazret-i şâh-ı cennet-mekân*ın yanına geldi. Hüküm üzere Tebriz'in Şenbe Gazan'ında ikamet etti[186]. O sırada, Horasan *di-*

---

186 Muzaffer Hüseyin Mirzâ 913 senesinin Muharrem'inin 8'i Cuma gününün sabahı Şeybek'in korkusundan Herat'ı bırakıp Cürcan ve Esterâbâd'a kaçtı. Birkaç gün sonra vefat etti. Habîbü's-Siyer, Kitâbhâne-i Hayyâm, c. IV, s. 390-391.

vân-ı a'lâ arazisine dahil edildi. Şeybe Han öldürüldü. Bediüzzaman 920 senesinde (1514) Sultan Selim'in Tebriz'e gelerek onu alıp Rum'a götürene kadar Tebriz'de ikamet ediyordu. Orada dört ay sonra taun (veba) hastalığından vefat etti.

Muhammed Zaman bin Bediüzzaman babasıyla ile birlikte *dergâh-ı şâh-ı cennet-mekâna* gelmişti. Zafer delilli bayrak Selim'in def'ine yöneldiği zaman, o, *ordu-yu muallâ*dan ayrılıp Esterâbâd'a gitti. Çağatay ordusunun geri kalanları onun başına toplandı. Hoca Muzaffer Bitikçi, Burun Sultan Tekelü ve diğer Horasan emirleriyle beraber onun üzerine gittiler. 16 Ramazan 920 Cumartesi sabahı (4 Kasım 1514) o kaçıp Ebiverd Çölü yoluyla Garcistan'a gitti. Oranın hâkimi Emir Ordu Şah ile beraber Belh'e yöneldi. O sırada, Div Sultan, Emir Muhammed Baharlu'yu o memlekete naip olarak bırakmıştı. Muhammed Zaman orayı 3 Rebiülahir 922 Pazartesi günü (6 Mayıs 1516) aldı. Ondan sonra onunla Ordu Şah arasında kavga çıktı. Ordu Şah, Muhammed Zaman'ı oradan çıkardı. Sonunda pişman oldu. İki taraf arasında görünürde barış oldu. Muhammed Zaman'ı şehre getirdikleri zaman, mezkûr ayın Çarşambası idi. Muhammed Zaman'ın nökerleri Ordu Şah'ı Muhammed Zaman'ın işaretiyle öldürdüler. Ordu Şah'ın kardeşi Kavam Beğ Belh'i zapt edip Bâbür Şah'a verdi. Muhammed Zaman Belh *Şahne*si Bâbür'ün mülâzımı olan İbrahim tarafından yakalanıp Kabil'de Bâbür Şah'ın huzuruna götürüldü. O padişah-zâde onu terfi ettirip kendi kızını ve Belh hükümetini ona verdi. O 929'a (1522-1523) kadar oranın valisiydi. O mülk onun elinden çıkınca Muhammed Hümâyûn, Bâbür Padişah ileydi. Şirhan Afgan Savaşı'nda ve Muhammed Hümâyûn Padişahın yenilgisinden sonra Geng Nehri'nde boğuldu. O hânedânın şulesi onun ölümüyle söndü. [Onun doğumu Şevval ayının 902 senesi (Haziran 1497)].

Mirzâ Mesud bin Mirzâ Sultan Mahmud bin Sultan Ebu Said, babasından sonra, Kunduz ve Bağlan Hisarı'nda padişah oldu. Emir Hüsrev, mezkûr Şah Baysungur Mirzâ bin Sultan Mahmud'a saltanat rütbesi verdi. Mesud 903 senesinde (1497-1498) 500 süvari ile Sultan Hüseyin Mirzâ'ya katıldı. Sultan Hüseyin oğlu Bediuzzaman ile savaşta olduğu için, Mesud'un gelmesini mübarek saymış, oğlunu yendiği için onu terbiye edip kendi kızını ona vermişti. Ona ordu verip geldiği yere gönderdi. Emir Hüsrev Şah hileye kalkışıp mülayim sözler gönderdi. Hüseyin Mirzâ'nın emirlerinden

özür dileyip onları geri gönderdi. Kendisi bahane etmeden Hüsrev Şah'a katıldı. Hüsrev Şah onu tutuklayıp kör etti. Ondan sonra Mirzâ Baysungur'a kastedip saltanat elde etmeye kalkıştı. İkinci sayfada Baysungur ve Sultan Ali'nin hikâyesini anlattığımız zaman söylediğim gibi işi bitirildi. Bu yüzden tekrara ihtiyaç yoktur.

Mirzâ Uluğ Beğ bin Sultan Ebu Said babasının buyruğu ile Kabil hükümetindeydi. Babasından sonra saltanat tahtına oturdu. 909'da (1503-1504) vefat etti. Abdurrezzak bin Uluğ Beğ babasının yerine oturdu. Çocuk olduğu için saltanatı yürütemedi. Küçük Emir Zünnun Ergun'un oğlu Muhammed Mukim oraya ordu yürüttü. Abdurrezzak 908 senesi sonlarında (1503) kaçınca tahtı Erguniyye'nin eline düştü.

Ömer Şeyh bin Sultan Ebî Said babası zamanında Fergana Valisi idi. Babasından sonra saltanat işine katlandı. Daima kayınpederi Yunus Han Moğol'un ve kendi kardeşleri Sultan Ahmed ve Sultan Mahmud'a ait olan memleketlere saldırıyordu. 899 senesi Ramazan ayının 4'ü Pazartesi günü (8 Haziran 1494) vefat etti. Üç oğlu vardı. Muhammed Bâbür, Mirzâ Cihângir ve Mirzâ Nasır.

Muhammed Bâbür Padişah babasından sonra yerine geçti. Serhat kalelerinden bazılarını fethetti. 902 senesinde (1496-1497) Semerkand'ı Baysungur bin Sultan Mahmud bin Sultan Ebî Said'den aldı. Baysungur yine gayret gösterip Semerkand'ı geri aldı. Muhammed Bâbür Andican'da iken Şeybe Han Sultan Ali Mirzâ'yı aldatıp Semerkand'ı zapt etti. Özbekler orada üstünlük kazandılar. Hoca Ebu'l-Mekarim Muhammed Bâbür'e adam gönderip onu şehrin içine getirdiler. Şeybe Han Kangil Olengi'nde bulunduğu ve o esnada Semerkant'ı almaya gücü yetmediğinden Türkistan'a gitti. Semerkant'ta kıtlık oldu. Şeybe ordu ve sipâhi toplayıp döndü. Muhammed Bâbür Semerkant'ta duramadı. O memleket Bâbür'e isyan eden Sultan Ahmed Tenbel'in (?) muhalifinin uğursuzluğundan Özbeklerin eline düştü. Muhammed Bâbür Padişah Şaduman Hisarı'na gitti. Oradan Tirmiz'e ve 910 senesi (1504-1505) aylarında Kabil'in fethine yöneldi. Orayı Erguniye'nin elinden aldı.

Bir kere daha 917 senesinde (1511-1512) *a'lâ-hazret-i hâkânî* Şah İsmail Safevî'nin Şeybe Han'ı bertaraf ettiği zaman Maveraünnehir'in fethine gitti. Amcasının oğlu Han Mirzâ da Bedahşan askeriyle ona katıldı. Âb-ı Vahş kenarında Özbeklerle savaşıp onları yendi. Hamza Sultan ve Mehdi Sultan öldürüldü. Kunduz ve Bağlan

Hisarı onun tasarrufu altına girdi. *Şâh-ı cennet-mekân*ın hükmü üzere Şahruh Han Afşar ve Ahmed Sultan Sofioğlu Ustaclu onun yardımına koşunca Semerkant ve Buhara'yı da aldı. Özbekler çöle kaçtılar. Şah'ın emirleri dönünce Özbek Sultanları geri döndüler.

918 senesinde (1512-1513), Muhammed Bâbür Padişah, *Şâh-ı firdevs-âşiyân*ın gönderdiği Emir Necm-i Hûzânî ile beraber Buhara havalisinde Özbeklerle savaştı ve yenildi. Maveraünnehir yine Özbeklerin eline düştü. Orayı almaya bir daha fırsat bulamadı. 928 senesi Cemaziyelahir'inde (Nisan-Mayıs 1522) Kandahar'ı Şuca' Beğ Erguni'den aldı. Zemindaver'i fethetti. Defalarca Hind vilâyetine ordu yürüttü. Hindlerden sayısız vilâyetler fethetti. Kandahar'dan Bahar'a kadar onun tasarrufuna girdi. 937 senesi (1530-1531) aylarında vefat etti.

Muhammed Hümâyûn Padişah bin Muhammed Bâbür, babası zamanında 926 senesi (1519-1520) aylarında Han Mirzâ'nın vefatından sonra Bedahşan valisi oldu. Babasından sonra tahta oturdu. Kardeşleri, hususen Kamran, onunla kavgaya kalkıştı. Bundan dolayı Afgan Şirhan Hind'e göz dikti. İki kere Muhammed Hümâyûn padişahla savaştı. Son savaşta Muhammed Han yenildi. Hindistan onun elinden çıktı. Muhammed Hümâyûn Padişah kardeşlerinden yardım almak için Kandahar sınırına ve Kabil'e geldi. Kardeşi Kamran onun yolunu kesip yendi. O, 951 senesinde (1544-1545) çok zahmetle kendisini Horasan'a attı. Horasan'dan da Irak'a *dergâh-ı cihân-penâh*a geldi. *Nevvâb-ı kâm-yâb melceü's-selâtîn ve merceü'l-hâkânîn şâhi-yi zillullâhî* kimya eserli nazarıyla onu terbiye ve takviye etti. Silah, padişahlık alametleri, çok miktarda altın ve atlar, develer, sınırsız silahları ona ve ordusuna verip büyük emirleri ve Kızılbaş ordusunu onun maiyetine verip kendi memleketine gönderdi. Onlar Kandahar'a Kamran'a doğru yöneldiler. O ve ittifak yaptıkları kardeşleri Kamran ve Kabil Valisi ile birkaç defa savaştılar. Gerçi düşmanları iki kere yendiler. Ama sonunda 952 senesi (1545-1546) aylarında Muhammed Hümâyûn Padişah zafer kazandı. Kardeşlerini ele geçirip Kamran'ın gözüne mil çekti. Diğerlerini itaate getirdi. Hind'e ordu yürüttü. 962 senesi Şaban ayının 6'sı Çarşamba günü (26 Haziran 1555) oranın *dârü'l-mülk*ü olan Dehli'yi fethetti. Tek başına saltanat tahtına oturdu. Aynı yılda sarayının çatısından düşüp vefat etti. Şairlerden biri bu kıta ile şöyle tarih düşürdü:

همايون پادشاه ملک معنى
ندارد کس چو او شاهنشهى ياد
ز بام قصر خود افتاد ناگاه
وزان شد خرمن هستيش برباد
چو تاريخش بجستم از خرد گفت
همايون پادشاه از بام افتاد

Hümâyûn mana mülkünün Padişahı
Kimse onun gibi Şehin-şahı görmemişti

Kendi sarayının çatısından ansızın düştü
Bundan dolayı varlık harmanı rüzgârla savruldu

Tarihi sorunca akıllıca söyledi ki
"Hümâyûn Padişah ez-bâm üftâd"[187]

Kamran bin Muhammed Bâbür, kardeşine yenildikten sonra bir müddet kendisine Sultanlık atfetti. Hümâyûn Padişah, *nevvâb-ı kâm-yâb-ı şâhi-yi zillullâhî*nin yardımıyla üstün gelince, birkaç kere Kamran'ı ele geçirip sıla-i rahim mülahazasıyla onu öldürmedi. Ama onun nifakı ve hilesi haddini aşınca son defa ele geçirince onu kör ettiler. O Mekke-i Muazzama'ya gidip orada köşeye oturdu. 964 senesinin Zilhicce'sinde (1556-1557) vefat etti.

Celaleddin Muhammed Ekber Padişah bin Muhammed Hümâyûn Padişah, babasının vefatından sonra padişah oldu. Miras kalan memleketleri taht-ı tasarrufu altına aldı. Mendab'ın Hamu isimli kâfir padişahı onu öldürmek istedi. Levaher başta olmak üzere onun memleketlerinin çoğuna saldırdı. 2 Muharrem 964 Cuma günü (5 Kasım 1556) çetin bir savaş oldu. Mezkûr Hamu sayısız malla Muhammed Ekber Padişah ve ordusunun eline düştü. Mezkûr padişah kendi eliyle Hamu'nun boynunu vurdu. Bu yüzden, lâkablarına gaziyi ilave ettiler. 966 senesi Cemaziyelahir'inde (12 Mart 1559) Ali Şeker Türkman'ın torunu Bayram Han Baharlu ve [padişahlık adından başka bir şey kalmayan Çağatay saltanatı] sona erdi. Bir müddet sonra hacca giderken [Gucerat'ta kafirlerin elinde katledildi]. Gazi padişah Muhammed Ekber bağımsız oldu. Hâlâ tahtta oturmaktadır.

187 Hümâyûn Padişah çatıdan düştü.

Süleyman Şah Mirzâ bin Yâdigar bin Nasır Mirzâ bin Ömer Şeyh amcası Muhammed Bâbür'ün fermânıyla Bedahşan valiliği yapmaktadır. Gayet güzel sıfatlı ve sufi meşreptir. Onunla, Özbek Sultanları, Belh Valisi Sima Pir Muhammed Han Canibeğ arasında Deregez'de 966 senesinin aylarında (1559) savaş oldu. Büyük oğlu Muhammed İbrahim alçak birisinin eline esir düştü. Onu Pir Muhammed Han'ın yanına götürdüler. Çehre Gargar tarafından 22 yaşında öldürüldü. Süleyman Şah bu rubaiyi onun mersiyesi için söylemiştir.

Rubai

ای لعل بدخشان ز بدخشان رفتی
مانند خورشید درخشان رفتی
در دهر چو خاتم سلیمان بودی
افسوس که از دست سلیمان رفتی

Ey la'l-i Bedahşan Bedahşan'dan gittin
Parlak güneş misali battın

Dünyada Süleyman'ın yüzüğü gibiydin
Yazık ki Süleyman'ın parmağından çıktın.

Ama o savaşta Süleyman Şah zafer kazandı. Pir Muhammed Han Bedahşan'ı elde edemedi. Süleyman Şah 971 senesinde (1563-1564) Kabil'e ordu yürüttü. Orayı istila etti. Ama orayı Muhammed Hâkim Mirzâ bin Muhammed Hümâyûn Padişah'a verdi. Allah'ın yardımı ve tevfikiyle üçüncü babın ikinci makalesi bitti.

Türk ve Türkistan Hanlarının Durumları Hakkında Muvaffakiyet Allah-ı Melikü'l-Mennan Tarafındandır

Birinci makalede, Türkistan hakanlarının hikâyesini anlatırken Kabel Han'ın padişah olduğunu söylemiştik. Moğollar onu reâyâ-perver olarak adlandırdılar. Ölünce Kubile Han bin Kabel veraset yoluyla padişah oldu. Gayet güçlü ve cesaretliydi. Şöhreti o mertebeye ulaştı ki yedi nesil öteye geçti. Pençesi ay pençesine benzerdi. Kendisinden güçlü olmayanı iki eliyle kaldırıp sopa gibi eğip belini kırardı. Kış geceleri ağaçları yakıp elbisesiz ateşin kenarında uyurdu. O ateşten onun vücuduna kıvılcımlar düştüğünde

ve yandığında hiç itibar etmezdi. Öyle zannedilirdi ki sivrisinekler onu sokar, yalnız kendi bedenini kaşır ve uykuya dalardı.

Onun vefatından sonra Bertan Bahadır bin Kubile Moğol'un başına geçti. Onun zamanında amcası Kaçuli vefat etti. Barlas lâkabıyla anılan İrumci -ki Barlas lâkabı ile anılan Emir Timur'un kabile ve oymağı ona mensuptur- babasının yerine *emirü'l-ümerâ* oldu. Bertan'dan sonra Yesuka Bahadır bin Bertan Bahadır padişahlık tahtına oturdu. O, Cengiz Han'ın babasıdır. Pars yılına denk gelen 502 senesi Rebiülevvel'inde (Ekim-Kasım 1108) vefat etti. Aynı şekilde o günlerde Emir Timur'un büyük ceddi Soğucicen bin İrumci vefat etti.

Yesuka'dan sonra Çengiz tahta oturdu. Çengiz Han bin Yesuka Bahadır Domuz yılına denk gelen 547 senesi Zilkade'nin 8'inde (5 Nisan 1115) Moğolistan'ın Oylun Yılduk'unda doğdu. Dünyaya gelince elinin içinde donmuş kan vardı. O yıl babası Tatar hâkimi Timuçin'i yenince onun adını Timuçin koydu. O, 13 yaşında yetim kalınca adamları dağıldı. Çaresiz babasının dostu Kerayit oymağının padişahı Öng Han'a katıldı. Aralarında sadakat vardı. Ancak düşmanlar onların arasını bozdu. İt yılına denk gelen 578 senesinin aylarında (1182-1183) Önk onu öldürmeye kalktı. O, onun hilesini haber alıp başına bir grup toplayıp Özbek'in padişahı olan Öng ile savaşıp onu yendi. Diğer yıl domuz yılıydı. Yine onların arasında savaş oldu ve Öng öldürüldü. O, Çengiz Han lâkabıyla tahta oturdu -yani hanlar hanı-. Bir müddet tüm Moğol ve Tatar oymaklarına hâkim oldu. Hıta ve Çürçe vilâyetlerini de aldı. O ve Kutbeddin Harzemşah arasında bozkır tacirlerini talan etmesi sebebiyle düşmanlık oldu. 615 senesi (1218-1219) Tavşan yılında altı küsur yıl zaman içinde tüm Türkistan ve İran, Kıpçak ve Alan'a karşı galip geldi. Harzemşahî'yi bertaraf etti. Memleketlerde katliam yapıp kendi ülkesine döndü. Tam yerine oturmamıştı ki Maçin'e saldırmak için sebep buldu. Bu yüzden oranın padişahı Şıdır Kuhan'ı 300 bin süvari ile öldürüp bertaraf etti. Aynı seferde, 624 senesi Ramazan'ında (Ağustos-Eylül 1227) öldü. Öyle ki 75 yıl yaşadı. Ondan dört ünlü oğul kaldı. Her birisine bir yer, il ve oymak tayin etti. Adalet ve cömertliği ile diğer kardeşlerine üstün olan ortanca oğlu Oktay'ı töre kanunu ile veliaht yaptı. Onun evlatları da şu anda aynı şekilde yapıyorlar.

Oktay Kağan bin Cengiz Han veliahtlık hükmüyle, babasından sonra 626 Rebiülevvel'inde (Ocak-Şubat 1229) tahta oturdu.

"Kağanî" lâkabıyla iki yıl adaletle saltanat sürdü. Pars yılı 629'da (1231-1232) Hıtay seferine gitti. 631'de (1233-1234) o ülkenin tamamını fethetti. Ordusu İran'a geldi. Sultan Celaleddin Mingberni Harzemşâhî'yi bertaraf etti. Sonunda 5 Cemaziyelahir 639 (Aralık-Ocak 1241-1242) Pars yılında vefat etti.

Giyük Han bin Oktay dört yıl sonra Agavayni ile beraber At yılına denk gelen 643 senesi Rebiülahir'inde (Ağustos-Eylül 1245) kağanlık tahtına oturdu. İseviliği seçti. Onun zamanında ruhbanlar tam istila ettiler. Müslümanlara zulümler edildi. Sonunda *sill*hastalığına yakalandı. Hava değişimi için Semerkand'a yöneldi. 644 senesinde (1246-1247) [Beş Balıg'ın bir haftalık yolunda] vefat etti.

Mengü Kağan bin Tuli bin Çengiz Han, amcaoğlundan sonra, annesinin güzel tedbiriyle o zamanda hânedânın büyüğü olan Batu bin Cüci'nin yardımı ile 648 senesi Rebiülevveli'nde (Haziran-Temmuz 1250) saltanat tahtında oturdu. Kimse muhalefet etmeye cüret edemedi. Bağımsız oldu. Cihângirliğe başladı. Bir kardeşi Kubilay'ı Hitay ülkesine gönderdi. Diğer kardeşi Hülagü Han'ı batıya doğru -İran zemine- gönderdi. Onun hikâyesi İran'da İlhaniyye adı altında zikredildi. Kubilay Kağan doğuda cihângirlikle meşhur oldu. 653 senesi aylarında (1255-1256) Mengu Kağan, Kaşin ve Nenkiyas ismi ile de meşhur olan Maçin'e yöneldi. Kubilay ordusu ile ona katıldı. Memleketlerin fethiyle meşgul iken Mengü Kağan 655 senesi Muharremi'nde (Ocak-Şubat 1257) Dolişeng Kalesi'nin önünde vefat etti. Ondan sonra Moğol içinde ihtilaf çıktı. O topluluk birkaç fırkaya bölündü.

Birinci Fırka
Oktay Kağan'ın Evlatları

Kaydo bin Kaşi bin Oktay Kağan, Oktay ulusunun içinde tahta oturdu. Arık Buka onunla idi. Sonunda kendi ulusunu toplamak maksadıyla ondan ayrıldı. İsyan çıkardı. Berke Han'ın yardımı ile Çağatay Ulusu'nu topladı. Kendine saltanat atfetti. Kaydo ve Çağatay'ın torunu Ulgu arasında çok kere savaş çıktı. Kaydo kazandı. Sonunda 700 senesinde (1300-1301) Kubilay'ın torunu Timur Kağan yüz tümen orduyu onun üzerine gönderdi. O savaşta yaralandı. Kuluncu da ona ilave oldu. Ölümüne kanlı ishal sebep oldu.

Veliaht Çapar Han bin Kaydo 702 senesi Recebi'nde (Şubat-Mart 1303) babasının yerine oturdu. Onunla Dava Han bin

Burak Han arasında düşmanlık çıktı. 705 senesi aylarında (1305-1306) Semerkand ve Hocend arasında iki tarafın ordusu savaştılar. Çapar Han'ın kardeşi Çirik Oğul esir düşünce, o zayıf hale düştü. Ondan sonra Timur Han ve Dava Han'ın orduları onu muhasara edip hareket etmesine izin vermediler. Dava Han'a sığınmaktan başka bir çare olmadığından ona sığındı. Kebek bin Dava, Naliku'yu öldürdüğünde O, Kepekle birlikte isyan edip kaçtı. Kaçış esnasında mülâzımlarının eliyle öldürüldü. Ondan sonra Ali Sultan bin Naliku güç kullanarak Çağatay ulusunu istila etti. Onun hikâyesi ve ondan sonraki hikâyeler İran'ın Çağatay Han'ı Sultanlarının hikâyesinde zikredildi.

İkinci Fırka
Çağatay Hanlarının Şeceresi

Maveraünnehir'i anlatırken Belh olayında, Emir Hüseyin bin Emir Mesla bin Emir Kuzgun 771'de (1369-1370) öldürüldü dedik.

Tuğluk Temur Han bin İcil bin Davud Han Moğolistan Padişahı idi. 765 senesinde (1363-1364) Maveraünnehir'e ordu yürüttü. Bir şey yapamayınca döndü. 765 senesinde (1363-1364) vefat etti.

Hızır Hoca Han bin Tuğluk Temur Han ondan sonra Moğolistan padişahı oldu. Onun zamanında Emir Timur çok kere Moğolistan'a saldırdı. Hızır Hoca 802 senesinde (1399-1400) vefat etti. Oğulları birbirine girdi.

Şem' Cihân bin Hızır Hoca saltanat tahtına oturdu. Bir müddet sonra vefat etti. Şir Muhammed Han bin Şem' Cihân vali oldu. 821 senesinde (1418-1419) Üveys Han'ın eliyle öldürüldü.

Nakş-ı Cihân bin Şem' Cihân hükümete geldi. Birkaç gün sonra, Veyis Han bin Şir Ali Sultan padişah oldu. Ondan sonra İsen Buka bin Veyis Han saltanat tahtına oturdu. Kardeşi onunla kavgaya kalktı. İsen Buka gücü yetmediği için Uluğ Beğ Mirzâ Gürkan'ın yanına gitti. Uluğ Beğ ve Abdüllatif'in arasında savaş çıktığı zaman fırsat bulup Maveraünnehir sınırından Kendibadam'a kadar saldırdı. Andican ahalisini esir aldı.

Yunus Han bin Veyis Han Irak'a Cihân Şah Baranî Türkman'ın yanına gitti. Oradan Şiraz'a, Mirzâ İbrahim Sultan Gürkan'ın yanına gitti. Ondan sonra, oğlu Mirzâ Abdullah'ın yanında 18 yıl gurbette yaşadı. Sultan Ebu Said Gürkan saltanat tahtına oturunca,

İsen Buka'nın intikamını almak için Moğolistan'a ordu yürütüp onu yendi. Yunus Han'ı çağırıp fetih malzemeleriyle Moğolistan'a gönderdi. Orada tahta oturttu. Onun kızı Kutluk Nigâr Hanım'ı oğlu Ömer Şeyh'e istedi. Bu [izdivaçtan] Muhammed Bâbür Padişah dünyaya geldi.

Sultan Mahmud Han bin Yunus Han Taşkent'te babasının yerine oturdu. [Hamike] lâkabıyla meşhur oldu. Sonunda o ve kardeşi Elince Han lâkabıyla meşhur olan Ahmed Han, Şeybe Han savaşında Özbek'e esir düştü. Şeybe Han [onları] bıraktı. Kardeşleri Hacı Tarhan'a gittiler. Elince Han o diyarda iki üç ay sonra vefat etti. Sultan Mahmud bir müddet başıboş dolaştıktan sonra Şeybe Han'ın inayeti ümidiyle geri döndü. Orada öldürüldü.

Reşid Han [bin] Elince Han, bir müddet Kaşgar ve çevresinin valisi idi. 971 senesi aylarında (1563-1564) vefat etti.

Sufi Sultan bin Reşid Han babasının yerine oturdu. Mansur Han bin [Sultan] Said[188] Turfan Hâkimi'dir.

Üçüncü Fırka

Çengiz Han'ın Büyük Evladı Cuci Han ve Hânedânı

Cüci Han'ın annesi Börte Kuçin Kınkırat Padişahı'nın kızıydı. İlk başlarda, Merkit kavmi Çengiz Han'ın ordusunu talan edip onun eşini esir aldılar. Onu geri getirdiklerinde, yol esnasında doğurdu. O çocuğu belemeğe bir şey bulamadıkları için onu hamura beleyip Cengiz'in yanına getirdiler. İsmini Cüci koydu. Yani yeni gelmiş misafir. Onunla kardeşlerinin arası açılmıştı. Onun nesebini ayıplıyorlardı. Çengiz Han Deşt-Kıpçak ve Harezm'i kuzeyin uzaklarına kadar ona verdi. 624 senesi Rebiülevveli'nde (1226-1227) babasından altı ay önce vefat etti.

Sayın lâkabıyla anılan Batu Han bin Cüci Han, Oktay Kağan'ın hükmüyle babasının yerine oturdu. Orda büyük kardeş olmasına rağmen hanlık işinde ona muhalefet etmedi. Batu 639 senesinde (1241-1242) *istirhâ'-i a'za*[189] hastalığına yakalandı. 650 senesinde (1252-1253) İtil Nehri kenarında öldü.

---

188 I. Mansur Han, Ahmed'in büyük oğludur. Babasının ölümünden sonra 1503-1543 seneleri arasında Uyguristan, Turfan, Kararşehir ve Hoça'da kırk yıl hüküm sürdü. Ama bu II. Mansur Said'in oğludur ve Said Mansur bin Ahmed'in küçük kardeşidir.

189 Bir tür felç olabilir ç.n.

Mengü Kağan Sırtak bin Batu'yu babasının yerine tayin edip [Anayurda gönderdi] ve o yolda öldü.

Ulağçı bin Batu tayin edildi o da o günlerde öldü.

Berke Han bin Cüci tahta oturdu. İslâm ile şereflendi. Onunla Abaka Han arasında savaş çıktı. Berke Han 300 bin süvari ile Şirvan'ın Kür Nehri kenarına geldi. Geçit bulamayınca Tiflis'ten geçmek istedi. 664'te (1265-1266) kulunç hastalığından vefat etti. Ondan sonra saltanat Orda Han bin Cüci Han'ın çocuklarına miras kaldı. İki tâifeye bölündüler.

Tâife-i Gök Orda

Sağ El Vilâyeti'nde Rus, Meska (Moskova), Alan, Macar, Bulgar, Kazan. Tokta Han bin Kutukoy bin Orda bin Cüci tahta oturdu. Pars yılına denk gelen 702 senesinde (1302-1303) Saksin ve Bulgar havalisinde onunla Nukay arasında savaş oldu. O galip geldi. Bundan dolayı kibirlenip Kazan Han'ın yanına elçi gönderdi. Öfkeyle Azerbaycan'ı istedi.

Tuğrul bin Tokta babasından sonra 17 yıl saltanat sürdükten sonra 727'de (1326-1327) öldü.

Özbek Ulusu'na mensup olan Özbek Han bin Tuğrul verasetle saltanata geldi. 735'te (1334-1335) İran'a saldırmak istedi. 736'da (1335-1336) Kür Nehri'nin kenarına geldi. Arpa Han Hoca Gıyaseddin Muhammed Reşidî'nin tedbiriyle geçitleri kapatıp ona geçiş izni vermedi. Sonunda 30 yıl saltanattan sonra vefat etti. Bu zamanda İslâm yayıldı.

Canibeğ Han bin Özbek Han ki, Mevlânâ Sadeddin Taftazanî 736'da (1335-1336) Şerh-i Muhtasar-ı Telhis'i ona ithaf etti. 758 senesi (1356-1357) [Azerbaycan'a geldi. Melik Eşref Çupani'nin zulmünü defedip, oğlu Berdi Beğ'i 50.000 cesur süvari ile Azerbaycan'da koyup bozkıra döndü ve hastalandı. Onun emirleri Berdi Beğ'e adam gönderdiler. Berdi Beğ gelince babası iyileşmişti. Ondan sonra Berdi Beğ ve onun gelmesine neden olan Tuğlubay 3 Şaban 758 Perşembe günü (22 Temmuz 1357] Canibeğ'i öldürdüler.

Berdi Bey bin Canibeğ Han kendi akrabalarının çoğunu bertaraf etti. Kendi de 3 yıldan fazla kalmadı. O şube onunla sona erdi.

Ak Orda Olarak Adlandırılan Tâife

Aladağ'dan Karadağ'a ve Ulus serhaddine kadar onlara ait idi. Tudamunka bin Nukay bin Kuli bin Orda uzun süredir oranın tahtında oturuyordu.

Ondan sonra Sasi bin Buka bin Nuka tahta oturdu. 720 senesinde (1320-1321) öldü.

Mübarek Hoca bin İrzen 6 ay hükümetten sonra öldü.

Çimtay bin İrzen 17 yıl hükümet etti. Gök Orda emirleri onu saltanat etmeye teşvik ettilerse de kabul etmedi. Urus Han bin Çimtay her iki ulusu ele geçirmek istedi. Miyan kışlak hâkimi onun akrabası olan Yol Hoca Oğlan kabul etmedi.

Bu yüzden Urus Han onu öldürdü. Yol Hoca'nın oğlu -Toktamış- Emir Timur'a sığındı. Urus Han dokuz yıl saltanat sürdükten sonra 778'de (1376-1377) vefat etti.

Toktokya bin Urus Han iki ay hükümet ettikten sonra vefat etti.

Timur Melik bin Urus Han tahta oturdu. Şaraba bulaştı. Sonunda Karatal'da 778'de (1376-1377) Toktamış tarafından öldürüldü.

Toktamış Han bin Yol Hoca Oğlan, Emir Timur'un himayesiyle padişah oldu. 17 yıl hüküm sürdü. İki kere vefasızlık edip Emir Timur'la karşı karşıya gelip yenildi. Üçüncü kere Emir Timur'un Ulus havalisinde 807 senesinde (1404-1405) ölünceye kadar yerinde olup çöllerde gezdi.

Kuyriçak Oğlan bin Urus Han, Emir Timur'un son defa Deşt-i Kıpçak'a saldırdığı zaman yanındaydı. Toktamış'ın yurdundan olmasından sonra Emir Timur Cüci Ulusu'nun saltanatını ona verdi. 797 senesinde (1394-1395) İtil Nehri'nin kenarından Emir Timur'un yanına gelip birinci Deşt-i Kıpçak saldırısında onun yanındaydı. 793 senesinde (13901391) Toktamış'ın yenilgisinden sonra Emir Timur'un izniyle kendi ulusuna gidip hükümete oturdu. 802 senesinde (1399-1400) vefat etti.

Ondan sonra Şadi Beğ hükümete oturmuş ve 811 senesinde (1408-1409) vefat etmişti

Fulad Han bin Şadi Beğ Han saltanata oturmuş ve 813 senesinde (1410-1411) vefat etmişti.

Timur Sultan bin Timur Kutluk Han padişah oldu. 814 senesinde (1411-1412) Celaleddin Sultan bin Toktamış Han'a karşı çıktı. Timur Sultan ona yenilip Harezm'e geldi. Harezm'i muhasaraya alan ve Özbek Han'ın emirlerinden olan Gazan Han'ın eliyle öldürüldü.

Celaleddin Sultan bin Toktamış Han ondan sonra padişah oldu. [Kardeşleri Kerim Berdi Kepek Han, Cabbar Berdi, Muhammed Han ve Derviş Han İlahi, Gıyaseddin bin Şadi Beğ Han gibi diğer oğlanlardan her biri kısa süreli padişahlık ettiler].

Onlardan sonra Burak Han bin Kuyri Çak bin Urus Han 828 senesinde (1424-1425) Muhammed Han'a galip gelip padişah oldu. Bundan önce, 823 senesinde (1420-1421) Uluğ Beğ Mirzâ'nın yanına gelip ondan iltifat görmüştü. Ama bağımsız olunca küfrân-ı nimet edip 830 senesinde (1426-1427) Sığınak havalisinde, Uluğ Beğ Mirzâ'nın karşısına çıkıp zafer kazandı. Maveraünnehir'e saldırdı. Çöle geri dönünce emirler bir araya gelip onu 831 senesinde (1427-1428) öldürdüler.

Muhammed Sultan bin Timur Sultan bin Kutluk Timur, Burak'ın katledilmesinden sonra, emirlerin onayıyla padişah oldu. 834 senesinde (1430-1431) çölden Harezm'e ordu yürütüp çok büyük zarar verdi. Kırım memleketini payitaht yaptı.

Kasım Han bin Seyyidek Han bin Canibeğ bin Burak Han Deşt-i (Kıpçak) padişahı oldu. Onunla Şeybe Han'ın arası bozuldu. 915'in sonlarında (1509-1510) Şeybe onun üzerine ordu yürütüp yenildi. 930 senesi aylarında (1523-1524) vefat etti.

Hak Nazar Han bin Kasım Han hâlâ Deşti Kıpçak padişahıdır.

Orda Hânedânı'nın devleti, Toktamış'ın oğullarının ihtilafından dolayı zayıf duruma düşünce Şeybe Han bin Cüci'nin bazı evlatları fırsat bulup bazılarını kendi başlarına toplayıp, isyan ettiler. Maveraünnehir ve Harezm olmak üzere iki şube oldukları için iki şube başlığı altında onları anlatacağız.

Maveraünnehir Şubesi

Ebul Hayr Han bin Devlet Şeyh Oğlan bin Emin Oğlan bin Polat Oğlan bin Eybe Hoca bin Tokta bin Belgan bin Şeyban bin Cüci, 839 senesinde (1435-1436) çölden Harezm'e saldırıp Şahruh Mirzâ adına orada valilik yapan Mirzâ İbrahim bin Emir Şah Melik'i oradan çıkarıp tahta oturdu. Bir müddet çölün ve mülkün kağanı idi. Sultan Ebu Said onun yardımıyla Mirzâ Abdullah'a galip gelip Semerkand padişahı oldu. Ebu'l-Hayr 873 senesinde (1468-1469) felçten vefat etti.

Şeyh Haydar bin Ebi'l-Hayr Han ondan sonra tahta oturup hüküm sürdü. Ta ki Beyan Han bin Hacı Muhammed Han ona

isyan edip defalarca savaşana kadar. Şeyh Haydar galip idi. Sonunda Beyan Han Ahmed Han'ın yardımıyla bir kere daha savaştı. Şeyh Haydar yaralanarak kaçtı. O yaradan dolayı vefat etti.

Şeybe Han nam-ı diğer Muhammed Han bin Budak Sultan bin Ebi'l-Hayr Han 855 senesinde (1451-1452) Kuzu Begüm'den dünyaya geldi. Henüz çocuk iken babası öldü. Özbeklerin büyük emirlerinden olan Karaçin onun ve kardeşi Mahmud'un lalası olup onları yetiştirdi. O iki üç kere Buhara'ya geldi. Oranın hâkimi Emir Abdü'l-Ali Tarhan ona hürmet edip Semerkant padişahı Sultan Ahmed Mirzâ'nın yanına götürdü. Oradan kaçıp çöle gitti. Sultan Mahmud Mirzâ Gürkani'nin evlatları arasında ihtilaf çıkınca, O, Sultan Ali Mirzâ zamanında çok sayıda askerle Kangil'de ordugâh kurdu. Hile ile Sultan Ali Mirzâ'yı ele geçirip öldürdü. 906 senesinde (1500-1501) kendi adına hutbe okutup sikke bastırdı. 913 senesinde (1507-1508) Horasan'ı istila etti. 26 Şaban 916'da Merv havalisinden olan Mahmudî'de *a'lâ-hazret-i hâkânî illiyyin-i âşiyânî* Şah İsmail Safevî ile savaşta Kızılbaş ordusu tarafından öldürüldü.

Köçem Han lâkabıyla meşhur olan Köçküncü Han bin Ebi'l-Hayr padişah oldu. 935 senesi Muharrem ayında (Eylül-Ekim 1528) bütün Özbek Sultanlarıyla beraber Cam'da *nevvâb-ı kâm-yâb-ı şahî-yi zillullâhi-yi din-penâh* (Allah onun mülkünü ebedî etsin) savaşıp yenildi. Kaçıp Maveraünnehir'e gitti ve 936 senesinde (1529-1530) vefat etti.

Ebu Said Han bin Köçküncü ondan sonra Han oldu. 939 senesi (1532-1533) vefat etti. Ubeyd Han bin Sultan Mahmud bin Ebu'l-Hayr amca oğlundan sonra hanlık tahtına oturdu. Onun hikâyelerini *nevvâb-ı kâm-yâb-ı a'lâ-hazret-i şâhî-yi zillullâhî-yi din-penâhî*nin kullarıyla daha önce söylemiştik. O, 946 senesinin Zilkadesi'nde (Mart-Nisan 1540) öldü.

Abdüllatif Han bin Köçküncü padişahlığa oturdu. 959'da (1551-1552) vefat etti.

İsmi Nevruz Ahmed olan Burak Han bin Sevincek Han bin Ebu'l-Hayr Han Taşkent ve çevresinin sahibi idi. Abdüllatif'ten sonra Semerkant ve Buhara'yı istila etti. 963 senesinde (1555-1556) 56 yaşında iken tövbesini bozdu. Şarap içmekle meşgul oldu. Bir hafta sonra alkol içerken Zilhicce'nin 13'ü gecesi (18 Ekim 1556) cehenneme gitti. Onun evladı Derviş Sultan ve Baba Sultan Taşkent Ülkesi ve etrafının sahibi idi.

İskender Han bin Canibeğ Sultan bin Hoca Ali bin Ebu'l-Hayr Han, Burak'tan sonra Pir Muhmamed Han bin Hacı Beğ Sultan adına para bastırıp hutbe okuttu. Bir müddet geçtikten sonra, İskender'in oğulları Abdullah Sultan ve İbadullah Sultan büyüyüp amcalarından büyük olan babalarını inzivadan çıkarıp hanlık tahtına oturttular. Pir Muhammed Han zaruretten Maveraünnehir işlerini ona bırakıp Belh ile yetindi. Şu anda oranın valisidir. *Nevvâb-ı kâm-yâb-ı şâhî* ile sadakat ve itaat içindedir.

Harezmiyye Şubesi

İlbars Han bir Burake bin Yadigâr bin Timur Şeyh Oğlan bin Hacı Kulu Oğlan bin Arab Oğlan bin Polat Oğlan ve burada onun nesebi Ebu'l-Hayr Han ile birleşiyor. Şeybe Han Harezm'i ele geçirdi. Köpek Beğ Kuşçu'yu orada *daruga* tayin etti. *Şâh-ı cennet-mekân* (Şah İsmail) Şeybe'yi kahrettiği yerde oranın emirliğini Atlandı Beğ'e verdi. O esnada Şerif Sufi Mir Hızır İli Harezm Ulusu'nu ondan kopardı. İlbars çölden onun üzerine saldırdı. 916 senesi Koyun yılı (1510-1511) o vilâyeti aldı. 923 Pars yılı (1517-1518) vefat etti.

Hüseyin Kulu Han bin Eylek bin Yadigâr ondan sonra iktidara geçti. Maymun yılı 930'da (1523-1524) öldü.

Buçka Han bin Muhammed Emin bin Yadigâr beş yıl hüküm sürdü. 935 senesi Sığır yılında (1528-1529) öldü.

Sufiyan Han bin Muhammed Emin ondan sonra padişah oldu. Koyun yılı 941'de (1534-1535) uzlete çekildi.

Din Muhammed'in babası olan Öneş Han bin Muhammed Emin hükümet işini Sofiyan Han'dan aldı. O esnada, Ömer Gazi bin Sultan Gazi bin İlbars Savaşı'nda öldürüldü. Ubeyd Harezm eyaletini oğlu Abdülaziz'e verdi.

Yusuf bin Sufiyan Han Hive'de hükümet ediyordu. 945 senesinde (1538-1539) Hezar Esb havalisinde, *Beççe-i Türkman* (Türkman çocuğu) lâkabıyla meşhur olan Din Muhammed bin Öneş Han bin Oymak Sayın Han ile beraber Ubeyd Han ile savaştı. Ubeyd'in, Latif Mirek, Şeyh Nazar Beğ, Taci Bahadır Kovacıbaşı, Vekil Karaca Bahadır ve Hafız Kınkırat gibi emirleri yakalandılar. Ubeyd'in elinde esir olduğu için emirleri ona geri verip onu geri aldılar.

Kahali lâkabıyla meşhur olan Ebu Yusuf vali oldu. Yusuf Han da ona tabi oldu. İki yıl han oldu. Tavuk yılı 956 senesinde (1549-1550) vefat etti.

Oktay Han bin Muhammed Emin Han [vali oldu]. Onunla Yunus Han arasında beş yıl boyunca düşmanlık oldu. 961 senesi Pars yılı (1553-1554) Yunus Han bin Sofiyan Han onu öldürüp padişah oldu.

Dost Han bin Buçka bin Muhammed Emin, Yunus Han'a galip gelip hükümete oturdu. Yunus Han ve kardeşleri özellikle Pehlivan Kul Sultan *dergâh-ı âlem-penâh-ı nevvâb-ı sipihr-rikâb-ı şâhi-yi zillullâhî*ye geldi. Receb'in 15'i Cumartesi 664[190] (14 Mayıs 1557), Yılan yılı, *devlethane-i mecd-i Kazvin-i beheşt* tezyinde ayak öpmekle şereflendiler. İhtişam bayrağı Harekan Yaylası'na giderken o cemaat nedensiz kaçıp Harezm'e yöneldiler.

Hacem Han 964 senesi (1556-1557), Yılan yılı, babasının yerine geçti. Şu anda Harezm Hanı'dır.

Dördüncü Fırka
Tuli Bin Cengiz'in Soyu

Tuli Han, yani kendi aynası kağanlık mansıbına ulaşamadı. Ama oğlu Mengü Kağan oldu. Onun hikâyesini daha önce anlatmıştık.

Kağan bin Tuli Maçin seferinden dönünce Hıtay'ın Çekedüy Şehri'nde, 658 senesi (1556-1557), Maymun yılı, padişahlık tahtına oturdu. Mezkûr şehrin kenarında yeni bir şehir planlayıp inşa etti. İsmini Han Balıg koydu. Rivayete göre çevresi yaklaşık dört fersahtır. Hindistan'ın Zeytun Limanı'nda kırk gün içinde kanal kazıp şehrin içinden akıttı. Öyle ki tüccarlar o nehrin üzerinde gemiyle gelip giderler. İlk başlarda kardeşi Arık Buka saltanat içinde ona muhalefet etti. Sonunda Arık onun eline geçip 664'ün kışında (1265-1266) öldürüldü. Kubile bağımsız oldu. 35 yıl hükümet etti. 70 yıl yaşadı. 693'te (1293-1294) vefat etti.

Timur Kağan bin Cim Kim bin Kubile Han, babası veliaht olup Kubile devrinde vefat ettiği için o babasının yerine veliaht oldu. Ceddinin vefatı zamanı Türkistan hududunda idi. Mezkûr olayın haberini duyunca üç ay sonra *dârü'l-mülk*e gelip 694 senesinin son aylarında (1295) saltanata oturdu. Altı ay bağımsız geçirdi. Ondan sonra ağız çarpılması ve sara hastalığına yakalandı. Altı yıl daha yaşadı. 706 senesinin aylarında (1306-1307) kendi

190 Doğrusu 964 olmalıdır ç.n.

eceliyle öldü. Ona Olcaytu dediler. İslâm dinine meyli âşikâr idi. Moğol'un çoğu ondan dolayı İslâm ile şereflendiler.

Kayşan Kağan bin Terme Bila bin Cim Kim'i cülustan sonra Gelük Han olarak adlandırdılar. Yani adaletli ve iyi anılan adam. Amcasından sonra kağanlığa geçirildi. 710 senesi Ramazan ayında (Ocak-Şubat 1311) gam hastalığından öldü.

Boyanto bin Terme Bıla veliaht olarak kardeşinin yerine oturdu. Ona saltanat zamanı Lumason Kağan lâkabı verdiler.

Anende bin Mınkılay bin Kubile amca oğlundan sonra kağan oldu. Müslüman oldu. Onun zamanında İslâm yayıldı.

[Kaşlı Kağan bin Terme Bıla bin Cim Kim ondan sonra padişahı olup İseviliği seçti.

Han Tayiri bin Tülek kağanlık tahtına oturdu ve Tülektu adlandırıldı.

Anuşirvan Dara, Doku Timur, Yesudar, Önke Kağan, Oleng Kağan, Timur Kağan ve Tayzi ondan sonra sırayla padişahlık yaptılar]. Mezkûr Tayzi Emir Timur Gürkan'ın yanına gelip İslâm saâdetine vardılar. Ondan sonra Kulmak'a gidip kağanlık tahtına oturdu. Biraz müddet sonra onu bertaraf ettiler. Çünkü onun zamanında Tonguz Han, Hıtay memleketini istila edip Moğol tâifesini çıkarmıştı. Moğol, anayurt Karakurum ve Kulmak'la yetinmişler. Onun zamanında Uyrat emirleri -ki şu anda Uryad yazıyorlar- güçlenip saltanatı o hânedânın elinden çıkardılar.

Tonguz Han, 831 senesi Ramazanı'nda (Haziran-Temmuz 1428) Hıtay'da yaşayan Müslümanlara kastedip onları denizde boğdurdu. Aynı şekilde o vakitlerde yıldırım çarpıp onu, sarayını ve tüm sarayda bulunanları yakıp küle döndürdü. *"Bugün mülk (hükümranlık) kimindir? Tek olan, her şeyi kudret ve hâkimiyeti altında tutan Allah'ındır.[191]"*

Ondan sonra Dime Han Hıtay vezirinin yardımıyla padişah oldu. Müslümanlara saygı gösterdi. Ondan sonra Moğol orada padişahlık yapamadı.

Gelmiş ve geçmiş zamanlardan şu ana kadar haberler seçilmişti. Tevfik ve tevekkül Allah'tandır.

---

191 Mü'min Suresi 16. Ayet.

SONUÇ

Nevvâb-ı kudsî-intisâb-ı sipihr-rikâb-ı zafer-irtikâb-ı a'lâ-hazret-i Tahmasb Şâhî-yi zillullâhî'yi -Allah onun mülkünü ve saltanatı daim etsin ve iki cihânda ihsanını artırsın- diğer mazi ve zamanımızdaki Sultanlardan üstün kılan bazı özellikleri hakkında:

Birinci, *A'lâ hazret*in nesebi Hz. Fatıma'ya dayanır. Bu saltanat onlara miras kalmıştır.

İkinci, fıtrî Şialık ve hak mezhebinin revaç bulması. Ümit edilir ki, devleti on ikinci imam Ebî Kasım Muhammed bin el-Hasan Sahibü'z-Zaman'ın -Allah u Rahman'ın salavâtı ona ve babalarına olsun- devletine kavuşsun.

Üçüncüsü, velâyet, hidayet ve irşat hânedânındandır. *"Bilesiniz ki, Allah'ın dostlarına hiçbir korku yoktur. Onlar üzülmeyeceklerdir de.*[192]*"* Ümit edilir ki, Allah Teala onu bütün korkulanlardan emin kılsın ve kendi emanetinde muhafaza etsin. Hüzün tozu onun mukaddes sırlarla dolu gönlünün aynasına konmasın. Allah biliyor ki, eğer tüm vakitler onun ecdatlarının özellikle *Hazreti Sultanü'l Evliya Şeyh Sadru'l-Mille ve'd-din Musa ve Hazreti Kutbu'l-asfiya Şeyh Safiyu'l-hak ve'l-hakika ve'd-din* İshak'ın bütün mucizeleri ve kerametlerinin tamamının yazılmasına sarf edilse hızlı kalem yüzde birini bile yazamaz. O hazretin -Allah onun mülkünü ve saltanatını daim etsin- kendisinden de bundan fazla kerametler ve mucizeler gözüktü ve gözükmektedir. Âlem ahalisine aşikârdır. Hazreti Şeyh Safiyüddin halleri ve kerametlerine dair kitaplar yazmışlar. Dünya ahalisi görmüştür. Dost ve düşman itiraf etmiştir. Kimse tereddüt etmemiştir.

Dördüncüsü, ilimde mertebe sahibi olmasıdır. Şöyle ki, O hazret akli ve nakli ilimleri, özellikle tefsir, hadis, kelam ve fıkıh

---

192 Yûnus Suresi 62. Ayet.

ilimlerini güneş gibi gönlünde hıfzetmiştir. Eğer bir mecliste oturup da bunları ifade etse ve eğer bir kimse eline kalem ve kâğıt alıp o hazretin konuşma sırasında ezberden söylediklerini yazsa ayetlerden, hadislerden, güzel şiirler ve söyledikleri sözlerden bir risale yazılır ki, bütün fuseha, ulema ve belâgat sahipleri ona hayret ederler.

Beşincisi, zühd ve takva. Saltanatı ve gücüyle dünya lezzetlerini elde etme imkânına sahip olmasına rağmen dönemin ahalisi arasında en takvalısı ve zahidi odur.

"Allah yanında en değerli olanınız, O'na karşı gelmekten en çok sakınanınızdır.[193]*"* Bu yüzden müminlerin seçkinidir.

Hakkaniyeti Hakk'ın ve kendi fiillerinin ve amellerinin üzerinde kurulmuştur. Şöyle ki, Hakka ters gelen bir iş onun davranışlarında bulunmamıştır.

Yedincisi, yetim malından ve kan dökmekten korunması. Şöyle ki, elindeki güce ve bu zamanın ahalisinin hatalarının çokluğuna rağmen haksız yere kan dökmüyor. Eğer birisinin üzerinde hakkı bulunsa bile borcu ödemek mirastan daha öncelikli olmasına rağmen o şahsın ölümünden sonra çocukları ergenliğe ulaşana kadar işi olmaz. Kendi hakkını onlardan almaz.

Sekizincisi, pişmanlık ve tövbe ki kırk yıldır "tövbe-i nasûh" devletinin ihsanına ulaşmıştır. Bu tövbenin devamlılığı onun mübarek tabiatına ve mizacına o kadar işlemiştir ki bu tövbenin kırılması mümkün değildir. Bu tövbenin bereketinden "insanlar Sultanlarının dinindedirler" güneşinin ışıkları tüm reayanın hallerine de yansımış ve onun adalet ve irşad gölgesinde rahatça dinlenmektedirler. Hangi tedbir sahibidir ki, onun zamanında nehiy edilmişlere bulaşa ve öyle kulağı büküle ki kıyam kıyamet olana kadar onun kulağına küpe olsun.

Dokuzuncusu, reâyâ ve berâyâya iyi davranış. Her yıl 50.000 tümene kadar ulaşan şaraphane, macunhane, kumarhane, ve *beytü't-tarab*[194] ve *beytü'l-lutf*[195]tan alınan vergiler, memleketin maliyesinin yüzde on beşine denk gelen *nüzul* ve *saveri* gibi vergiler, memleket ahalisinin yüzde beşine denk gelen *nüzul* vergisi, onda bir miktarı olan *raiyyet* vergisi, isminden malum ve aynı şekilde

---

193 Hucurât Suresi 13. Ayet.

194 Eğlence yerleri ç.n.

195 Kerhane ç.n.

memleketin maliyesinin onda birine denk gelen *çerik* vergisi, İsfahân, Kaşan, Kum, Irak-ı Acem ve diğer beldelerin *esnaf* ve *ehl-i hiref* vergileri, Kuhkiluye'nin tümü, *dârü's-saltana-i Tebriz* ve *dârü'l-mülk-i Şiraz*'ın vergilerinin yarısını ve şu anda hatırlamadığım diğerlerini aslen ve fer'en lânetname ile reayaya bağışladı. *"Her kim işittikten sonra vasiyeti değiştirirse, günahı ancak onu değiştirenlerin boynunadır. Şüphesiz Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.*[196]" Şu anda haraçtan ve tayin edilmiş hakiki vergilerden başka, reâyânın rızası dışında başka vergi alınmıyor.

Onuncusu, diğer muasır Sultanlarla hüsn-i muâşereti. Öyle ki hepsi ayağı altındaki toprağa ant içiyorlar. Çevredeki Sultanlarla sulh yaptı. Onlarla yaptığı antlaşmaya uygun hareket eder. Bu yüzden kimsenin onunla düşmanlığı kalmamış, emirler ve askerlere sufilik yolunda olan ecdadı gibi insaf ve hakkaniyetle muamele eder, şayet bir kimseden hata görünürse sufiler gibi affeder. Bu yolun yayılması ve devamı için *hulefâ*lar tayin etmiş diğer berâyâ ile şer'e uygun amel eder. Dili o kadar temizdir ki kimse onun ağzından küfür işitmemiştir. Yalandan o kadar korunur ki yalan şüphesi görünen sözü diline getirmez. Şöyle demişler ki ağzından yalan çıkmayan kimsenin rüyaları sahih olur. Bu yüzden o hazretin rüyaları sahihtir. Çoğu zaman masum imamlar, *Hazret-i seyyidü'l-mürselîn,* şanı büyük ecdad ve babaları rüyada ona gaiplerden haber verirler. Nehyedilmişlerden tevbe, Tebriz beldesinde sipâhilerden alınan vergilerin bağışlaması gibi emirler vermiştir. Bunların hepsi hazretlerin emirleriyle yapılmıştır. Hayrât u meberrat, sadakalar, inamlar, ihsanlar, maaş yardımları, harçlık yardımları, nezirler, bahşişler ve bu gibi hayır işleri o kadar fazladır ki onları ifade etmeye güç yetmez. Memleketin fakir ve miskinlerinin yetimlerine iyi muallimler tayin etmiştir. Onlara dinî ilimler almaları, ibadet ile meşgul olmaları için elbise ve yemek veriyor. Bu işler onun (Tahmasb) kerem ve şefkatlerinin neticesidir.

On birincisi, aklı ve tedbiri. Tüm akıllılar onun tedbirlerinin üstünlüğünü itiraf ederler. O hazretin saltanatı zamanında istibdat üzere yaptıkları ilk önce uygun görünmese de neticesi âşikâr olduktan sonra onun tersinin hata olduğu malum oluyordu. Bu

196 Bakara Suresi 181. Ayet.

şüphesiz ki Allah'ın teyidi ile yapılıyordu. Allah onun teyid ve tevfikini ziyadeleştirsin.

On ikincisi, şecaati. O hazrette olan yürek ve korkusuzluk nev-i beşerde yoktu. Bu iddianın şahidi daha önce söylediğimiz hikâyelerdir. Mesela, onun çocukluk zamanı, emirlerin hükümet kavgasına girmesi, her birisi o hazretin kardeşlerinin birisini yanına alması, özellikle Sam Mirzâ'yı Hüseyin Han'ın elinden aldığı gece ve Hüseyin Han'ın çok sayıda askerle devlethaneye saldırması, Çuha Sultan'ın divân-hane önünde öldürülmesi olaylarında o hazret tek başına divân-hane kapısında durup isyancılara ok atıyordu. Diğeri Özbek Sultanları ve hakanları ile karşılaştığı Cam Savaşı idi. Sağ ve sol tarafta bulunan emirlerin çoğu kaçtılar. O hazret korkusuz yüreği[197] ile ordunun kalbinde dayandı. O hazret önünde ve çevresinde bulunanları toplayıp onlara yürek verdi. *"Hiç şüphe yok ki Allah, kendi yolunda, duvarları birbirine kenetlenmiş bir bina gibi saf bağlayarak çarpışanları sever[198]"* Onları dağılmaktan korudu ve yanında bulunan adamlarla düşman ordusunun merkezine saldırdı. Hazreti Peygamber ve Emirü'l-mü-minin'in (Allah'ın salavâtı onların üzerlerine olsun) Huneyn Gazvesi'nde yaptıkları gibi yaptı.

Diğeri din ve devlet düşmanı Sultan Bayezid bin Süleyman'ın 10.000 silahlı kişiyle sığınma kılıfında hizmete geldikleri gün idi. O hazret silahsız Kazvin'in Müceddid-i Cafer-âbâd Meydanı'nda elinde asa ile yaya olarak yürüyordu. Saflara düzen veriyordu ki mezkûr Sultan (Şehzade Bayezid) süvarileriyle yetişti ve orada durdu. En azından üç dört yüz büyük ve bahadır emiriyle meydanın içine gelip ayak öptü.

Onun evsaf ve ahlakı çok olduğundan, yalnız, o hazreti zamanın ve geçmişin Sultan ve hakanlarına üstün kılan bu on iki özelliği ile yetinip bu kitabı burada bitiriyoruz. *"Keraimü'l-âsârahu"*yu[199] tarih düşürdük.

Allah ona *imam-ı Zaman* ve *İmam-ı zaman*ın babaları ile (Rahman'ın salavâtı onların üzerine olsun) kavuşmayı nasip etsin. Ansız belalardan korusun. Hak ve ailesinin hakkı için.

---

197 Saffât Suresi'nin 84. Ayetine atıf yapılmaktadır.

198 Saf Suresi 4. Ayet.

199 Ebced hesabıyla 979'a tekabül etmektedir.

Bir tarikat iken zamanla şeyhlikten şahlığa, Sünnîlikten Şiîliğe dönüştüler. Yaklaşık iki yüz elli yıllık bir siyasi varlığa sahip oldular. On İki İmam Şiîliğini kendilerine rehber edindiler. Bütün İran'ı kendileri gibi dönüştürdüler. Etraflarındaki Sünnî devletler Osmanlılar, Babürlüler, Şeybanîler ve Şirvanşahlara karşı büyük savaşlar yaptılar. Yendiler yenildiler, ama asla pes etmediler. İşte bu kitapta Safevîlerin 1501-1569 yılları arasındaki siyasi, dinî, sosyal ve kültürel olaylar anlatılmaktadır.

Eserin müellifi Abdi Beğ Şirazî kitapta anlatılan olayların ya bizzat görgü tanığı olmuş yahut birinci ağızdan dinleme fırsatı yakalamıştır. Bu durum eserin kıymetini daha da artırmaktadır. Kitapta Anadolu'dan İran'a gitmiş, Safevî Devleti'nin kuruluşunda yer almış, âdeta devletin omurgasını oluşturmuş Kızılbaş Türk boylarının saraydaki egemenlik mücadeleleri sırasında yaşanan travmatik olaylar ve iç savaşlar canlı bir şekilde tasvir edilmiştir. Yazar kendisi de koyu bir Şia'dır, hâliyle bütün siyasi olayları da doğal olarak bu bakışla değerlendirmektedir.

Ayrıca kitapta Safevîlerin özellikle baş düşman olarak gördükleri Osmanlılar hakkında çok kıymetli bilgiler vardır. Kanuni Sultan Süleyman'ın Şehzadesi Bayezid'in saltanat kavgasına girişip soluğu İran'da alması, Safevî sarayında geçirdiği sürede yaşanan olaylar, nihayetinde Osmanlı elçilerine teslimi ve dört oğluyla birlikte idamıyla sonuçlanan olaylar bahsi geçen hususlar arasındadır.

ISBN: 978-605-7931-31-3

www.bilgeyayincilik.com

